

Voruta

Nr. 10 (840) 2017 m. spalio 28 d. Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 0,58 EUR

Šiame numeryje

2

Doc. dr. Martynas PURVINAS,
Kaunas

**Vilkyškių praeitis ir
Mažosios Lietuvos
paveldo naikinimas (II)**

7

Viktoras JENCIUS-BUTAUTAS,
Rokiškis

**Knyga nauja, bet požiūris
senas**

8-9

Tėviškės aušra

11, 16

Tomas DUKSA, Vilnius

**Vaclovas Michnevičius –
vienas žymiausių XIX a.
pabaigos ir XX a. pirmos
pusės Lietuvos inžinierių,
architektų**

Kas išmetė w iš lietuviškos abėcėlės?

Prof. habil. dr. Laima KALĖDIENĖ, Vilnius

Konferencijos-pasitarimo „Apginkime baltų kalbas“ dalyviai susitiko mitinge „Už baltų tautų vienybę ir valstybinės lietuvių kalbos išsaugojimą“ V. Kudirkos aikštėje, Vilniuje, 2017 m. rugsėjo 22 d. Jono Česnavičiaus nuotr.

Lenkiškų raidžių atsikratė aušrininkai ir varpininkai

Jeigu rašymas lietuviškomis ar nelietuviškomis raidėmis būtų visai nereikšmingas dalykas, knygnešiai (jų būta mažiausiai 2 000!) keturis dešimtmečius (1864–1904)

nebūtų rizikavę savo gyvybe dėl lietuviško rašto. 2004 m. UNESCO knygnešystę įvertino kaip unikalų reiškinių, net neturintį atitikmenų pasaulio kontrabandos istorijoje. Druską, tabaką, spiritą, auksą, vergus, – daug ką gabeno kontrabandininkai, bet knygas... Vien dėl to, kad jos parašytos ne

rusiškąja graždanka, o lotyniško pagrindo raidėmis. Buvo ir tada saujelė suabejojusių lietuvių inteligentų, ar nevertėtų atsisakyti savosios abėcėlės (žr. kn.: Giedrius Subačius, *Lietuvių kalbos ekspertai Rusijos tarnyboje*: Dmitrijus Kaširinas, Zacharijus Liackis, Audrius Poidėnas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011, 459 p.), bet patriotiškais argumentais juos nutildė tokie autoritetai kaip vyskupas Motiejus Valančius (plačiau apie tą laikotarpį žr.: Vytautas Merkys, *Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864–1904*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, 579 p. ir kt.).

Graždanka parašytų lietuviškų knygų buvo išleista tik 54, paprastai caro valdžios rūpesčiu. Kaip atsakas į spaudos draudimą 1883 m. Prūsijoje imtas leisti lietuviškas mėnraštis „Aušra“, 1889 m. – „Varpas“. „Varpe“ Vincas Kudirka apie 1890-uosius metus iš lietuviškos abėcėlės pašalino lenkiškos abėcėlės raide *w*, nes buvo uždrausta spausdinti lietuviškus raštus būtent lenkiškąja abėcėle, o raidės *v* lenkiškoje abėcėlėje nėra. 1901 m. Jonas Jablonskis (pasirašęs Petro Kriaušaičio slapyvardžiu) išleido „Lietuviškos kalbos gramatiką“, kurioje pateikė visą 32 raidžių dabartinę lietuvių kalbos abėcėlę. Tuo pačiu, kaip ir Kudirkos lietuviškos abėcėlės nutolinimo nuo lenkiškos, tikslu, iš čėkų jis pasiskolino „paukščiuką“ ant raidžių: vietoj lenkiškų *sz*, *cz* ir *rz*, *ś* Jablonskis įsivedė *š*, *č* ir *ž*.

Nukelta į 4 p.

Prezidentės sveikinimas – laisvės architektui Vytautui Landsbergiui

**Lietuvos Respublikos
Prezidentė Dalia
Grybauskaitė su 85-uoju
gimtadieniu pasveikino
pirmąjį atkurtos
Nepriklausomos
Lietuvos valstybės vadovą
Vytautą Landsbergį.**

Pasak Prezidentės, į V. Landsbergio asmenybę telpa labai daug Lietuvos. Nuo garbingos giminės, įvairiais laikais branginusios ir gynusios lietuviybę, iki vardo, žinomo visame pasaulyje. Tai vardas, visada tariamas greta Sąjūdžio ir Baltijos kelio, Kovo 11-osios ir Sausio 13-osios, įgavęs ypatingą svorį.

Prezidentė sako gerai suprantanti, kad tik pats V. Landsbergis iš tiesų žino, ką reiškė tomis istorinėmis Lietuvai dienomis prisiimti lyderio atsakomybę.

Šią istoriją profesorius V. Landsbergis kuria ir toliau – kaip retas iš politikų, visuomenės ir kultūros veikėjų reaguodamas

į visa, kas svarbu mūsų valstybei, savo gyva, žaižaruojančia mintimi nepalikdamas abejingų, išgrynindamas dabartinę politiką ir sugrąžindamas jai svarbiausius orientyrus.

Šalies vadovė padėjo V. Landsbergiui, kaip Lietuvos laisvės architektui, mąstytojui, kūrėjui ir labai jaunam savo dvasiai žmogui, iš kurio daugelis nuolat mokomės drąsos ir orumo, laisvės ir garbingos laikysenos, būdingos didelėms asmenybėms.

Prezidentė jubiliatui palinkėjo dar daug metų, pripildytų veiklos, kūrybos džiaugsmo, sveikatos ir ištrovės.

Prezidentės spaudos tarnyba

Trakų istorijos muziejus

Atidengta paminklinė lenta architektui dr. Stanislovui Mikulioniui atminti

Spalio 19 d., ketvirtadienį, prie Trakų istorijos muziejaus administracijos (buv. Dominikonų vienuolyno) pastato sienos atidengta architektui, restauratoriui dr. Stanislovui Mikulioniui (1935–1992) skirta paminklinė lenta. Šiame praėjo 25-eri metai nuo jo mirties. Šia proga Trakų Salos pilyje buvo surengta konferencija „Mažųjų miestų ir miestelių kultūros apsaugos klausimai“.

Paminklinė lenta dr. Stanislovui Mikulioniui atminti. Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

Atidengiant paminklinę lentą kalbėjo Trakų istorijos muziejaus Ryšių su visuomene ir edukacijos skyriaus vedėja Brigita Balčytienė, architektas, paveldosaugininkas dr. Jonas Glemža, architektas, restauratorius, inžinierius, statybininkas dr. Napoleonas Kitkauskas, laikraščio „Trakų žemė“ ir „Voruta“ steigėjas, leidėjas ir vyriausiasis redaktorius

Gausus būrys trakiečių ir svečių susirinko prie paminklinės lentos Stanislovui Mikulioniui atminti. Olego Ševeliovo nuotr.

„Vorutos“ informacija

Vilkyškių praeitis ir Mažosios Lietuvos paveldo naikinimas (II)

Doc. dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Tik vėliau susivokta, kad XVI amžius Europai, Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei ir Mažajai Lietuvai buvęs labai sėkmingas, o XVII amžiuje visus užgriuvusi beveik begalinė nelaimių vartinė. Tuomet metraštinių skaičiavę blogų orų ir nederlių metus, vis naujas epidemijas ir kitas blogybes. Europą alino Trisdešimties metų karas, lydimas žiauriausių skerdynių ir praeityje klestėjusių vietovių niokojimo. Abiejų Tautų Respublikos (ATR) dalimi tapusi Didžioji Lietuva buvo įvelta į nesibaigiančius konfliktus su Švedija, XVII a. viduryje dar susilaukė triškinamo Rusijos kariuomenės įsibrovimo ir Vilniaus suniokojimo.

Tų nelaimių aidai atsirisdavo iki Mažosios Lietuvos, paliesdami ir nedidelį Vilkyškių bažnytkaimį.

Romantizuojant praeitį, ilgai mėgta poetiškai vaizduoti „savųjų“ karo žygius – esą gražiai švytruota kadais, kovota dėl savojo krašto laimės ir t. t. Deja, anuometinė tikrovė nebuvo tokia patraukli. Iki didesnių susirėmimų nemaži kariuotųjų būriai ištisas savaites ar dar ilgiau žygiuodavo per taikių gyventojų žemes. Tada visi žinojo, kad „karą maitina kaimas“ – pražygiuojantys pakeles kaimuose apsirūpindavo maistu ir pašaru arkliais, nepalikdavo ramybėje vietos moterų ir pan., faktiškai plėšikaudami ir grobdami tiek iš „savųjų“, tiek ir iš „svetimųjų“. Retas kuris vietinis vadukas pajėgdavo apginti savo valdas nuo nedisciplinuočių kariškių ir jų samdinių būrių, viską laikiusių savo teisėtu grobiu. Kiekvienas bet kurios kariuomenės pražygiavimas anų laikų kaimui tapdavo nelaime – nespėję tinkamai paslėpti savo turto, po to badmiriaudavo, moterys gimdydavo kariškiams pradėtus vaikus ir t. t. „Šavieji“ grobikai (jei dar pajėgdavo susivokti) bent jau neskubėdavo deginti trobesių ir žudyti kiekvieno sutikto, tuo dažniau užsiimdavo „svetimieji“, taip stengėsi pakenkti priešinininko kraštui.

XVII a. pirmoje pusėje fiksuoti keli Švedijos karinių dalinių žygiai per Vilkyškius. Nesidžiaugta ir ten apsilankiusiais ATR kariškiais. Jei švedai vietinius Prūsijos (ATR vasalės) piliečius laikydavo „teisėtais“ priešais, tai katalikiškosios ATR vadai saviškiams nedraudė niokoti „klaidatikų“ protestantų krašto, plėšti jų šventovių ir t. t.

Nenuostabu, kad anais laikais dažnomis metraščių žiniomis tapdavo įrašai „bažnyčia suniokota“, „klebonija apgriauta“ ir t. t. Išlikę gyventojai po antpuolio vėl bandydavo tvarkytis savose sodybose ar jų griuvėsiuose, gudresnieji parsivesdavo išlikusius gyvulius iš slapta viečių atokiuose pelkynuose ir brūžgynuose. Nelaimingojo XVII a. laikais tuo tekdavo užsiimti vėl ir vėl.

Vilkyškiuose rasdavosi naujų žmonių, užimdavusių ištūstėjusius (išžudytų ar pabėgusių gyventojų paliktus) plotus. Atrodo, kad ten mažėjo XVI a. viduryje gausių lietuvininkų palikuonių (gal ir dėl mišrių šeimų plitimo).

Neramiais laikais koks naujas gyventojas atsi-bastydavo tai iš vieno, tai iš kito krašto. Kaip ir kitur sužeistų, invalidų ar ligonių palikdavo pražygiuojantys kariniai daliniai. Taip čia at-sirasdavo žmonių iš atokesnių kraštų, kartais atsinešdavusių ir savitų papročių, naujų verslų išmanymą ir t. t.

Savotišką „dovanėlę“ Mažajai Lietuvai anuomet įteikė Rusija. Didžiulei caro kariuo-menei XVII a. viduryje artėjant prie Vilniaus, ne vienas iš pasiturinčių vilniečių krovė savo mantą ant plausto ar į kokią vytinę ir leidosi Nerimi ir Nemunu pasroviui į saugesnėmis laikytas Prūsijos valdas. Ten atsidūrusieji vėliau ne visada norėdavo sugrįžti atgal, į su-niokotą Vilnių ir nesaugias LDK žemes. Taip į Mažąją Lietuvą atvyko dar viena gyventojų grupė – ne vien etniniai lietuviai, bet ir kita-taučiai amatininkai ir kt.

Kartu Vilkyškiai vis dar tebebuvo lietu-vininkų krašto gyvenvietė. Turėtume neuž-miršti, kad iki atskiros parapijos įkūrimo ši vietovė priklausė Ragainės parapijai, kurioje kunigavo pats Martynas Mažvydas. Gaila, kad iki šių dienų ten neskubama didžiulis savo praeitimi, bent jau simboliniais lietuviškosios raštijos pradininko pėdsakais.

Deja, XVII a. viskas klostėsi kitaip. Anų laikų ryškiausiu pėdsaku ilgam liko totorių įsiveržimas į kraštą – daugeliui vis dar nežino-mas istorijos puslapis. Net ir „Vorutos“ pusla-piuose sugebėta burbėti – esą to negalėję būti, apie tai nepasakoję mokyklose, apie tai nerašę teisingiausius anų laikų dienraštis „Pravda“ ar šiandieniniai komerciniai leidiniai.

Gal kada nors kas paruoš išsamią mokslinę studiją apie tą liūdną įvykį, taip pagelbėdamas įsiveržimams susipažinti su autentiškais doku-mentais ar gausiomis užsienio publikacijomis. Trumpai čia tiktų priminti, kad 1656 m. spalio mėnesį į Prūsijos valdas (ir į Mažąją Lietuvą) įsiveržė apie 20 000 ginkluotų totorių, kurie kaip samdiniai talkino ATR kariuomenei. Anuomet tai vienai, tai kitai šaliai nebeatlaikant užsitiesusių konfliktų regione ir ieškant kitokių koalicijų (čia tiktų prisiminti Jonušą Radvilą, Kėdainių sutartį ar dabartinį LR Seimą), buvę sąjungininkai imdavo keršyti. Taip Prūsijai taikantis su Švedija, ATR vadai ant buvusios paklusnios vasalės užsiundė totorius.

Teigiama, kad įsibrovėliai krašte sudegino 30 miestų, 249 kaimus, begales sodybų ir 37 bažnyčias. Tuomet nužudėta 11 000 krašto gyventojų. Didžiausia įspūdi išgyvenusiems paliko užpuolukų žiaurumas, uolus visa ko niokojimas. Baisiausia buvo tai, kad užpuolikai medžiojo jaunus ir sveikus žmones, juos išsive-dė į nelaivę, iš kurios beveik niekas negrįžo. Manoma, kad tokių belaisvių galėję būti tūkstančiai, retai kur pavykdavo juos suskaičiuoti, daug kur nežinota apie jų tolesnį likimą.

Žvelgiant iš mokslinių aukštybių, galima būtų sakyti, kad tokia samdinių elgsena buvusi visai „normali“ – Krymo chanato vyrams karo žygiai būdavo ne kokia pramoga, o pelningas

verslas. Pagal Rytų papročius bene vertin-giausių grobiu laikyti jauni ir sveiki žmonės, kuriuos buvo galima pelningai parduoti gau-siuose vergų turguose. Taip XVII a. viduryje daugybė jaunų lietuvininkų buvo tapę preke ir nukeliaudavo iki tolimų vergų turgų, kur niekam nerūpėdavo parduodamų jaunuolių tapatybė ar kokia prekybos apskaita. Tegalima spėti, kad iš Mažosios Lietuvos tuomet išvaryti lietuvininkai (o juolab jų palikuonys) atsidur-davo ne vien įvairiose Turkijos imperijos vietovėse, bet veikiausiai ir dar atokesniuose kraštuose.

Šiandien smalsiems lietuviams keliaujant po Viduržemio jūros regioną, Balkanus, Ar-timuosius Rytus ar kitus kraštus, mažai kas tesusimąsto, kad sutiktųjų čiabuvių gyslomis gal teka ir koks lašelis paveldėto lietuvininkų kraujo, kad tiksli DNR analizė gal parodytų kokio musulmono Hasano ir lietuvio Jonaičio tolimą giminybę.

Praeityje tokiais dalykais nesidžiaugta. Il-giems šimtmečiams daugelio krašto gyventojų sąmonėje įsirėžė priešiškas kaimynams. Sekant sakmes apie anuos sunkius laikus, visi stebėdavosi, kaip vienas krikščioniškas kraštas galėjęs taip nežmoniškai pasielgti su gretimu krikščionišku kraštu, savo samdinių rankomis atiminėdamas ne vien eilinių žmonių gyvybes bet ir jų ateitį – vaikus. Ir dabar lietuviams sunku teisintis, anuomet nukentėjusių pali-kuonims aiškinant, kas toje ATR buvęs „vy-resnysis brolis“, kas ir kodėl anuomet nutaręs taip ar kitaip pasielgti.

Deja, taip per šimtmečius kaupėsi visokius nuoskaudos ir nesusipratimai, netinkamais laikais labai apsukindavę kaimynystę tarp giminingų kraštų. Galėtume pasidžiaugti, kad niūrusis XVII amžius Vilkyškiams ši bei tą paliko. To amžiaus viduryje buvo sudarinėjami aplinkinių gyvenviečių planai, braižyti tikslesni krašto žemėlapiai. Tuomet lankytasi ir Vilkyškiuose, vaizduota tuometinė gyvenvietė.

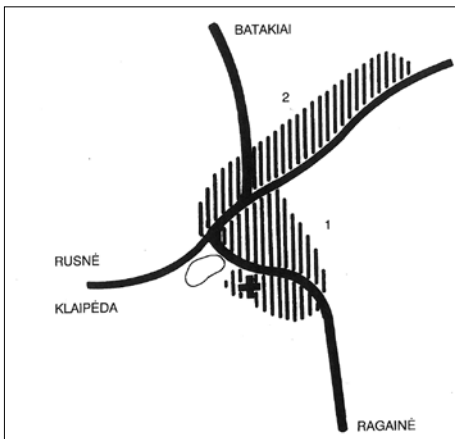
Ką liudija 1656 m. paskelbtas Vilkyškių planas?

Reikėtų tikėtis, kad ano meto matininkai ir to plano perbraižytojai vis tik per daug nepri-fantazavo ir nepripainiojo, kad tuometiniame brėžinyje būta ir tiesos grūdų. Tada Vilkyškiai vaizduoti kaip pati didžiausia gyvenvietė šiose apylinkėse, kurios gausios sodybos buvo susispietusios ir nemažą kupetą, besirikiuo-davusios palei kelias neilgas bažnytkaimio gatves. Gyvenvietės pietiniame pakraštyje pavaizduota bažnyčia, nuo jos keliukai vedė į Palumpių palivarką ir Opstainio kaimą. Šiauriniai keliukai ėjo Mažrimaičių ir kitų kaimų link.

Bažnytkaimio rytuose patvenkus upelį, buvo įrengtas vandens telkinys veikiausiai ten stovėjusiam malūnui. Per kelis Vilkyškių gyvavimo šimtmečius vietos žmonės buvo įsisavinę visą jiems paskirtą žemės plotą, jį paversdavo ariamais laukais, pievomis ir

1656 m. paskelbta Vilkyškių plano schema

A. Miškinio prasimanyta ir 2007 m. paskelbta Vilkyškių plano schema XVII a.

ganyklomis. Nedidelis miškelis tebuvo likęs drėgname Jūros upės slėnyje. Tolokai pie-tuose dunksojo didesnė Šereiklaukio giria – praeityje buvusių miškų liekana.

Deja, ne vieną dešimtmetį savo prasima-nytą ir tikrovės neatitinkančią esą to laikmečio Vilkyškių plano schemą platino A. Miškinis, dar sovietmečiu apsisikelbęs vieninteliu Lie-tuvos gyvenviečių žinovu. Tame piešinyje patyrę specialistai pastebi ne vieną liapsusą – prasimanytą kelią iš Vilkyškių į Klaipėdą ir esą XVII a. pirmoje pusėje gyvavusį Vilkyškių dvarą.

Istorinių šaltinių nestudijavęs A. Miškinis knygoje aprašytą Vilkyškių *karčemos* steigimą pavertė esą vietinio dvaro įsteigimu. Tikriems specialistams žinoma, kad dvaro statusą Prūsijoje liudydavo specialūs nutarimai ir patvirtintos dvaro savininko teisės, o ne *karčemininko* privilegija gaminti alų. Taip painiota senoji Vilkyškių istorija, skelbiant visokius prasimanymus.

Literatūra

Nausėdas V., „Vilkyškių valstiečių baudmės XVII a.“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1972, Nr. 2.

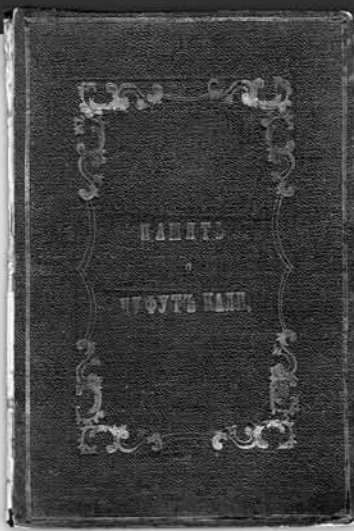
Miškinis A., *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*, kn. II, Vilnius, 2007, p. 361.

Muziejus laikraštyje Nr. 21 (491)

Solomonas Beimas

Solomonas Beimas gimė Odesoje 1817? m. Jo tėvas Abraomas Beimas buvo II gildijos pirklys. Jaunuolis mokėsi pas Mordechajų Sultanskį ir įgijo puikų išsilavinimą, išmoko hebrajų, karaimų, rusų, vokiečių ir prancūzų kalbas bei buhalterijos pagrindų. 1839 m. jis dalyvavo A. Firkovičiaus senienų paieškų ekspedici-jose po Krymą ir Kaukazą. 1840 m. buvo paskirtas vadovauti arche-ologiniams kasinėjimams Kryme ir tapo Imperatoriškosios Rusijos ge-ografijos draugijos nariu. 1841 m., pakviestas karaimų bendruomenės, jis išvyko į Bachčisarajų, kur užėmė hazano ir mokytojo prie kenesos pareigas. Į jo pareigas taip pat įėjo ir įžymių svečių sutikimas, kurių per dvidešimt S. Beimo gyvenimo Bachčisarajuje ir Čufut-Kale metų pabuvojo daugiau nei šimtas. 1842

m. jis tapo Čufut-Kale karaimų ke-nesos vyriausiuoju hazanu, o 1843 m. išrinktas ir Bachčisarajaus ke-nesos vyriausiuoju hazanu. Po trejeto metų 1846 m. gubernatoriaus įsaku jis vėl patvirtinamas vyriausiuoju Bachčisarajaus hazanu. Dar 1843 m. Čufut-Kale jis įkuria mokyklą karaimų vaikams. Tai buvo vienin-telė karaimų mokykla, kurioje buvo mokoma ir rusų kalbos. Mokykloje buvo ir bendro lavinimo pamokos, kas buvo nebūdinga to meto karai-mų mokykloms. S. Beimas buvo vie-nintelis šios mokyklos mokytojas. Jis sugebėjo išugdyti karaimų vai-kų meilę rusų kalbai, kuri nebuvo gimtoji jų kalba, tuo patraukdamas to meto rusų visuomenės dėmesį. 1850 m. gubernatoriaus V. I. Pes-telio iniciatyva imtos rinkti lėšos mokyklos atnaujinimui. Dar iki jos

Knyga. S. Beimas. Atminimas apie Čufut-Kale. Odesa, 1862 m. Parengė spaudai V. Alvikas

atidarymo S. Beimas Simferopolio vyrų gimnazijos pedagogų tarybos buvo atestuotas kaip rusų kalbos ir matematikos mokytojas.

Solomonas Beimas aktyviai daly-vavo Krymo kare ir 1856 m. buvo apdovanotas sidabro medaliu „Už dalyvavimą Sevastopolio gynyboje“, o vėliau bronzos medaliu „1853–1856 m. karui atminti“. 1855–1857 m. po S. Babovičiaus mirties skiria-mas eiti Taurijos (Krymo) ir Odesos hachano pareigas, nes pagal karai-mą tradiciją iki hachano rinkimų jo pareigas turi eiti vyresnysis hazanas.

Imperatoriškajai Rusijos geogra-fijos draugijai pasiūlius, 1866 m. pagamino 12 nedidelių medinių modelių su tipiškais karaimų kos-tiumais ir išvežė jas į S. Peterburgo biblioteką. Kelionės metu susirgo ir 1867 m. mirė.

Remdamasis A. Firkovičiaus ty-rinėjimais parašė keletą mokslinių straipsnių apie karaimus, parengė leidybai knygą *Память о Чуфут-*

Кале (Atmini-mas apie Ču-fut-Kale) rusų kalba. Vienas leidinio egzempliorius saugomas ir Trakų istorijos muzie-jaus karaimikos rinkinyje. Leidinį sudaro 82 puslapiai ir vienas klaidų atitaisymo puslapis. Cenzūros leista Odesoje 1862 m. birželio 9 d. Lei-dinyje aprašoma žydų istorija nuo seniausių laikų, karaizmo religijos atsiradimas ir karaimų įsikūrimas Kryme, Čufut-Kale tvirtovė ir jos įžymybės, išvardinami Romanovų dinastijos atstovai ir žymūs užsie-niečiai, aplankę Čufut-Kale, apibū-dinami kai kurie karaimų religijos postulai ir buities papročiai, apra-šytos karaimiškos vestuvės.

S. Šapšalo karaimų tautos muziejaus vedėjas V. Alvikas

Mažoji Lietuva

Valteris Didžys – Tilžės akto signataras, visuomenės veikėjas, gydytojas

Dievas, sukurdamas Lietuvą, į dalis jos nedalijo... (Adomas Jakštas)

Liudvika BURZDŽIUVIENĖ, Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejaus direktorė

Neretai žmonių likimas tampa tarsi detektyvine istorija, kurią dažniausiai išpajinioja visagalis laikas arba paprasčiausias atsitiktinumas. Štai tokia ir Valterio Didžio istorija...

Dr. Valteris Didžys. Nuotr. iš Pagėgių savivaldybės M. Jankaus muziejaus fondų

2013 m. rugsėjo 7 d. Bitėnų kapinėse buvo perlaidota vienas Prūsų Lietuvos tautinės tarybos steigėjų, jauniausias iš dvidešimt keturių Tilžės akto pasirašiusių signatarų, gydytojas, medicinos mokslų daktaras, Klaipėdos jachtklubo komodoras, tarpukario Lietuvos gydytojų sąjungos Klaipėdos skyriaus pirmininkas Valteris Didžys ir jo žmona Liudvika Didžienė. Šio įvykio prieštore siekia 2011 m. rugpjūtį, kai į Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejų užsuko Australijoje gyvenantis Martynas Didžys (Valterio Didžio sūnus) su žmona Dalia. Valterio Didžio pavarde su parašu ant Tilžės akto, eksponuojamo ekspozicijoje, nukėlė svečią į prisiminimus apie tėvą... Dar vaiku būdamas, Martynas kartu su tėvais ir seserimi Ieva 1944 m. iš Kauno pasitraukė į Vokietiją, o 1949 m. laivu „Fairsea“ šeima išvyko į Australiją. Gyvendamas Australijoje Valteris Didžys rėmė lietuvių namų Melburne statybą, buvo Australijos lietuvių fondo šimtininkas, įsteigė Mažosios Lietuvos bičiulių draugiją ir iki pat mirties 1977 m. nenuilstamai domėjosi ir bendravo su mažlietuviais, pasklidusiais po visą pasaulį. Tai kokia gi Valterio Didžio gyvenimo istorija...

Karlas Martynas Valteris Didžys gimė Ferdinando Didžio ir Emos Didžys šeimoje 1896 m. lapkričio 16 d. Angarapėje (vok. Angerburg) tuometinėje Rytų Prūsijoje (dabar – Vengožynas, Lenkija). Po Valterio Didžio tėvo mirties (1902 m.) šeima persikėlė gyventi į Tilžę. Dar mokantis gimnazijoje Valteriui iškilo jo tautinio identiteto klausimas: kaip žinia XX a. pradžioje Tilžė – vokiškas miestas, administruojamas vokiečių kalba. Mokyklose dėstoma taip pat tik vokiečių kalba. Tačiau jaunuoliui vos suvokus fonetiką, iškilo klausimas dėl jo pavardės – ji tikrai ne vokiška... Apie moksleivio pamąstymus besimokant Tilžės gimnazijoje mes turime galimybę susipažinti iš paties Valterio Didžio atsiminimų, kuriuos jis pradėjo rašyti 1951 metais. Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejui juos perdavė Valterio Didžio duktė Eva Aras.

Labai pavydėdavau mano jaunystės draugams, kad jie turėjo tėviškę, kuri atrodė man, kiekvienam padoriam lietuviui yra būtina. Juk gal 99 % visų lietuvių yra gimę kaime, ir tas gimtasis kaimas, toji gimtoji lūšnelė, kokia ji nebūtų maža ar sukrypusi, samanota, sudaro jo visą pagrindą, formuoja jo galvosėnį ir charakterį ir duoda jo kalbai tą būdingą atspalvį, jis mėgsta minėti tą tėviškę visokiomis progomis ir ima už garantuotą, kad kiekvienas žmogus turi savo tėviškę.

Vokiečių literatūroje „tėviškės“ sąvokos vietą daugiausia užima „Vaterstadt“, vadinasi tėvo arba tėvų miestas. Bet ir šiuo atveju jaučiausi nuskriaustu, nes be to vieno fakto, kad aš gimiau Angerburge ir ten gyvenau pirmuosius penkis savo gyvenimo metus, niekas daugiau neriša mane su tuo miestu, į kurį mano tėvas buvo nukeltas vien dėl to, kad ten radosi kurčėnų mokykla, kurios tarnybai jis buvo susispecializavęs. Jau vien faktas, kad gimiau mieste, ir ne kaime, man atrodė neigiamybė, ir aš net

kai kada mėgindavau savo miestą kilmę nuslėpti ir ją nukelti į mano tėvo gimimo vietą, kuri nors ir nebuvo jo „tėviškė“, bet kažkokio vokiečio dvarponio kumetynas, kuriame jo tėvas tuo laiku kaip dvaro darbininkas gyveno. To dvaro gražus lietuviškas vardas Raudė ir mano tėvo lietuviška pavardė man buvo vienintelis ryšys su lietuvių tauta, ir aš visuomet apgaileėjau, kad neturiu jų daugiau. Berods man pačiam jau vien pavardė yra pakankamu įrodymu, kad esu lietuvis nuo to laiko, kada pradėjau savistoviai galvoti, pradėjau ją rašyti lietuviškai, mesdamas mano tėvo priimtą vokišką fonetišką rašybą. Kadangi mano tėvas mirė, kada aš turėjau penkis metus, neturėjau progos sužinoti jo tautiško nusistatymo. Ir savo senelio, kurį vieną kartą aplankiau apie 10 metų po tėvo mirties nedrįsau šiuo klausimu ištirti, suradęs jį senatvės ir ligos suspaustu ir sunykusiu, su kuriuo nebebuvo galima rimtesniais klausimais kalbėti.

Vienintelį dalyką, kurį tikrai turiu bendrą su visais lietuviais yra tėvynė, nes mano įsitikinimu nežiūrint vėlesnių laikų skirtingo politinio likimo, visa žemė, kuri buvo apgyventa lietuvių yra Lietuva, ir faktas, kad dalis Lietuvos paliko po Vokietijos valdžia nepadarę tos dalies Vokietijai. Mažoji ir Didžioji Lietuva yra viena, ir joje gyvenantieji žmonės, bent tie, kurių lietuviškos pavardės, įrodo, kad jie iš šio krašto kilę ir nėra atkeliavę iš kitur, yra lietuviai. Tas yra mano politinis credo ir jo pagrindu aš galėjau teisėtai vadintis lietuviu, nors ir neturėdamas „tėviškės“. (Iš Valterio Didžio atsiminimų).

Po Pirmojo pasaulinio karo suirutės V. Didžys iš karto įsijungė į politinę, visuomeninę veiklą. Jaunuoliui, karštai trokštančiam tapti lietuviu, svarbus buvo Mažosios Lietuvos ateities klausimas ir traukė pagrindinė idėja – susijungimas su Didžiąja Lietuva. Todėl ir matome Valterį Didžį greta profesoriaus Viliaus Gaigalaičio, Viktoro Gailiaus, Erdmono Simonačio, Jono Vanagaičio 1918 m. lapkričio 16 d. Tilžėje steigiančius Prūsų Lietuvos tautinę tarybą. Dar po kelių dienų 1918 m. lapkričio 30 d. Tilžėje 24 asmenys, tarp jų ir Valteris Didžys (tuo metu jam buvo vos 22-eji metai) pasirašė aktą apie Mažosios ir Didžiosios Lietuvos susijungimą, vadinamąjį Tilžės aktą.

Valteris Didžys buvo nepaprastai veržli asmenybė. 1923 m. baigęs Miuncheno universiteto Medicinos fakultetą tapo gydytoju.

Jono Vanagaičio 65-mečio jubiliejus. Dešinės pusės viršutinės eilės centre stovi Valteris Didžys, Klaipėda, 1934 m.

1924 m. jaunas gydytojas apsigyveno Klaipėdoje ir iki 1939 m. dirbo geležinkelio ruožo gydytoju bei vertėsi privačia praktika. Dirbdamas nelengvą gydytojo darbą, V. Didžys turėjo nemažai pomėgių ir reikiškes visuomeninėje veikloje. Jis pirmasis ėmė organizuoti krašto lietuvių mokyklas, mokytojavo Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazijoje, buvo 1926 m. Klaipėdoje įsteigto lietuvių jachtklubo Buriuotojų sporto klubo komodoras, savo jachtą „Rūta“ laimėjo prizų tarptautinėse regatose. 1926 m. jis Klaipėdoje įsteigė Automobilininkų klubą ir tapo Lietuvos automobilių sporto čempionu. 1938 m. pirmojoje Lietuvos tautinėje olimpiadoje laimėjo buriavimo aukso medalį. Valterio Didžio pavardė buvo aptikta ir 1938 metų Klaipėdos „Rotary“ klubo narių sąrašė, jis buvo Lietuvių gydytojų sąjungos Klaipėdos skyriaus pirmininkas.

Martynas Raizgys kartą pasakojo, kad „V. Didžiui Klaipėdoje buvę labai blogai, nes buvęs pastebėtas kaip lietuvis, tad vokiečiai jį žiūrėję su nepasitikėjimu, jam trūkė pacientų ir vertė jį paimti pamokų 1922 m. Klaipėdoje įsteigtoje Lietuvių gimnazijoje. Jo žmona (iš pirmos santuokos) taip pat mokytojausi toje pačioje gimnazijoje. Gydytojo Didžio ekonominė padėtis žymiai pasikeitė gėron pusėn, kada lietuvis gydytojas Kirvickis buvo paskirtas valdišku Klaipėdos krašto gydytoju, jis perleides Didžiui savo praktikos patalpas. Apie tą esą pats daktaras Didžys pasakojo. [...]“

1939 m. naciams klastingai aneksavus Klaipėdos kraštą, V. Didžys paliko Klaipėdą, įsikūrė Kaune ir apsigyveno Balio Sruogos name. 1941 m. balandžio 15 d. gydytojas Karolis Martynas Valteris Didžys Šv. Mikalojaus bažnyčioje Vilniuje vedė akušerę Liudviką Vitkutę. Jiems Kaune gimė sūnus Martynas ir duktė Eva. Kaune gyvendamas, V. Didžys vertėsi gydytojo praktika, tačiau ir čia nepamirštas buriavimas. Jis sugebėjo karo metais padėti atsigauti Kauno, Trakų, Vilniaus ir Šiaulių jachtklubams, tad nenuostabu, kad Kūno Kultūros Rūmų Buriavimo komiteto pirmininku buvo paskirtas Valteris Didžys. Apie gyvenimą Kaune liudija leivos Aras atsiminimai: Mūsų šeimai neteko ilgai pagyventi Kaune, nes reikėjo bėgti, išsigelbėti nuo Stalino žiaurumų. Tėtis turėjo nedidelę, prastoką „Steuer“ sportinę mašiną su nuleidžiamu stogu. Geresnę mašiną buvo palikęs Klaipėdoje, kai teko bėgti nuo Hitlerio. Tad mažon mašinėlėn ant greitųjų sukrovė kiek tik galėjo būtinų ir nebūtinų daiktų kelionei į Vokietiją. Reikalas buvo skubus, nes tėvui buvo duota žinia, kad jis už poros valandų laukiamas kažkokiam pasimatyme, o suprato, kad tame pasimatyme jis bus areštuotas išvežimui į Sibirą. [...] Sunku išsivaizduoti, kaip viskas sutilpo į tą nedidelę mašinėlę. Net Australiją pasiekė visokie daiktai atsivežti iš Lietuvos – plunksniniai patalai, pagalvės, porcelaninių indų servyzas, mamos seserų iš linų gamintos ir austos staltiesės ir rankšluosčiai, tėvo iš Klaipėdos laikų audiniai, sidabriniai stal

Dr. Valteris Didžys savo automobilyje, Klaipėda, 1930 m.

įrankiai su įgraviruotais jo motinos Emos inicialais ir data, gintarai, rūpintojėlis, lietuviškas kryžius, maža lietuviška trispalvė ant medinio stulpelio, drabužiai, įskaitant Klaipėdos gamybos balti gydytojo chalatai, palapinė, virimo indai, dokumentai, nuotraukos ir daug kitų dalykų. Išsivežė ir šešias jachtų varžybose laimėtas taures. Sakydavo, kad buvo ir daugiau taurių, kurios liko name. Tėvas labiausiai sielodavosi dėl palikto markučių (pašto ženklų) rinkinio. Juokinga, bet dar iki šios dienos turiu išsaugotą atsivežtą neprašytą pakelį arbatos su užrašu „Geriausia Ceilono arbata“.

1944 m. po antrosios Sovietų Sąjungos okupacijos V. Didžiui vėl teko trauktis iš Lietuvos, tik šįkart į Vakarus, į Vokietiją. Sveiki pasiekė Vokietiją. Kurį laiką gyvenome atsivežtoje palapinėje prie Baltijos jūros. Tai buvo Swinemünde (Swinemünde), netoli Štetino. Čia tėtis gavo trims mėnesiams laikiną darbą. Jis kepė žuvį prie palapinės, mama skuto bulves. Vokietijoje tėvas įsidarbino gydytoju ligoninėse. Daug vietinių gydytojų buvo išsiųsta į frontą, tad jis turėjo galimybę praktikuoti savo profesiją, o vokiečių kalba – jo gimtoji. Kvalifikacijos vokiškos. Mums neteko gyventi dykų lageriuose. Visuomet gyvenome pas vokiečius jų privačiuose namuose.

Aš buvau keturių metų amžiaus, kai gyvenome Neumünster (Neumünster). Tai buvo britų zonoje. Namų šeimininkė buvo Frau Surin. Ji buvo labai griežta. Jos slenkstis blizgėjo ir man tebeskamba ausyse jos nuolatinis perspėjimas: „Nicht auf der Schwelle treten! (Neminkit ant slenkščio)“ Tėvas dirbo miesto ligoninėje (ar kareivinėse?), mama nedirbo [...]. (Iš leivos Aras-Didžytės atsiminimų).

Gyvendamas Vokietijoje 1946 m. jis tapo atkurtos Mažosios Lietuvos tarybos vicepirmininku, o 1947 m. pasirašė Mažosios Lietuvos lietuvių protestą (II Fuldos aktas), kuriuo reikalauta Karaliaučiaus kraštą prijungti prie Lietuvos. Sprendžiant iš išsaugotų dokumentų ir korespondencijų, tėtis Vokietijoje gyvendamas ir toliau rūpinosi Mažosios Lietuvos klausimu. Jis susirašinėjo su buvusiais kolegomis veikėjais, kurie, kaip ir jis, turėjo apleisti tėvynę ir buvo išsisklaidę po įvairias šalis. Su jais pastoviai toliau susirašinėjo ir gyvendamas Australijoje. (Iš leivos Aras-Didžytės atsiminimų).

Šaltinis – „Rambynas“, Nr. 2 (12), 2017 m. spalio, p. 27–30.

Tęsinys kitame numeryje

Valterio Didžio mirties 40-ųjų metinių minėjimas Bitėnų kapinėse

Kas išmetė w iš lietuviškos abėcėlės?

Atkelta iš 1 p.

Butkės ir Lebedės plinta kaip Sosnovskio barščiai

Konstitucinis Teismas, ne kartą svarstęs klausimą dėl nelietuviškų asmenvardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase, yra pasisakęs, kad būtų netoleruotina neįvertinti tokio tipo taisyklių keitimo poveikio bendrinei lietuvių kalbai, lietuvių kalbos savitumui.

Pavyzdys, ką reiškia teisiškai suteikta galimybė keisti kalbą, galėtų būti prieš 14 metų (2003-06-26) pakeistos moterų pavardžių darymo taisyklės (žr. VLKK nutarimą Nr. N-2 (87). Moterims, norinčioms turėti tokią pavardės formą, kuri nenurodytų šeiminių padėties, pavardę iš vyriškos pavardės leista daryti su galūne -ė be būdingų lietuviškų priesagų -aitė, -ytė, -utė, -ūtė, -ienė, pvz.: Butkė (iš Butkaus), Lebedė (iš Lebedžio) ir kt. Koks tas procesas galingas, 2013 m. yra aprašiusi Rita Miliūnaitė savo knygoje „Ką manote apie nepriesagines moterų pavardes?“ (Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 359 p.). Todėl, palyginus moteriškų pavardžių perdaros plitimą su invazinių augalų plitimu, visai galima tikėtis, kad, tenkinant neva lenkų tautinės mažumos pageidavimą, viskas gali baigtis masišku savanorišku pačių lietuvių savo pavardžių užrašymo keitimu „europiniu lygmeniu“, o tai jau neabejotinai paveiktų lietuvių kalbą. Juk sudarius sąlygas pagal pageidavimą keisti pavardės užrašymą kosmopolitiškesniu, atitinkančiu pasaulio piliečio savimonę būdu, ne tik emigravę, bet ir dar tebesantys Lietuvos piliečiais, nors gal ir svarstantys galimybę emigruoti, gali pulti keisti savo pavardes į lengviau užrašomas ir paprasčiau perskaitomas kitataučiams. Vėl gali pasipilti iš Prano Kriuko atsiradę Frank'ai Kruk'ai ne tik Amerikoje, bet ir Lietuvoje.

Akivaizdu, kad lietuvių kalbos vartosenoje (žiniasklaidoje, mokslo veikaluose, grožinėje literatūroje) esama ir nelietu-

viškų rašmenų. Tačiau jie nepriklauso lietuvių kalbos rašybos sistemai. Apie tai ir kalbama „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos“ pastaboje po lietuviškos abėcėlės lentele: „Nelietuviškuose žodžiuose (ypač asmenvardžiuose) dar pavartojamos raidės: Q q, W w dviguboji, X x, kiek rečiau – Ą ą, Ō ō, Ū ū [...] Æ æ, Å å, Ø ø ir kt.“ Tokie žodžiai laikytini kitų kalbų citatomis, todėl gali išlaikyti ir tų kalbų rašybos ypatumus (žr. 1997 m. VLKK nutarimą Nr. 60).

Bet Lietuvos Respublikos piliečių vardai ir pavardės yra valstybinės lietuvių kalbos faktai, jie rašomi asmens dokumentuose, patvirtinančiuose asmens ir valstybės teisinį ryšį (pilietybę), funkcionuoja administraciniuose dokumentuose ir registruose, todėl minėta gramatikos pastaba jiems netaikytina. Taigi ar trijų raidžių –w, q ir x – išleidimas į Lietuvos Respublikos asmens dokumentus būtų lietuvių kalbos abėcėlės pakeitimas? Taip, nes oficialūs asmenvardžiai yra bendrinės kalbos sudedamoji dalis, tikriniai jos žodžiai. Jeigu tokių užrašymų būtų daug, jie darytų įtaką kalbos sistemai net ir tuo atveju, jeigu jų pačių nelaikytume sisteminę kalbos dalimi. Taigi lingvistinis vertinimas yra išpėjamas: toks rašybos taisyklių pakeitimas ilgainiui gali paveikti visą kalbos sistemą.

Beje, japonai dar XV a. rado išeitį: ten imtos vartoti dvi skiemeninės rašto sistemos – hiragana ir katakana, abi turinčios po 50 ženklų, bet besiskiriančios šriftu. Katakana vartojama ne japoniškos ir nekiniškos kilmės žodžiams užrašyti. Tai – portugališkos, olandiškos, o dabar ypač angliškos kilmės žodžiai, kurių japonų kalboje vis gausėja. Katakana taip pat užrašomi užsienietiški vietovardžiai ir asmenvardžiai.

Vrublevskių ar Wróblewski'ų biblioteka?

Toks klausimas gali kilti plintant pakitimams: Lietuvos piliečiai su nelie-

tuviškai užrašytais pavardėmis turės bendrauti, jų pavardes gali tekti užrašyti iš klausos – kaip tada rašytume: Vrublevskis ar Wróblewski, Benkauskas ar Bieńkowski, Česlovas ar Czesław? Ranka rašytume retai, dažniau tektų rinkti klaviatūra – kiek tada būtų raidžių, kada kurią raidę vartoti? Vadinas, net sąlygiškai prilyginus visas giminiškas raides su diakritiniais ženklais toms pačioms raidėms be diakritinių ženklų, gali kilti problemų dėl sutampančių raidžių (pvz., s ir š; z ir ž; c ir č), nes fonologiškai jos netapačios, arba dėl raidžių kiekio (pvz., š ir sz, sh, sch; č ir cz, ch, tsch, tj) ar skirtingo žymėjimo (ch ir kh, hh, j). O kaip tada registrai, bankai?

Turbūt čia ir glūdi atsakymas, kodėl pačioje Lenkijoje, kurioje tautinių mažumų atstovams nuo 2005 m. numatyta galimybė rašyti vardą ir pavardę kitų kalbų abėcėlių raidėmis, tai daroma tik ne lenkų abėcėlės raides ar raides su lenkų kalboje nesančiais diakritiniais ženklais įrašant į asmens dokumentą (žr. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym), bet neperkeliant jų į elektroninį valstybės duomenų registrą. Štai kodėl taip parašyti asmenvardžiai viešojoje erdveje nefunkcionuoja. Toks parašymas teisiškai prilygsta siūlymui asmenvardžius originalia jų rašyba rašyti kitame puslapyje pase ar specialioje eilutėje tapatybės kortelėje.

Kaip oficialiuose dokumentuose rašomi nepagrindinės tautos asmenvardžiai kitose šalyse?

Kai kuriose valstybėse – Suomijoje, Ispanijoje, Italijoje, Prancūzijoje, – tik tais atvejais, kai jų piliečiams dokumentai išrašomi remiantis kitos valstybės išduotais dokumentais (pilietybės įgijimo, vedybų, vaiko gimimo ir pan.), asmenvardžiai rašomi nieko arba beveik nieko nekeičiant, bet dažniausiai atsisakant diakritinių ženklų. Yra valstybių,

kuriose remiamasi tik savo abėcėle, pvz., Jungtinėje Karalystėje, Latvijoje. O Danijos Karalystėje, kaip ir Lietuvoje, perrašant raides su danų kalboje nevartojamais diakritiniais ženklais ar nelotyniško pagrindo abėcėlės raidės, asmuo pats pasirenka, kurio mis danų abėcėlės raidėmis asmenvardžiai būtų užrašyti panašiausiai.

Ar kitose valstybėse leidžiama piliečiams keisti asmenvardžius?

Paprastai jau esami valstybės piliečiai gali pageidauti keisti asmenvardžius asmens dokumentuose dviem atvejais: 1) norėdami atstatyti buvusias formas, kurios galėjo būti pakeistos dėl politinių ar kitų aplinkybių; 2) siekdami, kad būtų įrašytos autentiškos jų kalboje, tapusioje tautinės mažumos kalba, vartojamos formos.

Austrijoje ir Vokietijoje valstybė tarpininkauja grąžinant pakeistas pavardžių lytis. Prancūzijoje galima pasikeisti pavardę, bet tik tuomet, kai asmuo nori suprancūzinti savo pavardę, o ne atvirkščiai. Suomijoje keisti asmenvardį galima tik tais atvejais, kai norima dar labiau priartinti užrašymą prie tarimo. Italijoje nėra galimybės pakeisti fašistiniu laikotarpiu suitalintas tautinių mažumų pavardes.

Dar 2013 m. Lietuvos Respublikos Prezidentė yra priminusi, kad kalba neturi tapti jokių politinių derybų objektu. Tačiau jeigu vis dėlto Lietuvoje būtų sudaryta galimybė to pageidaujantiems dabartiniais Lietuvos piliečiams sulenkinti savo pavardes, tai būtų precedento neturintis atvejis: istoriškai kelis šimtmečius trukęs lietuvių pavardžių lenkinimo procesas būtų baigtas XXI amžiuje, pavyzdžiui: Gulbinas→Gulbinovič→Gulbino wicz; Daugėla→Dovgialo→Dovgialo ir pan.

Prof. dr. Laima KALĖDIENĖ
Šaltinis – <www.alkas.lt>.

Mirus Kazimierai VALČIUKIENEI, nuoširdžiai užjaučiame Jos šeimą, gimines, artimuosius. Ji buvo teisinga, veikli, linksma, užjaučianti. Didžiukitės Ja!

„Vilnijos“ draugijos Kauno skyrius

Vydūno draugija nuoširdžiai užjaučia Pagėgių savivaldybės merą Virginijų Komsį dėl mylimos dukters Ingos netekties.

Dėl dukros Ingos mirties nuoširdžiai užjaučiame Pagėgių savivaldybės merą Virginijų Komsį, šeimą ir artimuosius.

„Vorutos“ redakcija

„Karališka senoji kibininė“ –

Sausių k. ,
LT-21401 Trakų r.
(Vilnius–Kaunas automagistralė, 23 km),
tel./faks. +370 5 243 2444,
mob. tel.
+370 65908454, +370 659 08452,
el. p. info@kibinas.lt

„Senoji kibininė“ –
Karaimų g. 65, LT-21104
Trakai, tel./faks. +370 5
285 5865, mob. tel. +370 659
72132, +370 659 08452,
el. p. senoji@kibinas.lt

Mūsų paslaugų spektrą sudaro:

- Kompleksiniai ir verslo pietūs kiekvieną darbo dieną;
- Specialūs pasiūlymai turistinėms grupėms ir jų gidams;
- Edukacinė kibinų gamtinio pamokėlė „Paragauk istorijos“;
- Parodomoji (degustacinė) „Šimtalapio“ gamtinio pamokėlė;
- Autoparduotuvių „Senoji kibininė“ tinklas Vilniuje;
- Išskirtiniai pasiūlymai Jūsų šventėms ir pobūviams;
- Kibinų pristatymas į namus;

Tad linkime akimis pamatyti,
gomuriu pajusti, širdimi įsimylėti...

Muziejus laikraštyje Nr. 20 (490)

Vilniaus generalgubernatorius V. Nazimovas

1795 m. prie Rusijos imperijos prijungus paskutiniąsias LDK žemes, buvo sukurta Vilniaus gubernija. Per trumpą laiką buvo atlikti dar keli administraciniai persikirstymai ir 1801 m. buvo suformuotos Lietuvos Vilniaus ir Lietuvos Gardino gubernijos, kurios išliko iki 1843 m. 1845 m. birželio 21 d. buvo patvirtintas Vilniaus gubernijos herbas.

1855–1863 m. Vilniaus generalgubernatoriumi buvo Rusijos valstybės veikėjas, nuo 1861 m. valstybės tarybos narys, Vladimiras Nazimovas (1802–1874).

V. Nazimovas gimė Pskovo dvarininkų šeimoje. Mokėsi namuose, o 1818 metais įstojo į Preobražensko leibgvardijos pulką. Pirmąjį karininko laipsnį gavo 1821 m. Vilniuje. 1828–1829 m. dalyvavo kare su Turkija, vadovavo Varnos (Bulgarija)

apgulčiai ir jos paėmimui. 1833 m. V. Nazimovui suteiktas pulkininko laipsnis ir jis paskirtas į Lietuvos leibgvardijos pulką. 1836 m. jam patikėta prižiūrėti būsimąjį Rusijos imperatorių Aleksandrą II (1818–1881). 1841 m. V. Nazimovas vadovavo specialiai komisijai, kuri tyrė slaptų organizacijų veiklą Vilniuje po Simono Konarskio (1808–1839) mirties baudmės įvykdymo.

1855 m. gruodžio 10 d. generolas V. Nazimovas paskirtas Vilniaus kariniu gubernatoriumi ir Gardino, Kauno bei Minsko generalgubernatoriumi. Taip pat jis tapo Vilniaus karinės apygardos vadu. Bajorai ir inteligentai daug vilčių siejo su 1855 m. pradėjusia veikti Laikinąja archeologijos komisija ir Senienų muziejumi. Šios mokslinės ir kultūrinės institucijos bendram darbui sutelkė

Litografija. Vladimir Nazimoff.
Paryžius, XIX a. vid.
Spaudai parengė O. Ševeliov

visą Lietuvos inteligentijos elitą, šviesuomenę tikėjosi atkurti universitetą, tačiau negavo leidimo. Gubernatorius V. Nazimovas iniciavo

naujus santykius tarp dvarininkų ir baudžiauninkų. 1857 m. buvo sudaryti bajorų komitetai reformai ruošti. Tai buvo paskelbta 1857 m. Vilniaus generalgubernatoriaus įsake. Baudžiava Rusijos imperijoje buvo panaikinta 1861 m. kovo 3 d. Padi-dėjus socialinei įtampai, Lietuvoje 1863 m. prasidėjo sukilimas. V. Nazimovas sukilimo metu stengėsi visus klausimus spręsti taikiai. Slopinti sukilimo Aleksandras II paskyrė Michailą Murovjavą (1796–1866), dėl žiaurumo sukilėliams pramintą „Koriku“. Jis apkaltino V. Nazimovą liberalizmu, kuris privedė iki 1863 m. sukilimo. Dėl savo pažiūrų V. Nazimovui teko atsisakyti generalgubernatoriaus posto.

V. Nazimovo ilgametė veikla buvo įvertinta įvairiais apdovanojimais: Šventosios Anos III, II, I ir su karū-

na laipsnio ordinais (1832, 1839, 1846, 1847), Šventojo Vladimiro IV ir I laipsnio ordinais (1835, 1871), Šventojo Stanislovo III ir I laipsnio ordinais (1838, 1843), Baltojo Erelio ordinu (1851), Aleksandro Nevskio ordinu ir Aleksandro Nevskio ordinu su deimantais (1855, 1863).

Trakų istorijos muziejuje saugoma spalvota, 48,5 x 68,5 cm dydžio litografija „Vladimir Nazimoff“. Dailininkas Adolfas Lafosas, spausdinta Lamersjė litografijos spaustuveje, Paryžiuje, 1857 m. Leidėjas Jonas Kazimieras Vilčinskis (1806–1885).

Trakų istorijos muziejaus direktorius Virgilijus Povilūnas

Lietuvos vietinės rinktinės

301-asis batalionas

Dr. Arūnas BUBNYS, Vilnius

Lietuvos vietinės rinktinės vado 1944 m. kovo 30 d. įsakymu formuojamo 301-ojo bataliono vadu nuo 1944 m. vasario 29 d. buvo paskirtas majoras Kostas Keželis. Tuo pačiu įsakymu batalionui buvo priskirtas vokiečių ryšių karininkas majoras Heine-manas. Kaip buvo rašoma įsakyme: *Ryšų karininkų uždavinys yra padėti batalionų vadams rišti įvairius ūkinius klausimus su vokiečių įstaugomis*¹. 301-asis batalionas kartu su 308-uju ir 310-uju batalionais sudarė Vietinės rinktinės Kauno pėstininkų pulką (pulko vadas plk. lt. Tomas Vidugiris). 301-asis batalionas buvo formuojamas Marijampolėje. Atvykę savanoriai gaudavo vokiškas karines uniformas, tik ant pošalmio būdavo lietuvių Vytis. Marijampolėje savanoriai buvo mokomi tankinės ir manevrinės rikiuotės bei šaudyti. Karininkai buvo apginkluoti vokiškais pistoletais FN². Yra žinomos šios 301-ajame batalione tarnavusių karininkų pavardės: kpt. Eduardas Počebutas (2-osios kuopos vadas), kpt. Boneventūras Guoga, kpt. Stasys Marcinėnas, leitenantai Petras Verbyla, Gružas (Vytautas Gružas?), Adolfas Mironas, jaunesnieji leitenantai Kleopas Andriukaitis, Juozas Kalėda, Kazys Mereckis, Stasys Grigaliūnas, Albertas Blaževičius, Juozas Rudzinskas, Petras Sniegaitis, Petras Kijauskas, Vladas Kišonas³.

Nemažai formuojamo bataliono karių buvo kilę iš Suvalkijos. Į LVR įstojęs aštuoniolikmetis kybartiškis Stasys Norvilaitis prisiminė karinius mokymus Marijampolėje: „[...] Tad iš ryto 6 valandą kuopa kelt, pasitaisęs lovą nusiprausi, mankšta, rytinis pasivaikščiojimas, pusryčiai, po to sustojam būriais, skyriais, ir iki pietų rikiuotė pilam į koją su šautuvais ir be jų. Dvyliką valandą pietūs, truputis poilsio, tada einam į pamokas, karinis paruošimas, ginkluotė ir t. t. Po pamokų šiek tiek laisvi ir tada būdavo vakarinis pasivaikščiojimas, bet jau su daina, tad išsirikiavę kareivinių aikštėje apeidavom kartą aplinkui, išeidavom pro priekinius vartus į dešinę eidavom plentu Kalvarijos link, pereidavom tiltą per Šešupę, reikėjo kojas sumaišyti per tiltą einant, grįždavom atgal, įėję pro kareivinių vartus pasigirdavo komanda kuopa išsiskirstyti ir tuo baigdavosi dienos darbai. [...] [kalba netaisyta – aut. pastaba]“⁴. Dauguma bataliono karių buvo apginkluoti 1904 m. gamybos prancūziškais šautuvais. Prieš batalionui išvykstant į Rytų Lietuvą, jo kariai Marijampolėje davė priesaiką. S. Norvilaičio teigimu, kai buvo sakoma priesaikos žodžiai už trečią reichą ir jo vadą, visi bataliono vyrai kaip vienas nuleido rankas ir visas gerai baigėsi⁵.

1944 m. gegužės 2 d. LVR Kauno pulko vadas T. Vidugiris gavo Vietinės rinktinės vado įsakymą pulkui persikelti į Rytų Lietuvą. 301-ojo bataliono štabas, pionierių būrys ir pirmoji kuopa privalėjo dislokuotis Ašmenoje (dabar Baltarusijos teritorija), 2-oji kuopa Žiuprionyse, 3-ioji kuopa – Sakovičiuose, 4-oji kuopa – Kučionyse (visos minėtos vietovės dabar yra Baltarusijos teritorijoje – aut. pastaba). Tą pačią dieną (gegužės 2 d.) visi trys LVR Kauno pulko batalionai išvyko į Vilniaus kraštą. Kiekvienas Kauno pulko batalionas turėjo 16 lengvųjų kulkosvaidžių, kiekvienam kareiviui buvo išduota po 45 šovinius, o lengvajam kulkosvaidžiui po 1 000 šovinių. Sunkiųjų kulkosvaidžių ir granatsvaidžių batalionai negavo⁶.

Grat bataliono išleistuves ir išvykimą į Vilniją prisiminė minėtasis S. Norvilaitis: *Vakare Marijampolės miesto teatre įvyko batalijono išleistuvės ir rytų Lietuvą, po trumpo spektaklio ir sceną buvo pakviestas batalijono vadas, kuopų vadai, pasakyta patrijotinių kalbų, įteikta gėlių, dovanų, sekančią dieną ryte batalijonas išsirikiavo kuopomis, atvykęs iš Marijampolės dūdų orkestras stojo priekin, ir grojant orkestrui batalijonas žygiavo į Marijampolės geležinkelio stotį. [...] Pasiekėme Kazlų Rūdą su šviesa, atvažiuoam į Kauną buvo sutemę, atvažiuoam į Vilnių naktį [...] Netrukus privažiavom mažą geležinkelio stotelę kažkur Ašmenos rajone, mūsų ešelonas sustojo, gavom įsakymą apleisti traukinį, išlipę sustojom būriais, kuopomis, kadangi prie stotelės buvo tušti laukai, tai batalijonas išsirikiavo dideliu kvadratu [...] Tad susitvarkę pradėjom žygiuoti į vieną pusę, netrukus priėjom kryžke-*

LVR 301-ojo bataliono antros kuopos vadas kpt. E. Počebutas, iki 1940 m.

Kairėje ant arklio AK 3-iosios brigados vadas G. Frugas-Šerbiecas, 1944 m. pavasaris, Turgeliai

lą, pirma ir antra kuopos žygiavo toliau, trečia ir ketvirta pasuko į šoną, mums bežygiuojant priėjom dar vieną kelią, pirma kuopa nužygiavo toliau, o mūsų antra kuopa pasukom į šoną, likom vieni, priėjom kažkokį dvarą, nežinau ir dvaro vardo, tad tame dvare ir apsistojom. [...] [kalba netaisyta – aut. pastaba]“⁷.

301-ojo bataliono trečioji kuopa buvo pasiųsta į Tolminovo kaimą (apie 7–8 km nuo Ašmenos). Kuopos 1-asis ir 2-asis būriai įsikūrė mokykloje, likusieji kariai klebonijoje ir kituose pastatuose. Apylinkėse buvo gausu lenkų partizanų, todėl jaunesniojo leitenanto Budrio įsakymu kariai išsikasė apkasus⁸.

Vienas antros kuopos būrys po kelių dienų buvo išsiųstas į Palionių (dabar Baltarusija) dvarą. Čia būrio kariai ėjo sargybas ir patrulinodavo apylinkėse. Vieną naktį kuopos patruliai sulaukė du įtartinus vyrus, juos iškratė, rado pistoletą ir žiūronus. Sulaikytieji buvo nuvesti į kuopos štabą ir ištardyti, po to uždaryti rūsyje. Kitą dieną kuopos vadas Petras Verbyla surinko karius, kviesdamas šešis savanorius pristatyti suimtuosius ir bataliono štabą Ašmenoje. Neatsiradus savanorių, šiai užduočiai vykdyti buvo paskirtas puskarininkis Reivytis, kuris pasirinko penkis kareivius iš savo skyriaus. Tarp šių penkių kareivių atsidūrė ir Stasys Norvilaitis. Tą pačią dieną suimtieji buvo nuvesti į Ašmeną, o jų sargybiniai sėkmingai sugrįžo į Palionis. Kitą dieną bataliono antroji kuopa buvo perkelta į Mūrinę Ašmeną (Ašmenėlę), kurioje dislokavosi bataliono pirmoji kuopa. Abi bataliono kuopos buvo apgyvendintos klojimuose. Čia naujuoju 2-osios kuopos vadu vietoj lt. P. Verbylos buvo paskirtas kpt. Eduardas Počebutas⁹.

1944 m. gegužės 13 d. 23 val. 30 min. Armijos Krajovos brigados užpuolė LVR kuopas Ašmenėlėje ir Tolminove. Dar 1944 m. gegužės 10 d. Vilniaus apygardos komendantas Aleksandras Kšižanovskis-Vilkas (Wilk) ir jo pavaduotojas L. Kžesovskis parengė LVR batalionų likvidavimo planą. Buvo nuspřesta penkių brigadų jėgomis puliti LVR dalinius Mūrinėje Ašmenoje (Ašmenėlėje) ir Tolminove. Operacijai vadovauti buvo pavesta majorui Česlavui Dembickiui-Jaremai. Iš viso puolime turėjo dalyvauti daugiau nei 500 lenkų partizanų. LVR dalinių sunaikinimo operacija buvo pavesta keturioms Armijos Krajovos (AK) 3-iosios grupuotės brigadoms ir 1-osios grupuotės 3-ajai brigadai. Mūrinės Ašmenos puolimas prasidėjo gegužės 13 d. 23 val. Kadangi AK 3-oji brigada pavėlavo atvykti į mūšio vietą, iš pradžių puolė tik viena 8-oji brigada. Maj. Č. Dembickio įsakymu į mūšį įsijungė ir 12-oji brigada. Abi šios brigados prasiveržė iki turgaus aikštės ir susitiko su pavėlavusia 3-iaja brigada. Įnirtingiausiai kova vyko vakarinėje miestelio dalyje. Mūrinę Ašmeną (Ašmenėlę) gynė dvi 301-ojo bataliono kuopos. Mūšis baigėsi vidurnaktį. Inspektorius Jaremos pranešime pateikti tokie LVR nuostoliai: žuvo 51, sužeista apie 60 ir pateko į nelaisvę 170 plechavičių¹⁰. Pirmosios kuopos vadui jaun. lt. S. Grigaliūnui su keliolika karių pavyko prasiveržti ir pranešti bataliono štabui Ašmenoje apie įvykusią tragediją. Šitaip kautynės Ašmenėlėje prisiminė buvęs LVR 301-ojo bataliono

karys S. Norvilaitis, lenkų partizanai netikėtai užėjo ant mūsų antros kuopos pirmo būrio, kuris buvo išsidėstęs parengty su lengvu kulkosvaidžiu, jie gerai užtratinio lenkams. [...] priešas būtų negalėjęs nosies iškišti, bet nelaimė pirma kuopa neturėjo jokio atramos punkto iš kitos pusės.

Stovėdami duobėse galvos mūsų visai prie žemės matosi, šešėliai slenka link mūsų, kaip atidarom ugnį, tai ir šešėliai pranyko, išgirdom komandą ugnis į kleboniją, norėjom uždegti kleboniją, bet padegami šoviniai negerai. [...] klebonijoje ir už jos buvo armija krajoja, uždegus ją, visoje apylinkėje būtų buvę šviesu, kita medalio pusė, kuopa, gal ir visa Plechavičiaus armija neturėjo nė vieno pistoleto, kad būtų galima iššauti raketą į viršų apšviesti apylinkę. Lenkai užpakaly mūsų uždegė klojimą, bet jie negalėjo matyti mūsų, kadangi mes buvome duobėse, po kurio laiko išgirdome komandą trauktis. Kadangi lenkai iš kitos pusės bando apsupti mus, iššokom iš savo duobių, apkasų ir traukėmės į šiaurę link Vilniaus-Minsko plento, kadangi prie plento buvo vokiečių didelis atramos punktas, tai į tą atramos punktą.

Trauktis nėra lengva kada kulipkos zvimbia pro šonus [...], girdžiu puskarininkas Petras Pridotkas iš Marijampolės nesusėjęs per rankos muskulų dejuoja, baisus skausmas, persautas dumdum sprogstama kulipka, kurių negalima naudoti pagal tarptautinį įstatymą.

Pagaliau priėjom tą vokiečių bunkerį ar atramos punktą, kurį matėme pakeliui keliaudami į Mūrinę Ašmeną, pakalbėjęs mūsų karininkas Paršelis su vokiečiais jie įsileido mus, turėjom atiduoti jiems šautuvus. Įėję į vidų atsidūrėme salėje, nemaža, po žeme, elektros šviesa, ilgi stalai, iš abiejų pusių suolai, vokiečiai draugiškai suprato reikalą, pasiūlė prisėsti, sužeistą Petrą Pridotką nuvedė kitur, jam buvo suteikta pirma medicininė pagalba, išėję laukan radom antros kuopos nemažai kareivių, suskaičiuota apie šimtą penkiasdešimt ir apie keturiasdešimt iš pirmos kuopos [kalba netaisyta – aut. pastaba]“¹¹. Gegužės 14 d. apie 5 val. ryto 301-ojo bataliono antros kuopos būrio vadas j. lt. Stasys Grigaliūnas telefonu iš vokiečių atramos punkto Zielionkoje pranešė bataliono vadui, kad dvi bataliono kuopos Ašmenėlėje, nepaisant atkaklaus pasipriešinimo, baigiamos naikinti. Tos pačios dienos ankstų rytą iš Ašmenos ir Ašmenėlės buvo pasiūti vokiečių šarvuočiai, bet dėl susprogdintų tiltų ir užminuotų kelių negalėjo atvykti į pagalbą apsuptoms LVR kuopoms ir sugrįžo į Ašmeną¹².

Tą pačią naktį (iš gegužės 13-os į 14-ą) AK 13-oji brigada puolė LVR 301-ojo bataliono trečiąją kuopą Tolminove (kuopos vadas lt. Vytautas Gružas, būrių vadai jaunesnieji leitenantai Budraitis, Juozas Kalėda ir V. Kišonas)¹³. Pirmoji akovcų ataka buvo atmušta, bet antroji ataka buvo sėkminga. Šias kautynes prisiminė buvęs bataliono trečios kuopos karys L. Bungarda: „[...] Stipriausiai lenkai puolė iš tos pusės, kur gal už vieno kilometro buvo vokiečių kariuomenės bunkeriai su tanketėmis, patrankomis ir kitokiais ginklais. Tuo tarpu mes turėjome tik po labai seną prancūzišką šautuvą ir po 5–10 šovinių. Mūsų būryje buvo du kulkosvaidžiai. Po nelygios kovos, kurioje žuvo du 2-ojo būrio kariai – Šuopys ir Zuikis, – mes turėjome pasiduoti. Kiek žuvo lenkų partizanų, sunku pasakyti, nes jie susitvarkė dar patamsy.

Priešai buvo įsiutę. Jų vadams įsakius, lenkai beveik visą mūsų kuopą nurenę. Keletas tik su apatiniais baltiniais pabėgo.

Vienas lenkų partizanas kalbėjo lietuviškai. Sakėsi esąs iš Šiaulių. Jis mums aiškino, kad girdi, vokiečiai lietuviams duoda tik rūbus, bet neduoda ginklų. O lenkams duoda ginklus, bet neduoda rūbų. Todėl jiems reikalinga mūsų uniforma.

Sekmadienio rytą, patekęs saulei, atvažiavo vokiečių tanketės ir pora sunkvežimių. Mus susodino į tuos sunkvežimius, o kai kuriuos – ant tankečių, nuvežė į Ašmeną ir uždarė kino teatro salėje. [...]“¹⁴. Tolminovo kautynėse dalyvavo ir 3-osios kuopos karys Pranas Baukus. Štai jo prisiminimai apie tą nelemtą naktį: „[...] staiga dangus nušėito ir į mus pasipylė šautuvų ir kulkosvaidžių ugnis. Pirmieji šūviai buvo nukreipti į mokyklą, kuri tuo metu jau buvo

tuščia. Gal nuo pirmųjų šūvių žuvo mokyklos ir suolo draugas Jonas Šuopys iš Sintautų, Drulia nuo Vilkaiviškio. Sunkiai sužeistas puskarininkis Znikelis prašėsi pribaiigiamas. Kova vyko visą naktį – iki saulės patekėjimo. Baigėme šovinius ir turėjome pasiduoti. Būrininkui Aukštikalniui su keletu vyrų pavyko prasiveržti iš apsupimo žiedo. Jie išvengė belaisvių likimo. Gal apie du trečdalius bataliono karių pateko į lenkų rankas ir buvo nurenę iki apatinių baltinių. Lenkai labai skubiai pasitraukė, palikę dalį grobio. [...]“¹⁵.

Lenkų partizanai užėmė Tolminovą ir esą paėmė į nelaisvę 115 plechavičių¹⁶. Kai kurių šaltinių teigimu, mūšio Tolminove metu žuvo šeši 301-ojo bataliono trečiosios kuopos kariai¹⁷. Tarp anksčiau minimų Tolminove žuvusių plechavičių (Jonas Šuopys, Drulia, Zuikis) vienas liudininkas pamini kareivį Zujų¹⁸. Belaisviai buvo išrengti, nuginkluoti ir paleisti. Mūrinės Ašmenos ir Tolminovo puolimo metu AK brigados esą patyrė tokių nuostolių: žuvo 10, sužeista 28 akovcai¹⁹. Trečiosios brigados vado G. Frugo-Šerbieco pranešimu kautynėse dėl Mūrinės Ašmenos žuvo 56, buvo sužeista 84 ir pateko į nelaisvę 196 LVR kariai. AK 3-iojoje brigadoje žuvo 8 ir dar 3 mirė nuo žaizdų, buvo sužeista 15 partizanų²⁰. Gelbėdamas likusias išblaškytas kuopas, LVR Kauno pulko vadas T. Vidugiris įsakė 301-ojo bataliono 4-ajai kuopai iš Mikalkonių persikelti į Ašmeną, o 310-ojo bataliono abi kuopas iš Šalčininkų į Jašiūnus. Abi pastarojo bataliono kuopos tą pačią dieną sėkmingai prisijungė prie bataliono branduolio Jašiūnuose²¹.

Lietuvių žiniomis, Mūrinėje Ašmenoje žuvo 30 LVR 301-ojo bataliono karių (tarp jų 2-osios kuopos vadas E. Počebutas) ir apie 350 pateko į nelaisvę²². Kaip įprasta, didžiausius LVR nuostolius pateikė Lenkijos istorikas Romanas Korabas-Žebrykas. Jo teigimu, žuvo 69, sužeista apie 50 ir pateko į nelaisvę 324 lietuviai. AK pusėje žuvo 12 ir buvo sužeista 23 partizanai. AK paėmė daug ginklų ir amunicijos. Į nelaisvę paimti plechavičių buvo išrengti iki baltinių ir paleisti Jašiūnų ir Ašmenos kryptimis²³. Vokiečių saugumo policijos ir SD pranešimu, ankstų 1944 m. gegužės 15 d. rytą į Jašiūnus atvyko apie 90 nuvargusių, sužeistų ir išrengtų plechavičių iš Mūrinės Ašmenos. Jie papasakojo, kad lenkų partizanai paimtus ir nelaisvę bataliono karininkus atskyrė nuo kareivių ir kai kuriuos sušaudė. Po to nuginkluotus plechavičius akovcai nuvarė iki Pavlovo kaimo (netoli Turgelių) ir liepė eiti į Jašiūnų dvarą, ten dislokavosi vienas LVR batalionas (310-asis). Lenkų nelaisvėje buvę plechavičius papasakojo, kad vienas akovcų karininkas jiems pasakė kalbą ir pareiškė, kad AK Vilniaus apygardos komendantas gen. Vilkas (Wilk) esą susitaręs su vokiečiais, kad Vilniaus sritis bus perleista lenkams, kad vokiečiai apginklavę lenkų partizanus sunkiaisiais ginklais, kad lenkų partizanai išvarys visus lietuvius iš Vilniaus srities, ir, kad, atėjus tinkamam momentui, atkeršysią vokiečiams už lenkų žudynes. Pakeliui iki Pavlovo kaimo apylinkės buvo pilnos ginkluotų lenkų partizanų²⁴.

Lietuvos vietinės rinktinės istorija

Lietuvos vietinės rinktinės 301-asis batalionas

Atkelta iš 5 p.

Ašmenėlėje žuvę 301-ojo bataliono kariai buvo palaidoti Ašmenoje. S. Norvilaitis prisimena: [...] atėję į kapines radom ilgą duobę iškastą, dugnas nuklotas eglų šakomis, šalia duobės suguldyti dvidešimt aštuoni ginklo draugai, nurengti guli apatiniuose, gerai peržiūrėjęs visi pažįstami veidai, bet pavardžių nežinau (tarp žuvusiųjų guli antros kuopos vadas kapitonas Počebutas). [...] antrą, kurį gerai pažinojau antro būrio puskarininkis kulkosvaidininkas, vardo nežinau, gerai šaudė su kulkosvaidžiu į priešą, nenorėdamas trauktis pasikišo rankinę granatą po krūtine, žuvo didvyriškai. Trečią atpažinau, tai eilinis Šiparaitis nuo Kudirkos Naumiesčio. [...] [kalba netaisyta – aut. pastaba]²⁵. Nespėjus pasibaigti laidotuviams, bataliono kariai vokiečių buvo nuginkluoti ir suvaryti į Ašmenos miesto parką. 301-ojo bataliono nuginklavimo ir sulaiikymo akcija 1944 m. gegužės 15 d. vykdė vokiečių SS ir policijos 16-ojo pulko policininkai. Iš Vilniaus į Ašmeną atvykęs SS ir 16-ojo pulko vadas Valteris Titelis įsakė surinkti visus Ašmenoje esančius LVR karininkus. Karininkams jis įsakė susėsti į sunkvežimius, kurie juos nuvežė į Ašmenoje įsikūrusi vokiečių divizijos štabą. Čia Titelis pareiškė, kad LVR daliniai yra prastai apmokyti ir kautynėms netinka. LVR Kauno pulkas bus nuginkluotas ir grąžintas į Kauną, ten bus toliau apmokomas. Kad nebūtų pasipriešinimo, LVR Kauno pulko štabo viršininkas majoras Antanas Impulevičius, pulko adjutantas kpt. Bronius Kaupas ir jaunesnieji leitenantai S. Grigaliūnas bei Jonas Dačinskas buvo paimti įkaitais. V. Titelis pagrasino, jeigu bus priešinamasi nuginklavimui, visi keturi įkaitais paimti karininkai bus sušaudyti, o pulko ir batalionų vadai bus atiduoti karo lauko teismui. Sukviestiems kuopų vadams Titelis įsakė visus ginklus ir šaudmenis palikti gyvenamosiose patalpose, o kareivius atvesti į aikštę. Kareiviai buvo suskirstyti į keturias grupes ir su vokiečių sargyba sugrąžinti atgal į kareivines. Karininkai buvo išvežti į Vilnių²⁶. Buvęs 301-ojo bataliono štabo karininkas Andrius R. Mironas prisiminė bataliono karininkų suėmimą ir išvežimą į Vilnių: [...] Vakare mus atvežė į Vilnių. Vorele nuvarė visus tarp dviem eilėmis išsiriakiusių ginkluotų esesininkų į didoką patalpą. Kažkas

Ašmenos miesto katalikų kapinėse palaidoti per susirėmimą su AK 1944 m. gegužės 14–15 d. (naktį) Ašmenoje ir Tolminove žuvę LVR 301-o bataliono kariai. Nuotr. iš Stepono Ulbino archyvo

pasakė, jog tai Lietuvos banko seifo kambarys. Sienose nebeliko saugomų dėžių, nebuvo čia nei kėdžių, nei suolų, nei stalų. Visi susėdome susispaudę ant grindų. Tarp mūsų pamačiau kpt. Marcinėną. [...] Seife praleidome netrukus užėjusių naktį. Beveik niekas nemiegojo. Kautynės, neeiliniai išgyvenimai neleido akių sudėti. [...] Netrukus visus karininkus iš seifo išvedė. Vėl pakrovė it gyvulius į dengtus sunkvežimius. Kažkas pasakė, jog tų sunkvežimių ištisa vora, nes kituose vežami eiliniai savanoriai. Šitaip keliavome iki Kauno. Sunkvežimių vora buvo vienoje vietoje sustojusi, bet neilgam. Vėliau paaiškėjo, jog vienas savanoris bandė pabėgti, bet buvo sargybinio nušautas.²⁷

Bataliono karys S. Norvilaitis prisiminė, kad atvykęs vokiečių karininkas pranešė, jog sulaiikytieji plechavičiukai būsia pervežti į Kauną ir iš naujo apmokyti. Kitą dieną bataliono kariai iš Ašmenos sunkvežimiais buvo nuvežti į Vilnių, o iš ten į Kauną. Čia nuginkluoti LVR kariai buvo apgyvendinti Panemunės kareivinėse. Jie buvo aprengti vokiečių priešlėktuvinės artilerijos karių uniformomis. Po dienos kitos iš Panemunės kareivinių dalis plechavičiukų buvo sargybinių nuvesti į Kauno geležinkelio stotį ir traukiniu išvežti į Vokietiją (1944 m. gegužės 18 d.). Tai buvo pirmasis į Vokietiją vežamas plechavičiukų ešelonas. Iki Kazlų Rūdos traukinys kelis kartus buvo staigiai sustojęs, nes kai kurie vežami lietuviai iš traukinio išsoko ir bandė pabėgti. Tarp bandžiusių pabėgti

esą buvo ir nušautų. Kazlų Rūdoje prie traukinio buvo prijungti dar trys vagonai su Marijampolėje suimtais plechavičiukais. Naktį traukinys atvažiavo į Kybartus. Trumpai pastovėjęs, ešelonas išvyko į Karaliaučių. Iš Karaliaučiaus traukinys per Brėmeną nuvyko į Oldenburgą (gegužės 21 d.) netoli Olandijos sienos. Čia buvo kelionės pabaiga, plechavičiukai buvo apgyvendinti Oldenburgo kareivinėse. Oldenburge lietuviai buvo kariškai mokomi ir davė priesaiką. Po dviejų Oldenburge praleistų savaičių buvę LVR kariai traukiniu buvo nuvežti į Meklenburgo žemėje esantį Giustrovo miestą. Čia jiems buvo išduoti kariniai dokumentai ir lietuviai buvo paskirstyti po įvairias aerodromų ir priešlėktuvinės artilerijos tarnybas²⁸. Kai kurie buvę 301-ojo bataliono kariai iš Lietuvos buvo nuvežti į Berlyną ir pervesti į statybos bataliono sudėtį. Čia jie statė gyvenbinius įtvirtinimus, vėliau, 1945 m. kovo mėn., buvo nuvežti į Hanoverį ir čia statė aerodromą. 1945 m. balandžio 13 d. jie pateko į JAV kariuomenės nelaisvę ir po to buvo laikomi karo belaisvių stovyklose Vokietijoje ir Prancūzijoje²⁹.

¹ Vietinės rinktinės vado 1944 03 30 d. įsakymas Nr. 2, LCVA, f. R-1234, ap. 1, b. 2, l. 20–21.
² A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, V., 1998, p. 322.
³ LYA, f. 3377, ap. 58, b. 265, l. 142.
⁴ Stasio Norvilaičio 2007 m. birželio mėn. prisiminimų kopija, l. 1. A. Bubnio asmeninis archyvas.

1944 m. gegužę laidojamas Lietuvos policininkas (?) ar LVR kariai (?). Nuotr. iš Stepono Ulbino archyvo

⁵ *Ibid.*, l. 2.
⁶ A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, p. 299.
⁷ S. Norvilaičio 2007 m. birželio mėn. prisiminimų kopija, l. 2. A. Bubnio asmeninis archyvas.
⁸ A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, p. 318.
⁹ S. Norvilaičio 2007 m. birželio mėn. prisiminimų kopija, l. 4, 5. A. Bubnio asmeninis archyvas.
¹⁰ Inspektorius „Jaremos“ 1944 m. gegužės 18 d. pranešimas apie Mūrinės Ašmenos puolimą, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 56, l. 37.
¹¹ S. Norvilaičio 2007 m. birželio mėn. prisiminimų kopija, l. 6, 7. A. Bubnio asmeninis archyvas.
¹² A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, V., 1998, p. 302.
¹³ A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, p. 322.
¹⁴ A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, p. 314–315.
¹⁵ A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, p. 318.
¹⁶ Inspektorius „Jaremos“ 1944 m. gegužės 18 d. pranešimas apie Mūrinės Ašmenos puolimą, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 56, l. 37.
¹⁷ A. Kibildžio 1951 07 04 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45359/3, l. 46.
¹⁸ A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, p. 512.
¹⁹ A. Kibildžio 1951 07 04 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45359/3, l. 38.
²⁰ 3-ios brigados vado „Šerbieco“ 1944 m. birželio 3 d. kovinis raportas, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 56, l. 39.
²¹ A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, p. 303.
²² T. Vidugiris, „Vietinės rinktinės Kauno pulko tragedija“, in: *Dokumentai Lietuvos vietinės rinktinės istorijai*, Chicago, 1990, p. 318.
²³ R. Korab-Zebrykas, „Mūrinė Ašmenka“, in: *Švyturys*, 1990, Nr. 13-14, p. 17.
²⁴ Vokiečių saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje 1944 05 19 d. pranešimas apie padėtį Vilniaus srityje, LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 106, l. 33.
²⁵ S. Norvilaičio 2007 m. birželio mėn. prisiminimų kopija, l. 8. A. Bubnio asmeninis archyvas.
²⁶ A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, p. 304.
²⁷ A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, p. 310–311.
²⁸ S. Norvilaičio 2007 m. birželio mėn. prisiminimų kopija, l. 10-13. A. Bubnio asmeninis archyvas.
²⁹ V. Adomaičio 1947 04 18 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 6074, l. 17–19.

Mažoji Lietuva

Tautos žadinimo šauklis

Rūta DAUJOTAITĖ-LEONOVA, mokytoja, Karaliaučius

Rugsėjo 29 d. popietę, skaisčiai šviečiant rudenio saulutei, gausus skaitytojų būrys susirinko į Tauragės Birutės Baltrušaitytės viešojoje bibliotekoje vykusį Lietuvos Valstybės 100-mečio minėjimo renginį. Skaitytojai susitiko su Mažosios Lietuvos tyrėju, enciklopedininku, visuomenės veikėju, istoriku hum. m. dr. Algirdu Matulevičiumi, pristačiusiu savo naują knygą „Tautos žadinimo šaukliai“. Joje aušrininkų, varpininkų ir dvasininkų XIX a. antros pusės korespondencija lietuvių tautinio atgimimo klausimais, atspindinti laikraščiuose „Aušra“ ir „Varpas“. Laisvė – tai nesibaigiantis pažangos kelias, didlietuvių ir mažlietuvių bendradarbiavimo rezultatas.

Šiame renginyje dalyvavo garbingi svečiai, pasveikinę dr. A. Matulevičių knygos išleidimo proga, skyrę nemažai gražių žodžių ir linkėjimų mokslininkui. Tai Lietuvos Respublikos konsulas Tilžėje, ministras patarėjas prof. Bronius Stasys Makauskas, Tauragės rajono savivaldybės meras Sigitas Mičiulis, vilnietis žurnalistas, publicistas, redaktorius, rašytojas, vertėjas Vytautas Žeimantas, Baltų kultūros ir mokslo paramos fondo vadovas, Karaliaučiaus lietuvių bendruomenės pirmininkas Sigitas Šamborskis, Rambyno regioninio parko direktorė Diana Milašauskienė, Karaliaučiaus krašto Kraupiško vidurinės mokyklos lietuvių kalbos ir etnokultūros fakultatyvo mokytoja Emilija Algaudė Bukontienė.

Dr. A. Matulevičiaus mokslinė veikla labai plati, ypač reikšmingas jo indėlis Mažosios Lietuvos istoriografijai. Gyvenimą

jis paskyrė Mažajai Lietuvai – išvaikščiojo bene visus jos kampelius abipus Nemuno ir surinko daug istorinės medžiagos. Jo pilietiškumas – tai vidinio pasaulio išraiška ir geras pavyzdys jaunimui – ne šventieji puodus lipdo, galima pačiam tai imti ir padaryti. Kiekvienas gali, jei pasitelks savo igūdžius. Iš kur dr. A. Matulevičius semiasi energijos, valios, stiprybės, drąsos, kruopštumo ir darbštumo? Tai jo dvasinė būseną ir visą gyvenimą lydinti nuostata, kad negalima liautis tikėti žmonėmis, o norint gauti, reikia duoti. Mokslininkas nusipelno būti svarbiausiųjų Lietuvos žmonių sąrašė. Jam autoriteto ieškoti nereikia – pats autoritetas kitiems. Dideli nuopelnai istoriko mokslinėje veikloje leidžiant lietuviškąsias enciklopedijas. Istorinė atmintis nežūva – ją įkūnija enciklopedijos. Svarbu pastebėti ne tik didelius dalykus, bet ir mažesnius, nes iš jų susideda Istorija. Akademikas dr. Vytautas Merkys apie dr. A. Matulevičiaus mokslinę veiklą rašo: „Būdingas bruožas – rašyti istorijos darbus be kompromisų, prisitaikymo. Jis siekia vien artėjimo prie istorinės Tiesos pažinimo.“ Leidžiant enciklopedijas dr. A. Matulevičius suredžė 20 000 straipsnių! Kitai mokslinei literatūrai ir periodinei spaudai parašė keliolika tūkstančių straipsnių, keliolika studijų, monografiją (1989 m.) apie Mažosios Lietuvos lietuvininkų tautinę padėtį, knygą „Kas tu, Mažoji Lietuva?“ (lietuvių ir rusų k.). Istorikas gyvai jaučia ryšį ne tik su greta esančiais, bet ir su protėviais, jaučia augantį meilės ryšį. Tik tuo atveju gali pasijusti esąs stiprus, kai turi šaknis, protėvių žemę, kuri

Meras S. Mičiulis, konsulas Br. Makauskas, bibliotekos darb. M. Parnarauskienė, R. Daujotaitė Leonova, S. Šamborskis, dr. A. Matulevičius, E. A. Bukontienė, žurnalistas V. Žeima, Rambyno regioninio parko direktorė D. Milašauskienė

suteikia tvirtybės, saugumo, ramybės. Mokslininko devizas: darbas, darbas, darbas... Jei nesi genijus, turi dirbti daug, o jei genijus – dar daugiau. Tik genijus gali nuveikti mokslo bare tiek daug. Dr. A. Matulevičius sudarė originalių Prūsijos bei Mažosios Lietuvos teritorinių ribų, bažnytkaimių tinklo, etninių XVII a. pradžios žemių žemėlapių. Jis yra apie penkiolikos mokslinių knygų redaktorius, recenzentas, konsultantas, skaito pranešimus mokslinėse konferencijose Vokietijoje, Lenkijoje, Lietuvoje, dalyvauja Vydūno ir Donelaičio draugijų veikloje, yra Lietuvos žurnalistų sąjungos narys. Daug gyvenime gavęs istorikas sugeba atiduoti. Jam nereikėjo listi per galvas, kad išsaugotų savąją. Dirbti ramiai, nešokant per galvas ir priekį gali ne kiekvienas. Nors ir taisyklės varžo laisvę, bet reklumas sukoncentruoja į vieną veiklą.

Žmonės sako, kad jei kas užsistovi – virsta pelke. Ir žmogus visą laiką turi būti lyg tekanti upė. Teka ne tik vanduo, bet ir saulė, laikas... Visiškai jaunutis dr. A. Matulevičius įsijungė į istorinį darbą, žingeidumas, darbštumas jį išvedė į platų istorijos kelią. Jaunystė – pats svarbiausias etapas, tai baltas lapas, į kurį įrašoma žmogaus ateitis, o jis – ne asfalto vaikas su baltom kojinaitem.

Smagu susipažinti su tokiais žmonėmis. Žavi žinių ir išminties derinys. Džiugu klausytis kūrėjų, kurių kasdien nerodo per televiziją. Būnant kartu norisi pasitempti, šiek tiek priartėti prie jų.

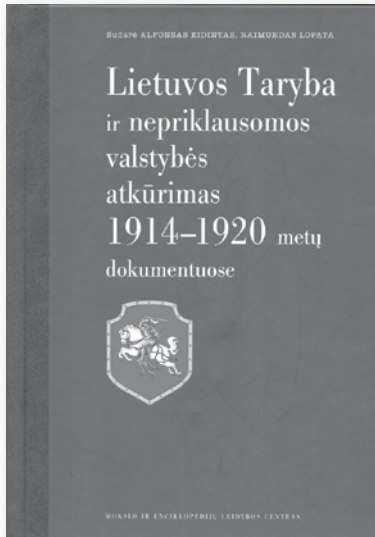
Emilijos Algaudės Bukontienės nuotr.

* Algirdas Matulevičius, *Tautos žadinimo šaukliai*: aušrininkų, varpininkų ir dvasininkų korespondencija lietuvių tautinio atgimimo klausimais, Vilnius: Andrena, 2017, 144 p.

Knyga nauja, bet požiūris senas

Viktoras JENCIUS-BUTAUTAS, Rokiškis

Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras išleido profesorių Alfonso Eidinto ir Raimundo Lopatos sudarytą knygą „Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose“¹. Įvadinėje dalyje autoriai aplenkė svarbiausią klausimą – ką jie laiko dokumentu, kokia yra jo definicija. Todėl Vasario 16-osios aktas jų knygoje nėra įvardytas kaip atskiras dokumentas, turintis numerį, o Petro Klimo dienoraščio fragmentas apie Vilniaus lietuvių politikos būrelio veiklą 1917 m. vasarą įvardytas dokumentu Nr. 25². Kodėl taip įvyko, telieka paslaptis, slegianti knygos autorių sąžinę. Knygos pagrindas – tai tų pačių autorių 1991 m. išleista knyga „Lietuvos valstybės Tarybos protokolai 1917–1918“, iš esmės, papildyta Petro Klimo dienoraščiu, „Der Werdegang des Litauischen Staates von 1915 bis zur Bildung der provisorischen Regierung im November 1918“ [kartais vietoj šio leidinio vokiečių kalba kaip šaltinis nurodomas Edmundo Gimžausko dokumentų rinkinys, sudarytas Petro Klimo minimos vokiškos knygos pagrindu] ir kitų politikų prisiminimais. Pastebima aplinkybė, kad knygai pasitelkti Martyno Yčo prisiminimai, kitaip nei Petro Klimo „Dienoraštis“³, išspausdinti tarpukariu. Tenka apgailestauti, bet KGB generolas G. K. Vaigauskas nurodo, „kad 1956–57 m. realizuota operatyvinė byla „Recidyvas“, kurios metu buvo dirbama su anksčiau teistais už valstybinius nusikaltimus – buvusiu „liaudininku“ partijos lyderiu Toliušiu, šios partijos nariais Zaleskiu, Strimaičiu, Žilėnu ir Žygelio, buvusiu buržuazinės Lietuvos pasiuntiniu Prancūzijoje Klimu“⁴. Minima citata yra iš KGB generolo G. K. Vaigausko 1986 m. Maskvoje išleisto knygos su antrašte: „Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja“, ir paantrašte: „vadovėlis praktikams“. Kągebistų vadovėlio rankraštis 2017 m. vasarą buvo eksponuojamas Genocido aukų muziejuje. Minimas vadovėlis 1992 m. buvo išleistas ir lietuvių kalba, siekiant, kaip nurodė leidėjai, priminti, kad KGB „panašiais metodais veikia ir dabar“⁵. Dar daugiau neaiškumų išskyla susipažinus su knygos „Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose“ turiniu, pasigendama archyvinų dokumentų, nėra medžiagos iš kitų valstybių archyvų, knyga papildo tik publikacijos spaudoje ir atsiminimai. „Vilniaus lietuvių atstovų 1914 m. rugpjūčio 22 d. deklaracija Rusijos vyriausybei (Gintarinė deklaracija) šioje knygoje turi net du numerius, tai dokumentai Nr. 1 ir Nr. 2. Jų autentiškumas grindžiamas tuometine spauda, kitaip tariant, informacija visuomenei, o nuorodos į tikrąjį dokumentą, įteiktą caro valdžiai, kaip ir nėra, nes jo buvimo vieta ne tik nežinoma, bet ir neieškoma. Prof. Raimundas Lopata savo 1996 m. išleistoje monografijoje „Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais“ nurodė valstybingumui pasitarnavusias filantropines organizacijas: „Laikinas lietuvių komitetas nukentėjusiems nuo karo šelpiti“, „Lietuvių draugija nukentėjusiems nuo karo šelpiti“⁶. Tačiau 2017 m. jo paties ir prof. A. Eidinto knygoje „Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose“ jokių dokumentų apie dvi aukščiau minėtas organizacijas nepateikė ir taip užslaptino ne tik šių organizacijų narius, bet ir dešiniųjų bei kairiųjų kovą. Kokias paslaptis saugo šių organizacijų dokumentai? Dar keisčiau minimoje knygoje atrodo Vasario 16-osios

Knygos viršelis

akto, kaip dokumento, iliustracijos, o jos yra trys, net nesigilinant į keistą romėnišką iliustracijų numeraciją, kuri gali pretenduoti į išradimą. Autoriai galėtų tokią numeraciją aprašyti literatūroje: xxiv, xxvii, li, liv, lvi. Tiesiog pritrenkia prierašas prie iliustracijos xxv, kuri nuo 1928 m. žinoma iš spaudos kaip Nepriklausomybės Aktas, pavadina ją „Vasario 16 d. Akto dublikato faksimilės klisė“. *Tarptautinių žodžių žodynas* štai taip aiškina žodį *klisė*: [pran. *cliche*], metalinė, medinė, linoleumo ar kitokios medžiagos iškiliaspaudės forma iliustracijai spausdinti⁷. Atspaudas popieriuje nėra klisė.

Apie Lietuvos Tarybos ir Lietuvos Tarybos Prezidiumo protokolų šaltinius

Prabėgo daug laiko nuo Prano Razmuko (1908–2002) Vileišių rūmuose 1999 m. vasarą surastų svarbių Lietuvos Tarybos Prezidiumo posėdžių protokolų (1918 m. vasario 18 d. – gruodžio 11 d.), kitų 1917–1918 m. Lietuvos Tarybos dokumentų⁸. Deja, A. Eidinto ir R. Lopatos knygoje Pranas Razmukas neminimas. Matyt, knygos autoriai neatsitiktinai vengė prie kiekvieno Lietuvos Tarybos ir Lietuvos Tarybos Prezidiumo posėdžių protokolo nurodyti šaltinius. Kodėl aukščiau minėti Prano Razmuko surasti dokumentai, šiuo metu saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, autorių ignoruojami? Knygoje „Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose“ rašoma, kad „**protokolų** [ne kai kurių] **autentiškumą patvirtina ir Čikagoje išleistas P. Klimo „Dienoraštis“**“⁹. Kažkokios fantazijos... Dokumento tikrumas nustatomas per subjektyvumo prizmę, o gal yra problemų su pačiu dokumentu, jeigu reikia taikyti tokius metodus jų tikrumui nustatyti, juk buvo sovietinė okupacija ir KGB spec. skyrius.

Lietuvių konferencijos dalyvių sąrašai užmiršti

Akis bado faktas, kad A. Eidinto ir R. Lopatos knygoje nėra Lietuvių konferencijos, vykusios Vilniuje 1917 m. rugsėjo 18–22 d., dalyvių sąrašo. Matyt, tokiame Lietuvių konferencijos dalyvių registracijos knygos¹⁰ ignoravimui esama priežasčių. Duomenis iš šios registracijos knygos pirmasis paskelbė akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla dar 2004 m.

savo monografijoje „Lietuva prie vasario 16-osios slenkščio“. Profesoriai A. Eidintas ir R. Lopata nutylėjo apie akad. A. Tylos darbus. Tokio nutylėjimo gnoseologinės šaknys daugiau negu aiškios, tenka tik viltis, kad istorijos sunkiasvoriai yra tvirtai įsitikinę, kad Lietuvą naujam gyvenimui prikėlė ne ROTFRONT, kuris Vilniaus konferencijoje praktiškai neturėjo savo atstovų. 2017 m. rugsėjo 20 d. minint Lietuvių konferencijos šimtmetį Lietuvos Respublikos Seime, savo pranešime „Lietuvių ir Lietuvos valstybingumo klausimas XX a. pradžioje“ prof. dr. Antanas Kulakauskas atkreipė dėmesį į bajorijos vaidmenį prisiekiant tautai. Teisingumo dėlei reikia pastebėti, kad minimoje konferencijoje prof. A. Eidintas antrino prof. Antano Kulakausko mintims apie bajoriją ir siūlė liautis kalbėti vien apie valstietišką Lietuvą.

Fantazijos

Neaišku, kur autoriai A. Eidintas ir R. Lopata rado Donato Malinausko pasisakymuose teiginį, kad Jadvyga Chodakauskaitė (būsimoji Tūbelienė) slaptai perdavė dokumentus vokiečių laikraščio *Zeitung der X. Armee* („Dešimtosios armijos laikraštis“) redaktoriui Oscar’ui Wohlr’e’ei, o jis perduotus dokumentus nuvežė į Berlyną¹¹. Nes nurodytame šaltinyje *Naujas žodis*, 1928, Nr. 3, 3-iam puslapyje) nėra pokalbio su Donatu Malinausku. Pokalbį suradus 4–5 puslapiuose, ten nerasime jokio Oscar Wohlr’e, tik kareivį profesorių, tarnavusį Vilniuje, Raudonajame Kryžiuje¹². Sunku pasakyti, kuriam iš autorių nesinorėjo nurodyti tikrojo straipsnio pavadinimo, nes tikrasis straipsnio pavadinimas (antraštė su paantrašte) sugriaua Raimundo Lopatos fantazijas, kad Donatas Malinauskas nedalyvavo pasirašant Akta. Straipsnio pavadinimas „Naujame žodyje“ yra ne „Pasikalbėjimas su Lietuvos Tarybos nariu D. Malinausku“, o „**Vasario 16 d. akto dalyvis apie Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimą**“ (Pasikalbėjimas su Lietuvos Tarybos nariu p. D. Malinausku).¹³ Galimai žodžio ponas trumpinys, o „išmestas iš straipsnio pavadinimo neatsitiktinai. Kodėl istorijos sunkiasvoriai minimo Justo Paleckio straipsnio pavadinime sunaikino antraštę ir paliko deformuotą paantraštę, nežino... Esama ir daugiau nesklaidumų, kad ir dokumente, pažymėtame Nr.7. Jis įvardijamas: „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Konfederacijos Universalas“, jo šaltinis – Petro Klimo „Dienoraščio 1915 12 01–1919 01 19“, 111 puslapis išleisto Čikagoje. Deja, minimame puslapyje nurodyto „Universalas“ nėra, bet panašus tekstas yra minimo „Dienoraščio“ 328 puslapyje, tik čia „Universalas“ vadinamas „Atsišaukimu“. Sulyginus P. Klimo „Dienoraščio“ (p. 328) ir naujojo dokumentų rinkinio, kurio sudarytojai yra A. Eidintas ir R. Lopata, tekstus, akivaizdu, kad pastarųjų pateiktas dokumentas (p.135) yra redaguotas: pakeistas pavadinimas, žodžiai ir t. t. Tiesa, įmanomas ir kitas variantas, tačiau skaitytojas negali patikrinti, nes nuo jo slepiama nuoroda į originalų tekstą. Kas improvizavo?

Apie Petro Klimo „Dienoraštį“

Profesorių A. Eidinto ir R. Lopatos sudarytoje knygoje „Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose“ P. Klimo „Dienoraštis“ yra bene svarbiausias dokumentas. Šiandien

ne tiek svarbu, kaip P. Klimą eksploatavo KGB, bet svarbu, kad tai ignoruoja istorijos sunkiasvoriai. Visiems žinoma, kad vyno su nuodais niekas vynu nevadina ir nebando, prieš gerdami, vyną nuo nuodų atskirti. Pasirinkimas paprastas – arba geri taure su nuodais, arba ne. Ir niekaip negali atsikratyti minties, kad nematoma ranka mums tiesia taure vyno su nuodais. Signataro P. Klimo sūnus „Dienoraščio“ pratarė rašo: „Dienoraščio saugotojai nutarė jį išleisti ištisai, be jokių išleidimų, t. y. toki, koki P. Klimas parašė.“¹⁴ Bet „Dienoraštyje“ nėra teksto apie Oskarą Milašį, išspausdinto 1977 m. „Metmenyse“¹⁵. Būtent iš publikacijos „Metmenyse“ sužinome, kad egzistavo 5-as ir 6-as „Dienoraščio“ sąsiuviniai. Deja, Petro Klimo „Dienoraštyje“, išleistame Čikagoje, 305 puslapyje rašoma: „Toliau užrašai eina sąsiuvinyje V“, kurio, deja, „Dienoraštyje“ nėra. Išnašoje, skirtoje V sąsiuviniiui, nurodoma, kad „P. Klimas daugelį metų pasižymėjo įvykius Paryžiuje, bet ten nebuvo rašoma nei pastoviai, nei išsamiau“. Taip ir lieka neaišku, kodėl „Dienoraštis“ išleistas nepilnai, nors tvirtinama, kad visas. Neverta užmiršti, kad taip mėgstami cituoti P. Klimo kūriniai „Dienoraštis“ ir „Ir iš mano atsiminimų“ dienos šviesą išvydo tik po jo mirties. Be to, Čikaga nėra šventa karvė ir ją pasiekdavo KGB rankos. Dar įdomiau, kodėl A. Eidintas ir R. Lopata remiasi ne „Dienoraščio“ originalu, o Čikagoje išleista knyga ir nerodo noro juos palyginti ar patyrinti, nes, anot Vilmos Bukaitės, „Dienoraščio“ originalas saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje, deja, fondo ji nenurodė¹⁶. Tiesa, pati monografijos apie P. Klimą autorė Vilma Bukaitė prispapazino, kad „Dienoraščio“ rankraštis jos nedomino, ji jo nenagrinėjo, jai pakako knygos, išleistos JAV, dėl to nėra ir nuorodos. Ir vis dėlto, kodėl R. Lopata, A. Eidintas, V. Bukaitė neturi noro iš esmės susipažinti su minimu P. Klimo rankraščiu. Subrendo keista laisvų istorikų karta, kuri nesidomi dokumentų originalais. Ir dažniausiai visi pokalbiai pasibaigia sakralia fraze: tokia manuo mononė. Trūksta tik antros dalies: jūsų teisė nesutikti ir rinktis. Ir vis dėlto kas suformavo toki požiūrį į dokumentus?

¹ Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose, sud. A. Eidintas, R. Lopata, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2017, 816 p.

² Ibid., p. 174–176.

³ Klimas P., *Dienoraštis 1915 XII.1–1919.I.19*: Pradedamas P. Bugailiško užrašais 1915.VIII.23(10)–X.13, Chicago, 1988, 456 p.

⁴ Lietuvos nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja: Vadovėlis praktikams, red. Vaigauskas G. K., Maskva 1986, p. 70.

⁵ Ibid., viršelio antra pusė.

⁶ Lopata R., „Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais“, in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, Vilnius: Mintis, 1996, p. 39–40.

⁷ Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius, 1985, p. 248.

⁸ Sigitas Narbutas, „Vileišių rūmų slėpiniai“, in: *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. Vileišių rūmai*. Priega per internetą – <<http://www.llti.lt/lt/slepiniai/>>.

⁹ Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose, op. cit., p. 119.

¹⁰ Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas (toliau – LLTI BR), F. 96-19, 11-22.

¹¹ Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose, op. cit., p. 67.

¹² „Vasario 16 d. akto dalyvis apie Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimą. (Pasikalbėjimas su Lietuvos Tarybos nariu p. D. Malinausku)“, in: *Naujas žodis*, 1928, nr. 3, p. 4–5.

¹³ Ibid., p. 4–5.

¹⁴ Klimas P., op. cit., p. 10.

¹⁵ „Oskaras Milašius Petro Klimo dienoraštyje“, in: *Metmenys*, 1977, nr. 34, p. 114–134.

¹⁶ Bukaitė V., *Nepriklausomybės akto signataras Petras Klimas*, Vilnius, 2016, p. 18.

„Tele2“ toliau mažina kainas: 100 GB „Pildyk“ interneto – už 1,99 Eur

Mobiliojo ryšio lyderė „Tele2“ ir vėl mažina paslaugų kainas. Bendrovė išankstinio mokėjimo paslaugos „Pildyk“ vartotojams siūlo 100 GB interneto įsigyti vos už 1,99 Eur.

„Rudenį interneto reikia ir dirbant, ir mokantis, ir pramogaujant. Tiekdami populiariausią 4G internetą Lietuvoje, neketiname užleisti lyderio pozicijų, todėl siūlome vartotojams dar mažesnes kainas“, – sako Dominyka Jonušienė, „Pildyk“ ženklo vadovė.

Naujuoju „Pildyk“ pasiūlymu pasinaudoję vartotojai vos už 1,99 Eur gaus 100 GB interneto savaitei. Aktyvūs interneto vartotojai žino, kad 100 GB interneto duomenų per savaitę suteikia absoliučią naršymo laisvę.

Pasibaigus užsakymo laikui, jei sąskaitoje pakaks pinigų, pasiūlymas prasitęs automatiškai.

Pasinaudoti pasiūlymu „Pildyk“ vartotojai gali išsiuntę trumpąją SMS žinutę su raktažodžiu 100GB trumpuoju numeriu 1556. Žinutės kaina – 0,05 Eur.

Tėviškės aušra

Nr. 10 (31) Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms 2017 m. spalio

Rytų Lietuvos mokyklos

Pietryčių Lietuvos mokytojų ir švietėjų viešnagė ryčiausiame Lietuvos pakraštyje

Nijolė KERAITIENĖ, Ignalinos r. Didžiasalio „Ryto“ gimnazijos mokytoja

Lietuvių švietimo draugija „Rytas“, nuveikusi daug reikšmingų darbų lenkmečiu, Lietuvoje atkurta 2004 m., o nuo 2013 m. jos skyrius veikia ir Ignalinos r. Didžiasalio „Ryto“ gimnazijoje, kurios vardas pirmiausia ir siejamas su senosiomis švietimo tradicijomis. Nuo 2010 m. ši draugija teikia Pietryčių Lietuvos metų mokytojo apdovanojimą ir tai stengiasi daryti vis kitoje vietoje. Tai ne tik praplečia mokytojų akiratį, bet ir leidžia geriau pažinti kitokią Lietuvą: tą, kurioje nemaža dalis vaikų ateina į mokyklą iš kitakalbių šeimų, o lietuviškai kalba tik

Lietuvių švietimo draugijos pirmininkas Algimantas Masaitis (dešinėje) ir švietimo ir mokslo ministerijos Regioninių mokyklų skyriaus vedėjas Jonas Vasiliauskas Elenai Sekonienėi įteikė Pietryčių Lietuvos metų mokytojo premiją

per pamokas, tą, kuri reitinguose neretai pavadinama „paribio“ vardu.

Tad šiais metais gausus būrys Pietryčių Lietuvos mokytojų su „Ryto“ draugijos pirmininku Algimantu Masaičiu, dauguma draugijos valdybos narių, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos (toliau – ŠMM) Regioninių mokyklų skyriaus vedėju Jonu Vasiliausku ir jo pavaduotoju dr. Mečislavu Griškevičiumi, žurnalais Bernardu Šakniu ir Marija Šakniene atvyko į ryčiausią Lietuvos pakraštį. Svečiai buvo pasitikti Mielagėnų Šv. Jono Krikštytojo bažnyčioje, kur svetingai laukė klebonas Marijonas Savickas. Visada įdomu klausyti jo pasakojimo apie bažnyčios istoriją, dailės darbus, malonu būti jaukioje, estetiškoje aplinkoje. Svečius sužavėjo ir atnaujintų vargonų muzika, ir visa miestelio aplinka. Paskui buvo aplankyta Rytų Lietuvos šviesuolio, mokytojo Jono Varno kapas: padėta gėlių, uždegtos atminimo žvakutės, sugiedotas Lietuvos himnas.

Toliau kelias vedė į Paliesiaus dvarą. Dauguma svečių čia lankėsi pirmą kartą. Dvaro sodybos ansamblis, suformuotas XVIII a., pastaraisiais metais restauruotas ir prikeltas naujam gyvenimui. Čia įsikūrusi unikalios akustikos koncertų salė „Pasaga“ traukia pasaulinio garso atlikėjus, o norintys gauti sveikatinimo paslaugas taip pat mielai priimami. Jau susiformavusi dvaro aura nepaliko svečių abejingų, o ponios Birutės vesta įdomi ekskursija dar labiau papildė puikius išpūdžius.

Nors sinoptikai tądien žadėjo bjaurų orą, lynojo tik retkarčiais, kelis sykius netgi saulutė iš po debesų šyptelėjo. Tad pakeliui

Didžiasalio „Ryto“ gimnazijoje pristatyta programa apie Tverečiaus kraštą

į Didžiasalį pravažiuoti unikalūs gatviniai Miečionių ir Kukutėlių kaimai, pasipuošę lapų aukso, atsiskleidę visu savo žavesiu. Svečiams papasakota nemažai šio krašto istorijos, parodytas senolis Tverečiaus ažuolas, užliejamos Padysnio pievos ir Birvėtos žuvininkystės ūkio tvenkiniai.

Galutinis kelionės tikslas – Didžiasalio „Ryto“ gimnazija. Čia svečių laukė mokinių ir mokytojų parengta kraštą pristatanti meninė programa, o tada jau draugijos pirmininkas A. Masaitis paskelbė Pietryčių Lietuvos metų mokytoją. Smagu, kad ją tapo Didžiasalio „Ryto“ gimnazijos direktorė Elena Sekonienė, dedanti daug pastangų, kad gimnazijos vardas garsėtų ne tik savame rajone.

ŠMM Regioninių mokyklų skyriaus vedėjas Jonas Vasiliauskas su pavaduotoju dr. Mečislavu Griškevičiumi grupei mokytojų įteikė švietimo ministrės Jurgitos Petrauskienės padėkos raštus.

Paskui svečiai aplankė gimnazijos muziejų, kabinetus, pabendravo su mokytojais, gimnazijos valgykloje prie arbatos puodelio pažiūrėjo kompiuterinę pateiktą apie Tverečiaus kraštą – tarsi pasikartoto, ką matė, pastebėjo, ką dar vertėtų pamatyti. Tokios išvykos iš tiesų praturtina dvasią, sustiprina mokytojų bendrumo jausmą, įkvepia viltį ir parodo, kad kiekvienas kraštas gražus, jei į jį žvelgi mylinčiomis akimis.

Ramunės Kapliukienės nuotr.

Minime Piliakalnių metus

Vitalija DOVYDĖNIENĖ, Trakų r. Paluknio „Medeinos“ gimnazijos direktoriaus pavaduotoja ugdymui

2017-ieji – Piliakalnių metai. Dar 2015 m. birželį Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu išreikštas dėmesys piliakalniams rodo gražią iniciatyvą atkreipti visuomenės dėmesį į šiuos kultūrinio mūsų šalies kraštovaizdžio objektus. Seimo iniciatyvai neliko abejingas ir prof. Vytauto Landsbergio fondas, ne vienai Lietuvos mokyklai skyres finansinę paramą išvykoms organizuoti. Juk piliakalniai – lietuvių tautos tapatumą stiprinanti vertybė, neabejotinai reikšminga auklėjant jaunąją kartą. Vytauto Landsbergio fondui skyrus finansinę paramą, Trakų rajono Paluknio „Medeinos“ gimnazija taip pat galėjo organizuoti edukacines keliones.

Iniciatyvos ėmėsi istorijos mokytojas Dainius Kuchanauskas. Rugsėjo 28 d. gimnazijos I–IV klasių mokiniai vyko apžvelgti Trakų rajono piliakalnių. Vienuolika aktyviausių mokinių iš anksto rinko informaciją apie numatytus aplankyti devynis piliakalnius ir kelionės metu papasakojo daug įdomaus. Gimnazistai, su jais važiuojantys mokytojai Dainius Kuchanauskas ir Robertas Šalna ne tik grožėjosi pačiais Senųjų Trakų, Varnikų, Strėvos, Žuklų I ir II, Aukštadvario, Lavariškių, Stirnių ir Griškių piliakalniais ir nuo jų atsiveriančiais išpūdingais vaizdais, bet ir išklaušė pasakojimus apie kiekvieno piliakalnio ypatumus,

aiškinosi, kuo svarbūs šalia piliakalnių esantys objektai. Jaunuoliai pastebėjo, kad visi tą dieną aplankyti piliakalniai savaip gražūs, įdomūs ir svarbūs.

Spalio 2-ąją kartu su mokytojais Dainiumi Kuchanausku ir Arūnu Jokniu į kelionę išsiruošė ir 5–8 klasių mokiniai. Jie važiuavo kiek kita kryptimi – į Vilniaus ir Širvintų rajonus. Tuose rajonuose išsidėstę Kernavės, Bradeliškių ir Dainių piliakalniai. Pasak mokinių, labiausiai juos sužavėjo penki Kernavės piliakalniai, esantys Neries slėnio dešiniajame šlaite. Ypač Mindaugo sostas, nuo kurio atsiveria nepaprastai gražus vaizdas į Pajautos slėnį.

Aplankę piliakalnius, keliautojai užsuko ir į Vikingų kaimą, kuriame išbandė senovės baltų ginklus, varžėsi kliūčių ruože, gamino senovinius valgius.

Abi išvykos labai prasmingos. Tai ir aktyviai praleistas laikas, ir savojo identiteto suvokimo ugdymas. Mokiniai suprato, kad Lietuvoje yra daug išpūdingų archeologinių ir kultūros paveldo objektų, kuriais galime didžiuotis. Vieni jų – piliakalniai, mūsų šalies neįkainojama vertybė. Vertybė, kurią reikia saugoti ir puoselėti, nes joje glūdi tautos istorinė atmintis, svarbi valstybingumui ir kiekvienam asmeniškai.

Dainiaus Kuchanausko nuotr.

5–8 kl. mokiniai nuo Kernavės piliakalnio grožisi Pajautos slėnio vaizdais

I–IV G kl. mokiniai su mokytoju R. Šalna Stirnių piliakalnio papėdėje šalia koplytstulpio, kuriuo įamžintas garsaus Lietuvos gamtininko prof. R. Kazlausko atminimas

Tėviškės aušra

Nr. 10 (31) Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms 2017 m. spalio

Karaliaučiaus krašto mokyklos

Karaliaučiaus krašto lietuvių kultūros šventė „Laiko malūnas“

Aleksas BARTNIKAS, Lietuvių kultūros šventės organizacinio komiteto narys

2017 m. spalio 6 d. Karaliaučiaus krašto Lazdynų (Krasnoznamensko) rajono miestelyje Pilkalnyje (Dobrovolske) įvyko 18-oji tradicinė lietuvių kultūros šventė, į kurią atvyko trisdešimt vienas kūrybinis kolektyvas ir penkiolika jaunų bei jau patyrusių amatininkų. Žavi šventės vieta – Pilkalnyje gausu lietuvių kultūros ir raštijos paveldo. Čia XVIII ir XIX a. sandūroje gyveno ir kūrė žymus švietėjas ir lietuvių kultūros veikėjas Kristijonas Gotlybas Milkus, lietuvių kalbos gramatikos ir pirmosios lietuvių kalba parašytos istorinės poemos „Pilkalnis“ autorius, vokiečių–lietuvių ir lietuvių–vokiečių žodyno su 300-ais lietuviškų patarlių ir priežodžių sudarytojas. Įdomu ir tai, kad dabar Pilkalnio herbe pavaizduoti trys auksiniai malūnai ir sidabrinė pilies sienos dalis, nors autentiškų Pilkalnio malūnų jau seniai nebėra. Juos primena tik mediniai maketai miestelio aikštėje. Ir šventės pavadinimas susijęs su šiais istoriniais simboliais.

Šventės dalyvius ir visus susirinkusius šiltai sveikino Lazdynų miesto apygardos meras Vladimiras Sitniukas, jis pasidžiaugė prasmingo bendradarbiavimo patirtimi su Šakių ir Jurbarko rajonų savivaldybėmis. Paminėtina, kad Lazdynų rajone lietuviai sudaro apie 15 proc. visų gyventojų. Sveikinimo žodžius tarė Karaliaučiaus regioninės lietuvių nacionalinės kultūrinės autonomijos pirmininkas Alvydas Muliulis, Karaliaučiaus krašto deputatų Dūmos pirmininko pirmasis pavaduotojas Aleksandras Bogdanovas, laikinai einantis Lietuvos Respublikos konsulato Tilžėje konsulo pareigas prof. Bronius Stasys Makauskas, Lietuvos Respublikos Generalinio konsulato Karaliaučiuje kultūros atašė Raminta Gecevičienė. Nacionalinių kultūrinių visuomeninių organizacijų vardu susirinkusiuosius pasveikino

Kultūros šventėje pasirodė folkloro ansamblis „Rūtėlė“ (vad. Irena Tiriuba) iš Gurjevsko. Alekso Bartniko nuotr.

Karaliaučiaus krašto nacionalinių kultūrinių bendrijų prezidiumo pirmininkas Nadiras Agejevas, Karaliaučiaus regioninės lietuvių kalbos mokytojų asociacijos pirmininkas Aleksas Bartnikas, regioninės visuomeninės organizacijos „Kultūros ryšiai: Kaliningradas–Jakutija–Šiauriečiai“ pirmininkas Vladimiras Okojomovas.

Šventės muzikinę programą pradėjo Pilkalnio vaikų folkloro ansamblio „Malūnėlis“ dalyvis Aleksejus Ochmanas, atlikęs Liudviko Rėzos dainyno dainą „Leisk mane, tėveli, žirgužį girdyti...“. Lietuvišką įvairių žanrų muziką pristatė vaikų folkloro ansambliai „Rūtėlė“ (vad. Irena Tiriuba), „Nadrūvėlė“ (vad. Gražina Koliago), „Malūnėlis“ (vad. Alma Janvariova) ir vaikų vokalinės grupės „Saulutė“ (vad. Alma Janvariova), „Mokomės žaisdami“

(vad. Tatjana Pavlova). Ovacijų sulaukė lietuviški suaugusiųjų vokaliniai kolektyvai: Karaliaučiaus vyrų ir moterų ansambliai „Pėnkė vaikee“ ir „Gabija“ (vad. Algirdas Karmilavičius), Tilžės moterų ansambliai „Tilzita“ ir „Birutė“ (vad. Eugenija Jucienė ir Nijolė Kiseliuva).

Neišdildomą įspūdį paliko svečių pasirodymas: lietuviškos tradicinės ir šiuolaikinės muzikos Jurbarko ir Virbalio kapelos „Santaka“ ir „Pliumpa“ (vad. Petras Pojavis, Alfonsas Juškevičius), Karaliaučiaus lenkiškos muzikos ansamblis „Krulėvčanė“ ir ukrainietiškos dainos klubas „Svitanok“ (vad. Andrejus Androsiuk, Vladislavas Lysyj). Koncerto žiūrovus nustebino Iljos Ivašovo vadovaujama Karaliaučiaus prūsų postfolko grupė „Kellan“.

Lazdynų rajono saviveiklos kūrybiniai

kolektyvai džiugino žiūrovus rusiška liaudies muzika. Tarp jų buvo vaikų folkloro ansamblis „Beseduška“ (vad. Olga Cygan-kova), vokalinis ansamblis „Ivuška“ ir kazokų dainos liaudies ansamblis „Ataman“ (vad. Jonas Asakavičius), liaudies folkloro ansamblis „Čebotucha“ (vad. Joana Romanovskaja), kazokų dainų duetas „Stanica“. Nustebino Asakavičių šeimos vokalinis instrumentinis ansamblis, jis šiemet tapo ir muzikuojančių šeimų konkurso „Gaidų pynė“ laureatu.

Šventei gražiai pasiruošė ir solistai, atlikę įvairių tautų muziką. Tai – Elizaveta Gizatulina, Alina Selivanova, Armida Chadirian, Arina Jančiaras.

Daug dėmesio sulaukė dailių amatų paroda. Lietuvių ir rusų liaudies meno tematika dirbinius paruošė patyrę amatininkai ir Karaliaučiaus 32-osios gimnazijos moksleiviai (vad. Viktorija Kuznecova). Neapsieita be lietuviškų vaišių ir patiekalų – šventės dalyviai paskanavo cepelinų, šilkinės košės, šakočio ir įvairių saldumynų.

Dalyviai ir svečiai džiaugiasi švente ir yra dėkingi organizatoriams: Karaliaučiaus krašto lietuvių regioninei nacionalinei kultūrinei autonomijai (projekto vadybininkas ir koordinatorius Algirdas Karmilavičius), Lazdynų miesto apygardos administracijai, tiesioginiams organizatoriams ir vykdytojams – lietuvių kalbos ir etninės kultūros mokytojams Almai Janvariovai ir Jonui Asakavičiui, Pilkalnio kultūros namų direktorei Anai Asakavičiui. Lietuvių kultūros šventę parėmė Karaliaučiaus Vyriausybė. Kad moksleiviai galėtų dalyvauti renginyje, pasirūpino Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija bei Mažosios Lietuvos lietuvių draugija Čikagoje, nuoširdžiai joms dėkojame.

11-oji mokslo metų pradžios konferencija

Emilija Algaudė BUKONTIENĖ, Kraupiško (Uljanovo) vidurinės mokyklos mokytoja

Šį rudenį sulaukėme ne tik gausaus derliaus, bet ir daugybės renginių, atmintinų dienų. Po Baltų vienybės dienos ir rudens lygiadienio Karaliaučiaus krašto lietuvių kalbos ir etnokultūros mokytojai rinkosi Tilžės vaikų kūrybos centre į tradicinę mokslo metų pradžios konferenciją. Tai jau 11-oji tokia konferencija, organizuota Karaliaučiaus regioninės lietuvių kalbos mokytojų asociacijos pirmininko Alekso Bartniko ir Tilžės vaikų kūrybos centro padėkojimu.

Susirinkusiuosius dainomis sveikino Tilžės lopšelio darželio „Rodničiok“ („Šaltinėlis“) lietuviškos grupės vaikučiai. Lietuvos Respublikos generalinio konsulo Karaliaučiuje pirmoji sekretorė Alina Budrauskaitė padėkojo Vaikų kūrybos centrui už priėmimą, sveikino mokytojus prasidėjus naujiems mokslo metams ir linkėjo sėkmės. Asociacija – tai lietuvių kalbos židinėlis Karaliaučiaus krašte.

Lietuvos Respublikos konsulas Tilžėje prof. Bronius Stasys Makauskas irgi linkėjo mokytojams sėkmės dirbant nelengvą darbą abiejų respublikų labui, dėkojo renginio šeiminkams už priėmimą. Konsulas pažadėjo padėti, kiek tai leidžia įstatymai, priminė, kad šie metai paskelbti Reformacijos metais, kiti metai – Vydūno.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Užsienio lietuvių skyriaus specialistė Rūta Ramanauskienė irgi pasveikino naujųjų mokslo metų praga, atvežė lietuviškų knygelių ir pirmoko pasų.

Tilžės vaikų kūrybos centro direktorė

Natalija Karina papasakojo apie centro veiklą. Jame dirba keturiasdešimt du pedagogai, moksleiviai dalyvauja įvairiuose būreliuose ir konkursuose.

Aleksas Bartnikas kalbėjo apie 2017–2018 m. m. veiklos bruožus ir naujoves. Pagrindinis asociacijos principas – „Kalba per kultūrą, kultūra per kalbą“. Mes esame mokytojai, kultūros nešėjai, tautos diplomatai. Šiais mokslo metais lietuvių kalbos ir etnokultūros fakultatyvai veikia septyniolikoje Karaliaučiaus krašto mokyklų, mokosi 840 moksleivių, t. y. šimtu mažiau negu pernai, juos moko devyniolika mokytojų. Pagrindiniai asociacijos uždaviniai – naujos lietuvių kalbos mokymo programos paruošimas, kontaktų su Lietuvos mokyklomis užmezgimas. Priminė, kad šiemet sukanka 470 metų, kai buvo išleista pirmoji lietuviška knyga, kitais metais – 150 metų, kai gimė filosofas, dramaturgas Vydūnas, Lietuvos valstybės šimtmetis, bus dainų šventė, o Karaliaučiuje futbolo čempionatas. Asociacijos pirmininkas padėkojo Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo, Karaliaučiaus švietimo ministerijoms, Lietuvos Respublikos konsulatams Karaliaučiuje ir Tilžėje, Karaliaučiaus plėtotos institutui už paramą.

Išspūdžiais apie vasaros kursų dalijosi Įsruities pedagoginio instituto lietuvių kalbos dėstytoja Tatjana Rodenko. Intensyvūs kursai vyko nuo liepos 31 d. iki rugpjūčio 29 d. Vilniuje, Lietuvos edukologijos universitete. Kursų dalyviai sužinojo apie inovacijas lituanistikoje, ne tik klausėsi teorinių paskaitų, bet ir dalyvavo ekskursijose, etnografijos ir šokių pamokose, atliko kūrybinius darbus.

Konferencijos dalyviai prie namo, kuriame gyveno Vydūnas. Alekso Bartniko nuotr.

Apie kitus Vilniaus universitete vykusius kursus papasakojo Karaliaučiaus 35-ojo licejaus lietuvių kalbos ir etnokultūros fakultatyvo mokytoja Viktorija Kuznecova.

Rugpjūčio 1–15 d. Šventojoje vykusią vaikų vasaros kūrybinę stovyklą „Palikimas–4“ pristatė stovykloje dirbusi Tilžės vaikų kūrybos centro lietuvių kalbos ir etnokultūros mokytoja Tatjana Pavlova. Dvidešimt stovykloje buvusių moksleivių poilsiaavo, kūrė animacinį filmą „Jūratė ir Kastytis“, susipažino su įvairiomis animacinio filma-

vimo technikomis, dalyvavo ekskursijoje į Palangą ir Kretingą, mokėsi lietuvių kalbos, sportavo ir žaidė.

Išklause savo kolegų pasakojimų, konferencijos dalyviai žiūrėjo animacinį filmą „Jūratė ir Kastytis“, nuvyko prie Vydūno namo ir padėjo gėlių, maloniai pabendravo, pasidalijo vasaros išspūdžiais, aptarė ateities uždavinius.

Dėkojame organizatoriams, renginio šeiminkams už šiltą priėmimą ir visiems rėmėjams.

Palemoniškosios legendos kontekstas

Prof. habil. dr. Alvydas BUTKUS, Kaunas

Praeityje būta įvairiausių mėginimų aiškinti lietuvių ir kitų baltų kilmę iš kitų tautų, tikrų ir spėjamų – alanų, herulų, trakų, frygų, sarmatų, keltų ir pan. Kai kurie mėginimai, tiesa, turėjo ir politinių tikslų. Pavyzdžiui, XV–XVI a. autorius Erazmas Stela (tikrasis vardas – Johanas Štiuleris (*Stiiler*)) lotyniškai parašęs „Dvi knygas apie prūsų senovę“ (išleista 1518 m.), įrodinėjęs, kad prūsai (borusai) atsikėlę į jau gotų gyventas žemes, tačiau, būdami žemesnės kultūros, buvo germanų nugalėti. Kadangi Prūsija nuo 1466 m. Torunės sutartimi buvo tapusi Lenkijos vasa- sale, toks aiškinimas turėjo paneigti lenkų politikų teiginius – esą didžioji Prūsijos dalis yra lenkų gyvenamos žemės (žr. Jurginis 1971, 69–75).

Beje, renesanso ir vėlesniais laikais buvo madinga savo tautos šaknų ieškoti praeityje garsiose tautose. Lenkai, pavyzdžiui, save yra kildinę ir iš romėnų, ir iš sarmatų.

Netruksta tokių kilmės legendų ir dabar. Jas paprastai atnaujina ir kuria įvairūs mėgėjai, savaip ir nekritiškai interpretuodami rašytinius šaltinius, o etimologijoje vado- vaudamiesi žodžių dabartinio skambesio panašumu ar sutapimu. Tik šiais laikais pa- sitaiko atvirkštinių dalykų, kai iš savo tautos kildinamos visos kitos¹.

Iš tokių legendų apie lietuvių kilmę bene žinomiausia ir ilgiausiai gyvavusi yra pale- moniškoji, arba plačiau – romėniškoji, teigusi mus esant vieno kraujo su italais, o lietuvių kalbą kildinusį iš lotynų kalbos. Mokslinėje literatūroje teigiama, kad legendą XV a. su- kūrė patys lietuviai didikai ar net Vakaruose studijavę jų vaikai kaip atsvarą lenkų aristo- kratijos arogancijai (*Avižonis*, 1982, 268; *Zin- kevičius*, 2013, 127)². Tačiau, kaip taikliai yra pastebėjęs G. Beresnevičius, lietuvių studentų būrelis – „keliolika jaunų vyrų“ – nebūtų sugebėjęs išplatinti legendos (*Beresnevičius*, 2003, 19). Be to, užuominos apie prūsų ir lietu- vių romėnišką kilmę rašytiniuose šaltiniuose pasirodė, vykstant intensyvioms lietuvių kovoms su kryžiuočiais (prūsai tuo metu jau buvo pavergti). Todėl manyti, kad jau tada jas sukūrė Vakarų universitetuose studijavę ir lotynų kalbą mokėję lietuviai studentai (magnatų ir bajorų vaikai), neišeina, nes, vykstant karams, vaikų, dargi nekrikščionių, siuntimai studijuoti vargu ar buvo įmano- mi. Lietuviai lavintis galėjo tik po antrojo, jogailinio Lietuvos krikšto. Vadinas, lotynų ir lietuvių kalbų panašumą pirmieji galėjo pastebėti Lietuvos valdovų dvaro raštinin- kai – su Vakarų šalimis Lietuva susirašinėjo lotyniškai, kartais ir vokiškai. Tai galėjo būti ir XIII a. Mindaugui rašto reikaluose talkinę vienuoliai. Lietuvių diduomenė šią legendą vėliau perėmė ir sėkmingai plėtojo.

Legendos ištakos

Pirmąją žinomą užuominą apie galimą baltų (prūsų) sąsają su romėnais duoda XIV a. Petras Dusburgietis (*Peter von Dusbург*, miręs apie 1326 m.). „Prūsijos žemės kronikoje“ aprašydamas prūsų šventvietę Romuvą Nadruvoje, jos vardą jis kildina iš Romos miestavardžio. Jis rašo: „Šios klastingos tautos [gyvenamų žemių] viduryje – Nadruvoje – buvo vieta, kurią vadino Romuva (*Romova*), gavusi savo vardą nuo Romos“ (*BRMS*, I, 334, 344).

XV a. su romėnais lietuvius sieja lotyniš- kai rašęs, bet šiaip jau lietuvių nemėges lenkų istorikas Janas Dlugošas (*Jan Długosz*, *Ioannes Długossius*, 1415–1480), pats tikėjęs, jog „[...] tam tikri posakiai, kalbos skambesys ir įvairių daiktų, reiškinių pavadinimų panašumas į lotynų kalbą leidžia spėti, kad lietuviai ir žemaičiai yra lotynų kilmės. Atsiradę jeigu ir ne iš romėnų, tai bent iš kurios nors kitos lotynų giminės per pilietinius karus [...] tarp Marijaus ir Sulos, o po to tarp Julijaus Cezario ir [...] Pompėjaus“ [91–87 ir 49–48 m. pr. Kr. – *aut. pastaba*] (*BRMS*, I, 575).

Dlugošas P. Dusburgiečio kroniką, tikėti- na, buvo skaitęs ir šią užuominą traktavo kaip neginčijamą. Be to, spėjama, kad Dlugošas žinojo ir tuometinę žodinę legendą, kurią plėtojo, aprašydamas Lietuvą ir lietuvius. Jis pateikia ir vieną pirmųjų Lietuvos vardo eti- mologijų. Dlugošas rašo: „Lietuviai anksčiau save vadino *litalais*, bet laikui bėgant *v* buvo pridėta, o *l* pasikeitė į *n*, taigi kitos gentys ėmė juos vadinti *litvanais* – lietuviais. Iš Romos ir Italijos išvaryti pilietinių karų bei riaušių,

slapčia užėmė tuščias, negyvenamas vietas tarp Lenkijos, Rusios, Livonijos ir Prūsijos. [...] Ten jie įkūrė pirmąjį miestą Vilnių, kuris ir šiandien yra svarbiausias to krašto miestas. [...] Jų kalba yra šiek tiek pakeista lotynų kalba“ (*BRMS*, I, 578–579). Ši pakitimą J. Dlu- gošas aiškina lietuvių prekybiniais kontaktais su slavais ir „slavų kalbos žodžių“ itaka.

Dlugošas pirmasis pateikia ir romėnų kil- mingojo vardą – tai esąs Vilijus³, savo vardu pavadinęs įkurtąjį Vilniaus miestą ir Vilijos (Neries) bei Vilnios upes (*BRMS*, I, 578).

Legenda ir jos variantai

Palemono vardas ir siužetinė susisteminta legenda rašytiniuose šaltiniuose pasirodo kiek vėliau – XVI a. pradžia datuojamame „Lietuvos metraštyje“ (dar vad. Bychovco kronika, toliau *BK*) bei „Lietuvos ir Žemai- čių Didžiosios Kunigaikštystės metraštyje“ (toliau – *LŽDKM*). Vėliau legenda perrašinė- jama, pildoma, tikslinama kitų istorikų. Anot legendos, Palemonas (Bychovco kronikoje vadintas ir Apolonu) buvęs vienas iš Romos kilmingųjų, kartu su savo šeima, pavaldiniais ir jų šeimomis, turtu bei kariais bėges laivais iš Romos ir, aplenkęs visą Vakarų Europą, pro Daniją patekęs į jūrą-vandenyną (Balti- ją), o iš čia į Kuršmares bei Nemuno žiotis. Plaukęs Nemunu upę aukštyn iki Dubysos, kurios slėniuose ir apsistojes – mat jam pati- kusi aplinkinė gamta ir paukščių, žuvų bei žvėrių gausa.

Abu metraščiai Palemono pirminę žemę Lietuvoje lokalizuoja dešiniąja panemune tarp Jūros ir Dubysos upių. Bėgimo motyvai ir laikas skirtinguose šaltiniuose nurodomi keli. *LŽDKM* teigiama, kad Palemonas bėges nuo savo giminaičio imperatoriaus Nerono (I a., 37–68 m.) žiaurybių, *BK* – nuo hunų valdovo Atilos (V a. pirmoji pusė) galimo antpuolio.

Tačiau ne visi tų laikų istorikai lietuvių kilmę siejo su Palemonu. Lotyniškai rašęs istorikas ir publicistas, karaliaus Žygimanto Augusto sekretorius Augustinas Rotundas (*Augustinus Rotundus*, ~1520–1582) apie Lie- tuvos kunigaikščių kilmę teigęs taip: „[...] i šiuos kraštus jau prieš pusantro tūkstančio metų, bėgdamas nuo Nerono žiaurumo, su savo būriu atvyko P. Libonas⁴, kurį mūsiš- kiai, klaidingai iškreipę jo vardą, Palemonu vadina. [...] jis įsikūrė pajūryje, ir tas kraštas buvo pramintas jo vardu Libonija, kurią da- bar vadiname Livonija⁵. Ir tie, kurie su juo iš Italijos atvyko, užėmė nuo pajūrio ligi Vilijos visas vietas, tuščias ir apgyventas, kurios tada buvo vadinamos Sūduva“ (*LLIch*, 34).

A. Rotundo amžininkas Mykolas Lietuvis (*Michalo Litvanus*, 1490–1560) mini dar kitą legendos versiją. Anot jo, „Iš tikrųjų į šias vietas atvyko mūsų proseniai, romėnų kariai ir piliečiai, kadaise pasiūsti į kolonijas ginti savo krašto sienų nuo skitų giminiių, arba, kaip sako kitas tikresnis padavimas, G. Julijui Cezariui viešpataujant [49–44 m. pr. Kr. – *aut. pastaba*], jie buvo čia atnešti Okeano audrų. Kada Cezaris, [...] nugalėjęs ir sumušęs germanus Galijoje ir užkariavęs artimiausią Germanijos dalį, persikėlė per Reiną ir paskui nelabai sėkmingai plaukė Okeanu į Britaniją, audrai išblaškūs jo laivyną, mūsų protėvių laivai buvo atnešti prie krantų, kur dabar yra Žemaitijos pilis Plateliai; manoma, kad čia jie išlipo į sausumą“ (*BRMS*, II, 405).

Pasak *BK* susisteminto ir genealogiškai išplėtoto legendos varianto, Palemonui Lietuvoje gimę trys sūnūs: Barkus, Kunas ir Spera. Vyriausiasis sūnus Barkus esą įkūręs Jurbarką, Kunas – Kauną, o jaunylis Spera nukeliavęs į rytus ir apsistojęs prie gražaus ežero, kurį pavadinęs savo vardu⁶. Dabar- tiniame Širvintų raj. iš tikrųjų esąs Sėros ežeras. Vėliau Kuno sūnus Kernius įkūręs Kernavę už Neries, o kadangi jo žmonės mėgę groti ažuoliniais trimaitais, tai Kernius kraštui pavadinti parinkęs lotynišką žodžius *litus* 'krantas' ir *tuba* 'vamzdis' ir sudėjęs juos į vieną – *Litusbania*, tačiau paprasti žmonės nemokėję lotyniškai ir ėmė vadinti tiesiog Lietuvą (*LLIch*, 20; *BK*, 42–45). Kiek anksčiau J. Dlugošas šalies vardo *Litalia* pakeitimą *Litvania* skyrė slavams – esą lenkai su rusais pakeitė. Pats Palemonas esąs palaidotas Sere- džiaus piliakalnyje, iki šiol vadinamame dar ir Palemonu kalnu. O iš Palemono palikuonių kilę visi Lietuvos kunigaikščiai, iš palydovų patricijų – didikai Goštautai, Mantvydai, Davainos ir kt. (*BK*, 47).

Vis dėlto tik legenda

Tokia siužeto, vietovardžių ir asmen- vardžių įvairovė galėjo rasti tik todėl, kad nesant šaltinių, liudijančių kokią nors romėnų bėglių į Rytų Baltiją istoriją, iki XVI a. romėniškoji lietuvių kilmės legenda buvo plėtojama stichiškai ir išsišakojo į keletą, jei ne keliolika, variantų. Vėlyvas Pa- lemono vardo pasirodymas, o iki tol vartoti išgalvoti vardai irgi patvirtina nuomonę, kad ši legenda istorinio pagrindo neturi. Vėlyvaisiais viduramžiais ir renesanse buvo madinga savo tautos diduomenę kildinti iš kokios nors senesnės tautos. Iš romėnų save yra kildinę ir vokiečiai, ir lenkai, vėliau lenkai su čekais pasirinkę monoteistinę kil- mės variantą ir siejo savo kilmę su mitinio Babelio bokšto statyba, prie kurio Jahvė sumaišęs kalbas ir šitaip davęs pradžia skirtingoms tautoms.

Palemono vardas XVI a. galėjo būti nu- sižiūrėtas iš antikinių šaltinių (Renesanso laikais tai nestebina) – senovės Romoje iš tiesų buvę keli Palemonai⁷ – ir vieno jų bio- grafiją pritempta prie legendos. Seredžiaus piliakalnio vardą *Palemono kalnas* dar K. Būga mėginęs aiškinti kaip disimiliacijos keliu atsiradusį iš žodžio *Panemunė* (*Palemunė* ar spėjamo **Palemuonė*; *Būga*, I, 188)⁸. Palemo- nidų legenda buvo tikima 400 metų. Kodėl ji atsirado ir kuo ji pagrįsta?

Kalbų ir religijos panašumas

Romėniškąją lietuvių kilmės teoriją stiprino ir kalbų panašumas, ir politeizmo paralelės – mat romėnai (iki IV a.), kaip ir lie- tuviai, garbinę ne Jahvę su Kristumi, o savus indoeuropietiškus dievus. Šias dvi paraleles – kalbinę ir religinę – renesanso metraštininkai (M. Strijkovskis, A. Vijūkas-Kojelavičius), ža- vėdamiesi antika, plėtojo ir pildė vis naujais siužeto niuansais.

Tiesą sakant, romėnų ir lietuvių religi- jos paraleles pirmasis pateikė J. Dlugošas. Tačiau bene platesnę argumentaciją anais laikais yra pateikęs jau minėtasis istorikas Mykolas Lietuvis lotyniškame veikale „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papro- čius“. 1550 m. savo veikalo ištraukas auto- rius įteikė Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Augustui; tos ištraukos buvo išspausdintos tik 1615 m. Grįsdamas lietu- vių kilmę iš italų, M. Lietuvis iškelia prieš- priešą „maskvėniškajai“ kalbai ir kultūrai. Jis rašo:

„Mes semiamės maskvėnų mokslo, ku- ris neturi nieko senoviška ir negali žadinti dorybingumo, nes rutėnų kalba yra svetima mums, lietuviams, t. y. italams, kilusiems iš italų kraujo.

Kad taip yra, aišku iš mūsų pusiau lotyniš- kos kalbos ir iš senovinių romėnų papročių, kurie ne taip seniai pas mus išnyko, būtent: iš žmonių lavonų deginimo, būrimo iš vidurių ir paukščių skrydžio ir kitų prietarų, [...] ypač kulto Eskulapo, kuris yra garbinamas tokiu pat žalčio pavidalu“ (*BRMS*, II, 404).

Toliau M. Lietuvis pateikia lotyniškos leksikos pavyzdžių, kad skaitytojas galėtų ly- ginti ją su lietuviškąja: *ignis* 'ugnis', *aer* 'oras', *sol* 'saulė', *mensis* 'mėnuo', *dies* 'diena', *deus* 'dievas', *tu* 'tu', *gentes* 'gentys', *verte* 'versk', *iugum* 'jungas', *linum* 'linas', *anguis* 'angis', *rota* 'ratas', *tractus* 'trauktas', *axis* 'ašis', *nunc* 'nūnai', *septem* 'septyni' ir kt.

I Palemonidų legendą naujai ir savitai yra pažvelgęs etnologas ir religijotyri- ninkas Gintaras Beresnevičius, atkreipęs dėmesį į metraštininkų, ypač J. Dlugošo, vartotus atpasakojimui būdingus žodžius *sakoma*, *manoma*, *pripažįstama*, *pasakojama* ir padaręs logišką išvadą, kad šie konkretūs metraštininkai ne patys sukūrė legendą, o atpasakoję jau egzistuojančią, t. y. susidūrę su žodine tradicija. G. Beresnevičius netgi mėgina modeliuoti tos tradicijos ištakas, t. y. galimą gausios romėnų grupės atvyki- mą su šeimomis, vergais, ginklais, patirtimi, apsistojimą dykrose aplink Vilnių, kur vė- liau prasideda „asimiliacija, atvykėliai ima naudoti atsigabentų patyrimo, karinius, turtinius išteklius ir palengva apjungia aplinkines gentis [...] išigali iš esmės bū- simosios Mindaugo Lietuvos teritorijoje“ (*Beresnevičius*, 2003, 19–20). Toks, anot jo, būtų J. Dlugošo romėniškosios teorijos destiliatas.

Tačiau tokiu atveju būtų išlikę bent mažiausi archeologiniai romėniškosios kultūros pėdsakai: būtų įvykęs šuolis lietuviškojoje ginkluotėje, architektūroje (romėnai nebūtų atsisakę mūro tradicijos), net aprangoje, nekalbant jau apie paprotyno naujoves ir lotyniškuosius to laikotarpio skolinius lietuvių kalboje. Dar labiau nei- tikėtina atvirkštinė versija, kad atvykėliai leido sau subarbarėti, perėmę žemesnės civilizacijos kultūrą ir kalbą. Tiesa, G. Be- resnevičius iškelia prielaidą, kad tai galėję būti net ne Romos patricijai, o barbarai, „gal ir kokie *letovici*“, nusigavę iki Romos, „gal ją ir siaubę“ ir vėl grįžę, pilni naujų išpūdžių, naujos patirties ir prisiminimų, ilgainiui virtusių legendomis (*Beresnevičius*, 2003, 20). Bet ir tokiai prielaidai galioja aukščiau minėtieji kontrargumentai.

G. Beresnevičiaus išvada, jog XV a. ir vėlesni autoriai fiksova jau iki tol sklandžiusią žodinę tradiciją, yra visiš- kai įtikima. Tik ji pirmiausia sklandė **ne lietuvių, o kitataučių sluoksniuose**, tarp „saviškių“, kurie ta teoriją ir sukūrė, kitaip negalėdami paaiškinti pastebėtojo lotynų ir lietuvių kalbų panašumo bei romėnų ir baltų pagonybės paralelių. J. Dlugošas rašo, jog lietuviai „turėjo tas pačias šventes, dievus bei apeigas kaip pagonyš romėnai, garbino dievą Vulkaną [manydami jį slypint] ugnyje, Jupiterį – žaibe, Dianą – miškuose, Eskulapą – gyvatėse ir žal- čiuose; svarbesnės gyvenvietės kūreno žynio saugomą ugnį, kurią laikė amžina“ (*BRMS*, I, 578). Panaši schema taikyta ir prūsų atžvilgu⁹. Romėniškoji legenda ar užuominos apie ją pradedamos būtent nuo šitų pastebėjimų, o ne atvirkščiai, t. y. ne nuo siužeto, kurį atpasakojus jo tikrumas būtų grindžiamas lingvistiniais ir etnoku- ltūriniais pavyzdžiais, bet nuo pavyzdžių. Ir legenda tampa tiesiog išvadomis. Ir dar. Jei šią legendą būtų skleidusi XIII–XV a. lietuvių diduomenė, vokiečių ir lenkų metraštininkai būtų ją tiesiog išjuokę ar apskritai ignoravę.

Nukelta į 12 p.

¹ Pavyzdžiui, J. Šeimys „sugeba“ egiptiečių hieroglifus perskaityti dabartine lietuvių kalba, J. Jokubauskas be vargo lietuviškais laiko žodžius *semitas* (iš *semit*), *regionas* (iš *regiti*), *odė* (iš *oda*) ir daugybę kitų. Šiuos ir kitus lietuvių fantastų plačiau yra aptavęs akad. Z. Zinkevičius (*Zinkevičius*, 2006). Rusams šioje srityje atstovauja profesorius V. Čiudinovas (*Багдасаров*), tvirtinantis, kad visas senasis pasaulis buvęs rusiškais, o rusai nuo Samaros nu- migravę net į Japoniją ir ten įkūrę samurajų kastą.

² Artimesnė K. Avižonio versija yra lenkų istoriko ir kalbininko J. Ochmanskio hipotezė, kad legendą gimusi Kazimiero Jogailaičio dvare tarp 1460 ir 1480 m. ir kad ją J. Dlugošui kyštelėjęs lietuvis Stanislovas, 1465–1471 m. studijavęs Krokuvoje universitete, vėliau (1476–1486) tarnavęs Vilniaus kapituloje dekanu. Pats Stanislovas idėja apie romėniškąją lietuvių kilmę esą galėjęs sugalvoti, paskaitęs turėtą Vincento Kadlubeko kroniką, kurioje rašoma apie lenkų kilmę iš romėnų (žr. *Narbutas*, 2004, 297).

³ Jokiuose kituose šaltiniuose Vilijus neminimas; tai gali būti paties J. Dlugošo sugalvotas asmenvardis iš slaviško *Neries* pavadinimo *Vilija*.

⁴ Publijus (?) Libonas nesiejamas su jokiais Romos Publijais ar Libonais – tokio asmens antikos istorija nemini.

⁵ Iš tikrųjų Livonijos vardas kilęs iš finougrų genties lyvių etno- nimo, gyvenusių abipus Rygos įlankos; vardą šaliai (vok. *Livland*, lot. *Livonia*) davę vokiečių misionieriai XII a. pabaigoje, su lyviais susidūrę pirmiausia.

⁶ Dabartinėje Lietuvoje žmonių gyventa dar gerokai iki Palemono; Jurbarko pavadinimas kilęs ne nuo Barkaus vardo, o iš vokiško *Georgenburg* (vok. tarm. *Jurgenburg* 'Jurgio pilis'; pili kryžiuočiai ant šv. Jurgio kalno pastatę 1259 m.). Kauno vardo kilmė siejama su asmenvardžiu *Kaunas* ar spėjamai buvusiu, bet išnykusiu būd- vardžiu *kaunas* 'slėnis', o Seros vardas paimtas iš ežeravardio, bet ne atvirkščiai (*Butkus*, 2000, 152–153). Lotyniškai Lietuvos gyventojai niekada nekalbėję nei Romos laikais, nei vėliau, kai ši kalba tapo tik mokslo ir dalykinių raštų kalba (Lietuvoje – šalia kanceliariinės slavų).

⁷ **Palemonas I** (*Polemon Pythodoros*, ?? pr. Kr.–8) buvo Mažosios Azijos (dab. Turkija) provincijų – Kilikijos, Ponto, Kolchidės, Bosforo – valdovas. Tai buvo graikų kilmės Romos kilmingasis, imperatoriaus Marko Antonijaus, vėliau Augusto patikėtinis. Atvykęs pas aspurgus (gentis, gyvenusi Azovo ir Juodosios jūros pakrantėje į rytus nuo Kerčės) draugystės sutarties sudarymo dingstimi, buvo jų paimtas į nelaisvę ir nužudytas, atspėjus jo tikruosius tikslus – pajungti aspurgus Romai (<https://en.wikipedia.org/wiki/Palemon_I_of_Pontus>).

Palemonas II (*Marcus Antonius Polemon Pythodoros*, 12 pr. Kr.–74), Palemono I sūnus. Po motinos mirties (38) tapo valdovu Ponto, Kolchidėje ir Kilikijoje. Apie 50 m. įsilyvijo turtinga Judejos gražuole princese Julija Berenike. Ši sutikusi tekėti, kad pašalintų gandus apie jos incestą su broliu, bet išskėlusi sąlygą, jog Pa- lemonas turis priimti judaizmą ir apsiapjaustyti, ką šis ir padaręs. Santuoka ilgai netruko, Julija palikusi Palemoną ir su visa svita grįžusi pas brolių, o Palemonas atsimetęs nuo judaizmo. Netrukus jis vedęs antrakart. Antroji jo žmona buvo asirų, armėnų ir graikų kilmės princesė Julija Mamėja.

Palemonas II pervadinęs Farizano miestą savo vardu – *Polemo- nium* (dab. Fatsa Turkijoje), 62 metais Neronas nušalinęs Pale- moną II nuo Ponto ir Kolchidės sostu. Nuo tada iki savo mirties Palemonas II valdęs tik Kilikiją (<https://en.wikipedia.org/wiki/Po- lemon_II_of_Pontus>). Apie jo begimą per visą Viduržemio jūrą ir dar su tokia gausia palyda ar apskritai apie begimą iš Kilikijos niekur neužsimenama. G. Beresnevičius būtent šį Palemoną sieja su legendiniu pabėgėliu (*Beresnevičius*, 2003, 76).

⁸ Tokia galima disimiliacija patvirtinta ir vardinio duomenys – autorius Prienu ir Alytaus rajonuose yra užrašęs gyventojų pravardeš *Zalemuncikas* / *Zalimuncikas* / *Zelemuncikas* (atsikėlę gy- venti iš anapus Nemuno) (*Butkus*, 1995, 450). Pakaunės *Palemono* vietovardis atsiradęs tik XIX a. viduryje, nutiesus Vilniaus–Kauno geležinkelį (1862) ir pastačius čia stotį. Galėjo būti duotas iš romantinių paskatų, kaip kad *Sveiciarijos*, *Londono*, *Paryžiaus* ir pan. kaimavardžiai.

⁹ Petras Dusburgietis apie prūsus rašo: „Be to, jie garbino, kaip buvo įprasta senovėje, negestančiąją ugnį“ (*BRMS*, I, 344). J. Dlu- gošas prūsų kalbą kildino iš graikų.

Iš Lietuvos architektūros istorijos

Vaclovas Michnevičius – vienas žymiausių XIX a. pabaigos ir XX a. pirmos pusės Lietuvos inžinierių, architektų

Tomas DUKSA, Vilnius

Pradžią Nr. 8 (838)

Architektas Vaclovas Michnevičius – žymiausias sakralinės architektūros kūrėjas

Svarbiausią vietą inžinieriaus, architekto V. Michnevičiaus veikloje užima bažnyčios, kurios įdomios architektūros požiūriu, jose esančiais meno kūriniiais. Su pasididžiavimu šiandieną galima sakyti, kad ilgiau nei tris dešimtmečius šis architektas buvo autoritetingiausias Lietuvos istorizmo laikotarpio bažnyčių statytojas. Pats architektas autobiografijoje rašė, jog pastatė jų keliasdešimt, o įvairiuose atsiminimuose minimi skirtingi skaičiai: 23, 40 ir net 72. Įrodyta tik nedaugelio jų autorystė. Architekto V. Michnevičiaus kūrybinės veiklos pradžia sutapo su Rusijos imperijos įvesto draudimo statyti katalikų bažnyčias panaikinimu 1897 m. Panaikinus draudimą, imta daugiau statyti bažnyčių. Pradėjus statyti naujas šventyklas, architektai buvo kviečiami iš Liepojos – K. E. Strandmanas (K. E. *Strandmann*), Rygos – F. Vyganovskis (F. *Wyganowski*), Varšuvos – J. P. Dziekonskis (J. P. *Dziekonski*), Rusijos – N. Andrejevas (H. *Андреев*) ir kitur. Netrukus prie jų prisijungė ir vietiniai, tarp kurių Michnevičius buvo vienas produktyviausių. Ankstyviausi projektai – XIX a. pabaigoje suprojektuotos vienbokštės halinės bažnyčios Ramygaloje (1898–1907), Josvainiuose (1898–1903), taip pat Ratnyčios, Nemunaičio bažnyčios pasižymi proporcių išraiškingumu, preciziškais detalėmis. Yra žinoma, tai patvirtina architektūros istorikės prof. N. Lukšionytės-Tolvaišienės atlikti tyrimai, kad V. Michnevičius suprojektavo šias Lietuvoje esančias bažnyčias: Žeimių (Jonavos r.), Birštono, Žiežmarių (Kaišiadorių r.), Nemunaičio (Alytaus r.), Vievio, Gegužinės (Kaišiadorių r.), Raudondvario (Kauno r.), Perlojos (Varėnos r.), Vadžgirio (Jurbarko r.), Barzdų (Šakių r.), Kietaviškių (Elektrėnų r.), Kernavės. V. Michnevičius rūpinosi ir bažnyčių restauravimu, rekonstravimu. Pagal jo projektą buvo rekonstruotos Ukmergės, Jonavos (pristatyti bokštai), Juciūnų (Jonavos r.) bažnyčios. Pasak N. Lukšionytės-Tolvaišienės, V. Michnevičiaus buvo sukūręs ir daugiau bažnyčių projektų, tačiau ne visi jie buvo įgyvendinti. Tai Ratnyčios (Druskininkų r.), Ramygalos (Panevėžio r.), Kaišiadorių, Daugų (Alytaus r.), Survilaiškio (Kėdainių r.), Rodūnės (Varanavo r., Baltarusijoje), Kauno evangelikų reformatų bažnyčių projektai. Apžvelkime kai kurias architektūrinių požiūriu įdomiausias ir vertingiausias architekto suprojektuotas ir statytas bažnyčias Lietuvoje ir už jos ribų. Pastebėsime, kad neogotikinis stilius vyrauja daugumoje jo statytų bažnyčių. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje bažnyčių projektavime ir statyboje vyravo madingas neogotikinis stilius. Tuo metu rengiant bažnyčių projektus stengtasi statyti jas kuo didesnes, puošnesnes, kad jos darytų kuo stipresnį įspūdį tikintiesiems. Pradėkime su jomis pažinti Jonavos rajone. Neogotikinis stilius ypač gerai atsispindi Žeimių Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčios statyboje. Tai viena gražiausių bažnyčių Lietuvoje, pasižyminti architektūros grakštumu. Nedaug tokių galima pamatyti mūsų miesteliuose, bažnytkaimiuose. V. Michnevičius 1899 m. šią bažnyčią projektavo ir statė už dyką, o jo motina paaukojo statybai 5

Vidžių Švč. Trejybės bažnyčios pagrindinis fasadas

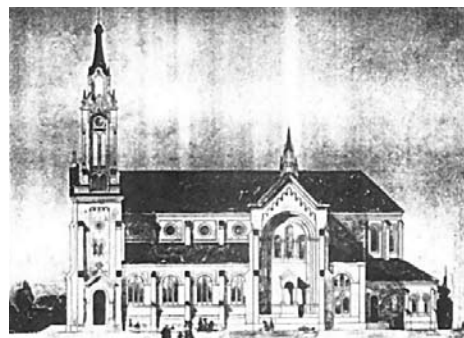
Šiuose rūmuose, kuriuose buvo įsikūręs viešbutis „Гранд Отель“, V. Michnevičius projektavo Miesto salę koncertams ir teatrui. 1911 m. atvirukas

000 auksinių rublių, architektui talkininkavo klebonas Matas Miežinis su parapijiečiais, vitražus bažnyčiai kūrė Vladislavas Pšibitnevskis. Šią bažnyčią užbaigė statyti 1906 m. Karo metais, t. y. 1915 m. rugpjūčio mėnesį, Rusijos kareiviai susprogdino Žeimių bažnyčios bokštus, sutrupino vargonus, išgabeno varpus. Po Pirmojo pasaulinio karo bažnyčia atstatyta. Bažnyčia didelė, stačiakampio plano, su apside ir dviem aukštais fasado bokštais. Vidus trijų navų, atskirtų pilioriais. Šventoriaus tvora akmenų mūro, jame stovi varpinė. Bažnyčios šventoriuje yra trys nedidelės koplytėlės. Vienoje jų buvo laidojami Kosakovskiai (grafai, Žeimių dvaro valdytojai). Antroji koplyčia priskiriama dvarininkams Nielovickiams. Trečioji raudonų plytų (neogotikinė) XX a. pradžioje projektuota V. Michnevičiaus. Šventoriuje atrandame ir architekto V. Michnevičiaus kapą. Dabar iš Žeimių sugrįžkime į Vilnių. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje Vilniuje pastatyta keletas katalikų bažnyčių ir koplyčių. V. Michnevičius Vilniaus Saltoniškių priemiesčiui buvo suprojektavęs didingos architektūros Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo neogotikos stiliaus bažnyčią su išpuodingais dviem bokštais (projektas parengtas 1906 m., dėl lėšų stygiaus jis buvo įgyvendintas ne iki galo, ji tapo neoromaninio stiliaus). Ši gelsvų netinkuotų plytų lotyniško kryžiaus plano Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčia buvo pradėta statyti 1908–1911 m. Šv. Rapolo parapijos klebono J. Adamavičiaus rūpesčiu, tačiau Pirmasis pasaulinis karas darbus nutraukė. Po karo darbai vėl buvo tęsiami. Dabartinė ši šviesių plytų netinkuota bažnyčia nepriklauso prie Vilniaus architektūros šėdevrų. Architekto V. Michnevičiaus Nemunaičio neogotikos formų Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčia, statyta 1899–1904 m., yra viena iš gražiausių Dzūkijoje. Kitas įdomus architekto V. Michnevičiaus statinys – Kaišiadorių Kristaus Atsimainymo katedra. 1908 m. gautas oficialiai patvirtintas naujas bažnyčios projektas. Jo autorystė nėra tiksliai žinoma, tačiau pagal braižą priskiriama V. Michnevičiui. Pagal architekto V. Michnevičiaus projektus pastatyti ir Kaišiadorių vyskupijos kurijos rūmai, Vievio ir Kietaviškių bažnyčios. Vievio Šv. Onos bažnyčia pradėta statyti 1907 m., iki Pirmojo pasaulinio karo bažnyčia išmūryta iki langų. Po karo statyba tęsė 1925–1931 m. Bažnyčia neobarokinė, turi klasicizmo elementų, baltų plytų, lotyniško kryžiaus plano, bazilikinė, su dviem aukštais fasado bokštais. Vidus trijų navų, dengtas kryžminiais skliautais. Kietaviškių Švč. Trejybės bažnyčia pastatyta 1905–1915 m. naudojant vietinės plytinės plytas. Ji yra eklektinės architektūros. Bažnyčia sumūryta iš plytų, apačioje – tašytų akmenų. Pati netikėčiausia architekto kūryboje Gegužinės Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčia, statyta iš tašytų lauko akmenų. Bažnyčios pamatai pašventinti 1909 m. vasarą (šventino kunigas Juozapas Būčys). Ne visi bažnyčių projektai, kuriuos sukūrė V. Michnevičius, buvo įgyvendinti Vilniaus krašte, kitose Lietuvos vietose. Nemažai savo darbo pėdsakų – Dievo šventovių – V. Michnevičiaus paliko lietuviškų gubernijų teritorijose, kadaise buvusiose lietuviškose žemėse, kuriose gyveno katalikai: Ašmenoje, Gervėčiuose, Vidžiuose, Derečine, Belogrudoje, Chožove, Vijoje ir kitur. Susipažinkime su kai kuriomis išvardytomis Gudijos bažnyčiomis, kurios tapo šių gyvenviečių pagrindiniais architektūriniais akcentais. Pradėkime nuo patraukliosios Ašmenos Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios. Yra žinoma, kad 1900–1906 m. pagal Vilniaus architekto V. Michnevičiaus projektą, vadovaujant kunigui Kazimieriui Saikovskui, buvo

pradėta statyti ši neobarokinė mūro bažnyčia buvusio pranciškonų vienuolyno vietoje. Bažnyčios penkių tarpinių bokštai lengvomis formomis, proporcijomis ir dideliais langais suteikia pastatui grakštumo. Portikas klasicistinis, su kolonomis ir trikampiu frontonu. Virš bažnyčios portiko matome užrašą lotynų kalba „TE DEUM LAUDAMUS“ („Tave, Dieve, giriame“). Bažnyčios interjere vyraujanti geltona spalva sukuria erdvės ir šviesos įspūdį. Šią šventovę galima laikyti vienu išskirtiniausių architekto, labiau linkusio į neogotikines formas, darbų. 2006 m. Ašmenos parapijiečiams buvo džiugi šventė, jie paminėjo šios bažnyčios 100 metų sukaktį. Astravo rajone esanti raudonų plytų neogotikinio stiliaus vienabokštė Gervėčių Švenčiausios Trejybės bažnyčia – pagrindinis šio kaimo simbolis. Bažnyčią projektavo architektai A. I. Alšalovskis ir V. Michnevičius. Gervėčiai laikomi vienu iš septynių Baltarusijos deimantų. Ši didinga Gervėčių bažnyčia – tai architekto, šventovių statytojo V. Michnevičiaus įvertinimas ne tik Lietuvoje, bet ir Baltarusijoje. Gervėčių bažnyčia – didžiausia katalikų bažnyčia Baltarusijoje ir viena gražiausių tuometinėje Rytų Lietuvoje. Ją aplenkė ir Pirmojo, ir Antrojo pasaulinių karų audros. Bažnyčios aukštis siekia 65 metrus. Ši architekto V. Michnevičiaus 1899–1903 m. statyta didinga Gervėčių bažnyčia išsiskiria savo grakštumu, puošybos detalių turtingumu, architektūrinių formų žaismingumu ir savita kompozicija. Jos fasadai labai puošnūs, juose panaudota daug įvairių stilizuotų neogotikinių formų. Šoninius fasadus skaido laiptuoti kontraforsai, pereinantys į arkbutanus. Arkbutanas – tai išorinė atraminė pusarkė. Baltarusiai didžiuojasi, kad šios bažnyčios grakštūs neogotikos elementai, arkbutanai savo architektūrinėmis formomis primena Paryžiaus architektūros šėdevrą Noterdamą katedrą, ir dėl kai kurių architektūrinių panašumų šią Gervėčių bažnyčią vadina savo Noterdamu. Šios bažnyčios kunigas Leonas Nestiukas, susipažinęs su landšafto dizaino pagrindais, dėjo pastangas, kad greta bažnyčios šventoriaus atsirastų fantastiškas dendroparkas su dekoratyviniais krūmais, 12-os apaštalų skulptūromis, mediniais kryžiais, kuris su bažnyčia sudaro harmoningą visumą. Dėl šios gamtos ir sakralinio pastato harmonijos dalis baltarusių vadina Gervėčius mažąja Šveicarija. Kunigo Leono Nestiuko dėka bažnyčia buvo restauruota, joje atgijo senųjų vargonų muzika. Tikras Gudijos šviesuolis klebonas Leonas Nestiukas triušė bažnyčioje daugiau negu 20 metų. Deja, puikaus a. a. klebono Leono Nestiuko Gervėčių parapija neteko ši pavasarį, anapilin jis iškeliavo kovo mėnesį. Kasmet Švč. Trejybės atleidai Gervėčiuose tampa didžia krašto švente, kurioje dalyvauja Gudijos, Lietuvos ir viso pasaulio lietuviai. Kita architekto V. Michnevičiaus šventovė – neogotikinė Vidžių Švč. Trejybės bažnyčia (dar vadinama Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčia), šios gyvenvietės architektūrinis akcentas. Bažnyčia galima laikyti vienu išskirtiniausių architekto darbų. Ši Vidžių bažnyčia išsiskiria raudonų plytų mūro fasadais, nepakartojamo grožio interjeru, langų vitražais, dvių bokštų smailėmis. Portikas klasicistinis, su kolonomis ir trikampiu dantytu frontonu. Bažnyčios interjeras pavergia savo originalumu, nepriekaištinga architektūros formų ir tapybos darma. Tai viena aukščiausių bažnyčių Baltarusijoje, bokštų aukštis 59 metrai, už ją aukštesnė tik bažnyčia Gervėčiuose. Bažnyčia Vidžiuose pradėta statyti 1909 m. parapijiečių lėšomis, baigta 1914 m. Ji labai nukentėjo Pirmojo pasaulinio karo metais, nes ties Vidžiais 1915 m. ėjo fronto linija, bažnyčia atstatyta 1920 m. Pirminis bažnyčios interjeras ir

Gervėčių Švč. Trejybės bažnyčia Baltarusijoje vadinama Noterdamu

V. Michnevičiaus 1907 m. projektuotos Saltoniškių Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčios šoninio fasado brėžinys. Nuotr. iš Artūro Narkevičiaus archyvo

vargonai neišlikę. Jeigu pirmiau minėtos Gudijos bažnyčios yra greta rytinės Lietuvos sienos, tai Derečino neogotikinė Švč. Mergelės Marijos Emimo į dangų bažnyčia mes šiandieną rasime žymiai nutolusią nuo Lietuvos sienos Želvos rajone. Derečino miestelis yra į PR nuo Gardino Slanimo miesto link. Paminėsime, kad Derečinas yra sena LDK gyvenvietė, 2016 m. šis miestelis atšventė gražų 600 metų jubiliejų. Miestelio simbolis – raudonų plytų mūro bažnyčia, pagal architekto V. Michnevičiaus projektą statyta 1906–1913 m. Tai vieno bokšto neogotikinio stiliaus simetrinio tūrio bažnyčia. Pagrindinis fasadas darnių proporcijų, neogotikinių formų. Dantyto frontono kampuose išsidėję nedideli bokšteliai. Bažnyčios sienos sustiprintos kontraforsais, tarp jų išsidėję trys dideli arkinės formos langai su spalvotais vitražais. Bažnyčios rytinis galas pasižymi įvairaus aukščio ir formų tūrių deriniu. Pirminis bažnyčios interjeras iš dalies yra pakitęs, daugelis vertingų istorinių-kultūrinių vertybių iš šios bažnyčios buvo pagrobta bolševikų, kai čia keitėsi carinės Rusijos valdžios. Keliaudami nuo Derečino Lietuvos link, atrandame dar vieną šio kūrėjo bažnyčią. Tai Lydos dekanatui priklausanti dvių bokštų neogotikinio stiliaus Belogrados kaimo Šv. Mykolo Archangelo bažnyčia, kurią projektavo V. Michnevičius. Belogrados kaimas yra į pietvakarius nuo Lydos (15 km) prie Ditos upės. Dalis architektų šią bažnyčią priskiria neoromaniniam stiliui. Ji statyta 1900–1905 m. vietoj buvusios medinės bažnyčios. Ši bažnyčia įrašyta į Baltarusijos istorinių-kultūrinių vertybių sąrašą. Turbūt ne visos V. Michnevičiaus projektuotos ir statytos neogotikinio ir kitų stilių bažnyčios (turinčios neorenesansinių, neobaroko bruožų) yra atrastos Lietuvoje ir dabartinėje Baltarusijos teritorijoje. Keistoka, kad iki šiol nėra tiksliai žinoma, kiek yra architekto projektuotų bažnyčių. Vienuose šaltiniuose teigiama, kad 32, kitur – 40, net 72. Visų autorystę dabar nustatyti sunku, nors dauguma jo projektuotų, statytų bažnyčių yra aplangyta, ištirtinėta. Manau, dar yra ką veikti lietuvių ir baltarusių tyrėjams, suvokiant, kad V. Michnevičiaus projektuotos ir statytos bažnyčios – tai bendras Lietuvos ir Baltarusijos istorinis paveldas. Kaip žinome, įvairiuose šaltiniuose ne visuomet yra įvardyti bažnyčių projektų autoriai, dažniausiai juose nurodomi fundatoriai, klebonai ir kiti asmenys, inicijavę jų statybas, todėl sudėtinga autorius identifikuoti. Jeigu archyviniai dokumentai neišlikę, tenka spėlioti bažnyčių projektų autorius pagal statybos braižą ir stilių. Dauguma inžinierių, architektų, dirbusių Vilniaus, Kauno, Gardino, Vitebsko gubernijose, buvo baigę Peterburgo civilinių inžinierių institutą, Peterburgo dailės akademiją, todėl V. Michnevičiaus ir kitų architektų projektuotos neogotikinio stiliaus bažnyčios buvo kryžminio plano, panašių formų ir konstrukcijų, būdingų šiam stiliui. Dalį neogotikinio stiliaus bažnyčių Lietuvoje yra projektavę žymūs lenkų, rusų, švedų ir kitų tautybių architektai. Pagristi visų V. Michnevičiaus projektuotų bažnyčių autorystę neturint istorinių dokumentų, archyvinės medžiagos, bažnyčių knygų yra sudėtinga. Ne

Nukelta į 16 p.

Palemoniškosios legendos kontekstas

Atkelta iš 10 p.

Baigiamosios pastabos

Lietuvių kildinimas iš romėnų turėjo didelės reikšmės tautos, šalies ir jos valdovų įvaizdžiui Europoje ir buvo atsvaras lenkų skleidžiamoms paskaloms, jog lietuviai apskritai neturėję aristokratijos ir kad Gediminas buvęs viso labo Vytenio žirgininkas (iš tikrųjų – brolis; tokiais paskalomis lenkai auکوjo net dalį savo įvaizdžio, nes Gedimino vaikaitį Jogailą patys buvo pasikvietę į Lenkijos sostą). Romėniškoji legenda ypač populiari davė tais periodais, kai Europoje būdavo iš naujo atsigręžiama į antikos kultūrą ir palikimą, t. y. renesanso, klasicizmo ir romantizmo epochoje. XIX a. rašytojams romantikams A. Mickevičiui ir J. Kraševskiui ši legenda buvo paskata domėtis ir žavėtis Lietuvos praeitimi, didžiulotis ja ir skirti jai savo kūrybą.

Romėniškoji lietuvių kilmės teorija gyvavo iki pat XVIII a. pabaigos, kai ją pirmasis ėmė griauti vokiečių istorikas Augustas Šlioceris (*Schlöcer*, 1735–1809). O XIX a. pradžioje atsiradęs istorinis-lyginamasis kalbotyros metodas kritiką papildė dar ir kalbiniais argumentais, kalbų (tarp jų ir lotynų bei lietuvių) panašumą aiškinęs jų kilme iš bendros prokalbės, tad mūsų kilmė iš romėnų buvo paneigta. Lotynų ir lietuvių kalbose tos prokalbės, pavadintos indogermaniška ar indoeuropietiška, pėdsakų randama kur kas daugiau negu anglų, vokiečių, lenkų ar rusų kalbose. O artimesnė pažintis su lietuvių kalba užsienio komparatyvistus atvedė prie mokslškai pagrįsto naujo atradimo – lietuvių kalba esanti pati archajiškiausia, tiksliau – konservatyviausia iš visų gyvųjų *ide*. kalbų¹⁰. Tai esąs didžiulis kultūrinis turtas, neįkainojama vertybė, todėl kai kurie mūsų laikų nelietuviai lingvistai netgi siūlo įtraukti lietuvių kalbą į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą (*Poliakovas*, 2008, 326).

Šiais laikais kai kurių slavų istorikų yra platinami teiginiai, jog Lietuvos valdovai, nors ir užaugę etninėse lietuvių žemėse, niekada nekalbėję lietuviškai. Pasak jų, visi jie iki Jogailos šnekėję gudiškai – mat Lietuvos metraščiai ir statutai parašyti kanceliarine slavų kalba, o jau nuo Jogailos kalbėję tik lenkiškai. Be to, tvirtina jie, Lietuvos valdovų žmonos buvusios daugiausia slavės, o apie pačių valdovų vartotą lietuvių kalbą metraščiuose nesą nė užuominos¹¹.

Šių teiginių autoriai daro kelias klaidas. Pirmiausia, jokie valdovai nešnekėjo kanceliarinių raštų kalba jau vien todėl, kad ne jie juos rašė – tam buvo atskiros raštininkų pareigybės, beje, diferencijuotos pagal kalbas. Lenkijos kanceliarijos kalba iki pat XVI a. buvusi lotynų – ar tai būtų pagrindas teigti, jog ir Lenkijos valdovai dvare kalbėję lotyniškai? Mindaugo lotyniškos sutartys su Livonija ar Gedimino lotyniškai rašyti laišškai

irgi nereiškia, kad abu valdovai kalbėjo lotyniškai. Be to, kanceliarine slavų kalba apskritai niekas nekalbėjo – Rusijoje net XVII a. buvo sakoma: „Reikia kalbėti rusiškai, o rašyti slaviškai“ (*Zinkevičius*, 1987, 119). O jei tarsim, kad valdovai šnekėjo savo žmonių kalbomis, bet ne atvirkščiai, turėsime sutikti, kad beveik visa Rusijos Romanovų dinastija turėjusi šnekėti tik vokiškai ar daniškai.

Būtent romėniškosios lietuvių kilmės legendos pagrindas atsako į klausimą, kuria kalba šnekėjo Lietuvos valdovai ir diduomenė, kol XV a. pabaigoje pradėjo lingvistiškai lenkėti. Lietuvos karalių bei diduomenės kildinimas iš romėnų yra pagrįstas lotynų ir lietuvių (o ne kurios nors slavų) kalbų panašumu. Visa tai akivaizdžiai rodo, kad Mindaugo, Gedimino, Vytauto ir net vėlesniais laikais **lietuvių diduomenė kalbėjusi lietuviškai**. Lietuvių kalbą diduomenė mokėjo ir vėliau, greta jos luomine tapusios lenkų kalbos. Jei lietuvių diduomenė nuo seno būtų kalbėjusi kitaip, ši legenda apskritai nebūtų atsiradusi, o jei ir atsirastų, ja niekas nebūtų šitiek šimtmečių tikėjęs.

Literatūra

Avižonis, 1982 – Avižonis K., „Lietuvių kilimo iš romėnų teorija XV ir XVI a.“, in: *Rinktiniai raštai*, t. 3, Roma, 1982 m., p. 245–275.

Beresnevičius, 2003 – Beresnevičius G., *Palemono mazgas*: Palemono legendos periferinis turinys. Religinė istorinė studija, Vilnius, 2003.

BK – Lietuvos metraštis. *Bychovco kronika*, vertė R. Jasas, Vilnius, 1971.

BRMŠ, I – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, sudarė N. Vėlius, t. 1, Vilnius, 1996.

BRMŠ, II – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, sudarė N. Vėlius, t. 2, Vilnius, 2001.

Būga, I – Būga K., Rinktiniai raštai, sudarė Z. Zinkevičius, t. 1, Vilnius, 1958.

Butkus, 1995 – Butkus A., *Lietuvių pravardės*, Kaunas.

Butkus, 2000 – Butkus A., „Kai kurių Kauno vietovardžių kilmė“, in: *Kauno istorijos metraštis*, t. 2, Kaunas, 2000, p. 147–154.

Jurginis, 1971 – Jurginis J., *Legendos apie lietuvių kilmę*, Vilnius, 1971.

LLICh – Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, Vilnius, 1957.

Narbutas, 2004 – Narbutas S., „Lietuvių kilmės iš romėnų legenda kultūrinės integracijos šviesoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 17, 2004, p. 286–314. Prieiga per internetą – <<http://www.llti.lt/failai/e-zurnalai/SL17/XVIIISen286-314.pdf>>.

Poliakovas, 2008 – Poliakovas O., *Pasaulis ir lietuvių kalba*: Indoeuropiečių ir lietuvių kalbų giminytė, Vilnius 2008.

Zinkevičius, 1987 – Zinkevičius Z., *Lietuvių kalbos istorija II. Iki pirmųjų raštų*, Vilnius, 1987.

Zinkevičius, 2006 – Zinkevičius Z., *Lituanistikos (baltistikos) mokslas ir pseudomokslas*, Vilnius, 2006.

Zinkevičius, 2013 – Zinkevičius Z., *Lietuviai. Praeities didybė ir sunykimas*, Vilnius, 2013.

¹⁰ Teisybės dėlei reikia pridurti, kad pati archajiškiausia iš baltų kalbų buvusi prūsų kalba, tačiau iki lyginamojo-istorinio metodo atsiradimo prūsai jau buvo vokiečių asimiliuoti.

¹¹ Tai irgi melas. Motiejus Miechovietis (*Maciej z Miechowa*, *Matheas de Miechow*, 1457–1523) rašo, kad karalius Vladislavas (Jogaila) mokėjęs lietuvių kalbą ir naujakrikščiams lietuviams keletą dienų aiškinęs tikėjimo tiesas bei mokęs juos kalbėti Viešpaties malda (*BRMŠ*, II, 354).

Parodos

Tarptautinę romų holokausto aukų atminimo dieną minint

Alfonsas KAIRYS, Lietuvos žurnalistų sąjungos narys, Vilnius

Parodos atidarymo akimirka. Kalba Romų visuomenės centro direktoriaus pavaduotoja Daiva Drazdauskienė

Vilniaus rotušės Pilkoji salė vos talpino į parodą „Lenkijos romų tradicijos, papročiai ir istorija“ atidarymą susirinkusiuosius, norėjusius sužinoti daugiau negu kad žino apie šią išskirtinę, dar vis tebediskriminuojamą tautą.

Parodą organizavo Lenkijos institutas Vilniuje (*Instytut Polski w Wilnie*), Romų visuomenės centras, Vilniaus rotušė ir Tarnovo apskrities muziejus, ir skirta ji Tarptautinei romų holokausto dienai, rugpjūčio 2-ajai, vadinamai *Porrajma* arba *Samudaripen*, paminėti.

Parodą atidariusi Romų visuomenės centro direktoriaus pavaduotoja Daiva Drazdauskienė, pristatiusi parodos organizatorių ir į ją atvykusius svečius, priminė nacių mirties stovyklą *Auschwitz-Birkenau* (čigonų šeimyninė stovykla – *Zigeunerfamilienlager*), likviduotą naktį iš 1944 m. rugpjūčio 2 į 3 d. ir ten dujų kameroose nužudytus beveik 3 000 kalinių. Tie kaliniai – tai čigonai: vaikai, moterys, vyrai... Tik per vieną naktį... O šioje siaubo stovykloje kalėjo niekuo nekalti apie 23 000 romų iš 14-os šalių. Daugiau nei 20 000 iš ten nebegrižo.

Dešimtyje parodos dvipusių stendų lietuvių kalba atspindėta romų atsiradimo pasaulyje ir Lenkijoje istorija, papročiai, tradicijos. Stendų įvardijimai: *Pasakyk, kur mūsų pradžia ir mūsų senas kelias; Keliaujam senais pėdsakais; Išsiblaškę čigonai po šį didelį pasaulį; Čigoniškumas – ašara ir juokas; Čigonas gimsta vergu; Būti romu – skamba išdidžiai; Aš rašau kaip išmanau; Čigonai sapnuoja saldžius sapnus, nesikremta, kas buvo ar bus, jų laikas dabar, nerūpi rytoj ir kt.*, – kalba už save.

Sužinome ir tai, kad tarp jų, romų, yra daug žinomų asmenybių: poetė Bronislava Vajs (slapyvardis *Papusza*): jos eiles į lietuvių kalbą vertė Lenkijoje gyvenusi poetė Birutė Jonuškaitė, dabar Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininko pavaduotoja; grafikas Kšyštof

Gil, poetė Izolda Kviek, Edvard Denbicki, romų elementoriaus sudarytojas, poetas, rašytojas ir skulptorius Karol Gerlinski, daug kitų, o 1997 m. popiežius Jonas Paulius II beatifikavo pirmąjį romą Zefiriną Gimenezą (*Ceferino Gimenez Malla*), kankinį, 1936 m. nužudytą Ispanijoje.

Sustojame prie vieno iš stendų. Jis parengtas pagal žinomos lenkų rašytojos Natalijos Gancąž (*Natalia Gancarz*) kūrinį „Mietekas kare“ (*„Mietek na wojnie“*). Mietekas – tai čigonų berniukas Bachtalas, atsidūręs *Auschwitz-Birkenau* mirties stovykloje. Leiskim kalbėti vaikui: „Gyvenu stovykloje. Mano vardas Mietekas, bet visi mane vadina Bachtalo. O tai reiškia „Lydimas sėkmės“. [...] Stovykla – tai tokia vieta, kur yra labai daug žmonių, kurie visai neatrodo kaip žmonės. Jie pavargę ir baisiai sulyse. [...] Čia nėra ką valgyti. [...] Visus mus veda į didelę salę po dušais ir apipurškia graužiančiu skysčiu, kuris turi užmušti blusas. [...] Ryte vokiečiai muša visus čigonus, nes kažkas mėgino pabėgti. [...] Vėliau pasiima mus į ligoninę. Sarai, mano seseriai, į akį ibeda ilgą adatą: tikrina, ar galima pakeisti akių spalvą. Ryte Sara jau nebegyva.“ Ir taip toliau, ir panašiai. Iliustracijose, kurias sukūrė Diana Karpovič (*Diana Karpowicz*) atgyja kraupūs vaiko pasakojimo vaizdai.

Parodos atidarymo dalyviai dėkingi Tarnovo (Lenkija) muziejui, seniausiam Romų muziejui, kuriame eksponuojama čigonų ikonografija, moksliniai dokumentai (1930 m. duomenimis, tarpukariu Lenkijoje gyveno apie 30 000 čigonų).

Daugiau apie romų holokaustą: Alfonsas Kairys, „Romų holokaustas“, in: *Lietuvos aidas*, 2013 08 07, Nr. 172, 173, 174; Alfonsas Kairys, „Juos žudė už tai, kad jie buvo romai“, in: *Lietuvos aidas*, 2014 08 09, Nr. 175, 176, 177; Alfonsas Kairys, „Romai mini Tarptautinę romų holokausto dieną“, in: *Lietuvos aidas*, 2015 08 08, Nr. 175, 176, 177.

Muziejus laikraštyje Nr. 22 (492)

XIX a. indelis švęstam vandeniui

Trečioji pagal reikšmingumą (be Šv. Kalėdų ir Velykų) didžioji katalikų šventė yra Sekminės. Švenčiama septintą sekmadienį (50-ąją dieną) po Velykų, todėl dar vadinama Penkiasdešimtinėmis. Sekminės skirtos Naujajame Testamente aprašytam Šv. Dvasios nusileidimui ant apaštalų, suteikusi jiems galią pranašauti, kalbėti visomis kalbomis ir gydyti. Visuotinė krikščionybės šventė tapo IV a., kai buvo priimta Sekminių dogma. Jos, kaip Kalėdos ir Velykos turi oktavą (šventės apėigos trunka 8 dienas, per mišias skaitoma sekvencija Veni Sancte Spiritus). Sekmadienį bažnyčiose laikomos mišios, altoriai puošiami jaunų berželių šakelėmis, šventi-

namas vanduo. Lietuvos etnografijoje Sekminės laikomos piemenų švente, kai žalumynais apkašomi karvių ragai, joms dedami vainikai, o trobos puošiamos berželiais ir žalumynais. Būtina lietuviškų Sekminių pramoga – supimasis sūpuoklėse. Sekminės tapo ir pavasario švente, kurios apeiginiai žaidimai skirti tikintis būsimo gero derliaus vasaros pabaigoje ir rudenį.

Visgi giliausia Sekminių šventės prasmė – krikščionybės skleidimas, kuris neatsiejamas nuo Krikšto Sakramento. Krikštas laikomas apsisvalymo ir atgimimo aktu. Kiekvienoje bažnyčioje prie durų stovi indas švęstam vandeniui – krikštykla, simbolizuojantis skaisčias Švč.

Indelis švęstam vandeniui. Vakarų Europa, XIX a. II p. A. Valužiu nuotr.

Mergelės Marijos iščias. Krikštyklos yra ne tik bažnyčiose. Krikš-

čionybės istorijos bėgyje atsirado ir kelioninės šventyklos – indeliai švęstam vandeniui.

Puikų tokios šventyklos, XIX a. indelio švęstam vandeniui pavyzdį, Trakų istorijos muziejus įsigijo 2017 m. Indelis sidabrinis, 260 x 165 mm dydžio, ištęstos rokoko stiliaus kriauklės (*rocaille*) formos, sienelės puoštos giliu reljefiniu ornamentu. Prie indelio priglundu sidabriniai, ovaliniai, gausiai ornamentuoti rėmeliai, kuriuose įstatyta ovali, tapyta polichromine miniatiūra. Miniatiūroje pavaizduotas sėdintis Šv. Juozapas, ant kelių laikantis kūdikėlį Jėzų. Šv. Juozapo rankose atversta knyga, kurios tekstą vedžiodamas piršteliu, aiškina Jėzus. Miniatiūra nuta-

pyta XIX a. II p. būdinga akademine maniera, kai remiamasi brandžiojo renesanso, manierizmo ir baroko ikonografiniais kanonais. Spalvos lokios, be pustonių, potėpiai lygūs. Kitoje rėmelio pusėje, viršutinėje dalyje, sidabrinė ąselė su žiedu kabinimui. Dirbinio rėmeliai neturi dirbtuvių spaudo, miniatiūra be meistro faksimilės. Tai apsunkina lokalizuoti eksponato pagaminimo vietą, nes akademizmas buvo plačiai paplitęs visoje Vakarų Europoje. Labiausiai tikėtina, kad tai Austrijos arba Vokietijos katalikiškų kraštų XIX a. meistrų dirbiny. Muziejininkas Saulius Zalyš

„Kelio“ ir „Vilniaus rytojaus“ konfiskavimai.

Julius Navikas

Vytautas Valentinas ČESNULIS, Vilnius

Pradžia Nr. 7 (837)

LVLK priėmė rezoliuciją, jog kuratorijos parėdymas neturi įstatymų pagrindo; jis paneigia pagrindines lietuvių teises, pripažįstancias laisvą apsisprendimą ir mokyklos parinkimą savo vaikams; parėdymas siaurina lietuvių galimybes švietimo srity; tautinis apsisprendimas yra piliečių sąžinės dalykas; parėdymas varžo tik lietuvių ir paneigia tautų lygybę, įžeidžia lietuvių tautos garbę; reikia „visu griežtumu protestuoti prieš išvardytų lietuvių teisių įžeidimą ir paneigimą“; rezoliucijoje reikalaujama neteisėta parėdymą atšaukti.

Viln. apygardos teismas 1935 m. birželio 25 d. nusprendė, kad LVLK rezoliucijoje išreikštas tik protestas prieš Vilniaus apygardos Mokyklų kuratorijos veiksmus, o pagal BK 156 str. nenusikalsta. Todėl Apyg. teismo prokuroras, remdamasis BPK 248 str. 1 p., dėl įkalčių trūkumo liepos 17 d. nutarė J. Naviko bylos teisminį tyrimą nutraukti. Po konfiskavimo išleistas tos pačios dienos laikraščio Nr. 44a su baltu plotu vietoj buv. rezoliucijos.

I Vilniaus apygardos teismo prokurorą 1936 m. balandžio 9 d. kreipėsi Vilniaus m. storasta, reikalaudamas patraukti tieson J. Naviką dėl konfiskuotame „Viln. rytojaus“ 1935 m. gruodžio 25 d. Nr. 101 išspausdinto LVLK prezidiumo pareiškimo ir korespondencijos iš Švenčionių apskr. Gailiušių kaimo (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 887).

Pasak Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto „Pareiškimo“, 1935 m. gruodžio 20 d. Vilniaus vaivada L. Bocianskis (*Bociański*) oficialiai pasikvietė LVLK pirmininką K. Stašį ir „prie liudininko pareiškė, kad jam, kaip Vilniaus lietuvių organizacijų atstovui ir Lenkijos piliečiui, pranešas be diskusijų, jog ilgiau nebūsiiančios toleruojamos lenkams daromos represijos Lietuvos Respublikoje“. „Iš to p. Vaivados pareiškimo išeina, kad jis daro Vilniaus krašto lietuvių organizuotą visuomenę atsakingą už Lietuvos Respublikos valdžios vidaus politiką ir už tos valdžios organų tariamai daromas skriaudas Lietuvos piliečiams lenkams.“ LVLK pareiškia, kad Vilniaus krašto lietuvių organizuota visuomenė nepritaria jokiai skriaudai, o lenkų spaudos skleidžiamai gandai apie Lietuvos lenkams daromas neteisības dažnai būna tik blogos valios žmonių tyčia sugalvoti lenkų visuomenės nacionalistiniams sluoksniams kurstyti prieš Vilniaus krašto lietuvius. Vilniaus krašto lietuviai ir jų organizacijos neturi ir negali turėti įtakos Lietuvos vidaus politikai. Daryti Vilniaus krašto lietuvius atsakingais už Lietuvos Respublikos vidaus politiką ir už tariamai lenkams daromas skriaudas „būtų priešinga ne tik tarptautinei teisei ir Lenkijos valstybės įstatymams, bet taip pat teisybės ir teisingumo principams, kurie paprastai būna dedami kiekvienos kultūringos visuomenės ir valstybės pagrindan“. Beje, Lenkijos valdžiai uždraudus komitetui vadintis laikinuoju, LVLK 1935 m. gruodžio 20 d. pasivadino Tautiniu Vilniaus lietuvių komitetu (TVLK).

Korespondencijoje iš Gailiušių kaimo „Svetima organizacija“ rašoma, jog lietuviškame sodžiuje bandoma sukurti svetimą organizaciją – kažkokius „krakusus“ (raitininkus?). Rašyti iš šių organizacijų kursto vietos šaltysius (seniūnas) Leonas Medešis ir to „kolo“ (ratelio) narys Petras Daškevičius. To „kolo“ nariai trukdo veikti kazimieriečiams (Šv. Kazimiero dr-jos nariams). Be to, valstybinėje mokykloje visai nėra lietuvių kalbos.

Apyg. teismo viceprokuroras S. Odinecas kaltinamąjį aktą dėl J. Naviko pateikė 1936 m. balandžio 30 d.; ats. redaktorius apkaltintas pagal BK 23 ir 170 str. Bylą birželio 6 d. nagrinėjo Vilniaus miesto teismas. Jis J. Naviką nuteisė 7 dienoms arešto ir sumokėti 100 zl pinigine pabauda; pastarąją buvo galima pakeisti į 10 dienų areštą. Po konfiskuoto laikraščio išėjo Nr. 101a su baltais plotais vietoj Nr. 101 buvusių tekstų. Pateikus apeliaciją, byla lapkričio 12 d. nagrinėta antrą kartą jau Apyg. teisme. Gynėjui adv. A. Juknevičiui pasiūlius, teismas bylą atidėjo ir nutarė pakviesti naują liudytoją. I teismo posėdį 1937 m.

sausio 13 d. kaip liudytojas pakviestas TVLK pirmininkas K. Stašys. Teismo sprendimą manyta paskelbti sausio 15 d., tačiau tądien tik paskelbta, kad byla vėl atidedama. Kaip baigėsi procesas, neaišku.

S. Odinecas 1936 m. vasario 27 d. apkaltino J. Naviką pagal BK 23 ir 170 str. už tai, kad „Viln. rytojaus“ 1935 m. gruodžio 27 d. Nr. 102 – paskutiniame tų metų numeryje – išspausdinęs str. „Dėl lietuviškumo tikybiniame gyvenime“ ir korespondenciją „Tušti žmonių prietarai ir šis tas“. Viceprokuroro nuomone, straipsnyje esama klaidingų žinių „apie lietuvių nutautinimą Lenkijoje per įvairių tikybų bažnyčias, kuriose atiduodama garbė ne Dievui, o Lenkų Tautai“. Laikraščio tiražas areštuotas ir Vilniaus m. storastija 1936 m. sausio 15 d. kreipusis į Apyg. teismo prokurorą (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 890).

Str. „Dėl lietuviškumo tikybiniame gyvenime“ (aut. Neromuvietis) yra su priedašu: „Ne su visomis šio straipsnio mintimis sutinkame.“ Straipsnyje priminti rašiniai „Lietuviškumas tikybiniame gyvenime“ (aut. Romuvietis) laikraščio tų metų Nr. 95, 96 ir 97. Pasak Neromuviečio, katalikų bažnyčia, Lietuvoje turėdama nelietuvius kunigus, prisidėjo prie lietuvių nutautinimo. Yra žmonių, kurie poteries kalba mechanškai, jų nesuprasdami. Kaltos ir baudžios vergijos pasėkos: lietuviškas nuolaidumas, bailumas, vergiškas ašarojimas. Baudžios liekanų yra net tarp lietuvių inteligentų. Negalima tylėti apie mums daromas skriaudas. Lietuviai kunigai nepakankamai protestuoja prieš „visus pavojus katalikų tikėjimui mūsų krašte.“ „Ten, kur nėra nei lietuvių kunigų, nei pamaldų bažnyčių, *lai kiekviena lietuviška organizacija ir pirkia sekmadieniais tampa bažnyčia...*“ Reikėtų pasistengti, kad lietuviška religinė literatūra būtų pigesnė už lenkišką ir kt.

Korespondencijoje iš Lydos apskr. Beniakainių valsč. Ramučių k. pasakojama, kad gerokai nutautusiam kaime žmonės labai prietaringi, gąsdinami valdžios protokolais ir pabaudomis. Norima iškelti „Ryto“ skaityklos vedėją A. Butrimą. Jam teko mokėti 10 zl baudą neva už nelegalią pramogą – tinklinio žaidimą, o skaityklos namo savininkas gavo protokolą dėl priešgaisrinių įrankių.

Vilniaus m. teismas bylą nagrinėjęs 1936 m. balandžio 1 ir 2 d., paskui rugsėjo 1 d. J. Navikas nubaustas 1 savaite arešto ir 50 zl pabauda. Išleistas laikraščio Nr. 102a su baltomis dėmėmis vietoj buvusio teksto.

1936 m. birželio 27 d. viceprokuroras S. Odinecas J. Naviką apkaltino pagal BK 23 ir 170 str. už tai, kad „Viln. rytojaus“ kovo 3 d. Nr. 19 buvęs straipsnis „Kauno žemės Lenkų sąjungos kūčios“. Laikraščio tiražas sulaukyltas dėl nepagrįstų straipsnio žinių, jog lenkų valdžia Vilniaus krašte nutraukianti ar ribojanti lietuviškų organizacijų veiklą (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 888). Varšuvos dienraščio „Gazeta Polska“ korespondentas parašė, kad „Viln. rytojaus“ Nr. 19 konfiskuotas už neteisingų žinių apie padėtį Lenkijoje pateikimą. Į prokurorą dėl „ydingo“ straipsnio kovo 23 d. buvo kreipęsis Vilniaus m. storasta.

Pasak „Viln. rytojaus“ straipsnio, Kauno žemės Lenkų sąjunga 1935 m. gruodžio 22 d. surengė savo nariams bendras kūčias. Apie jas spaudoje nebuvo pranešta iki gruodžio 28 d. O tą dieną Lietuvos lenkų laikraščiuose buvo idetos net trys žinios apie tariamų lenkų persekiojimus. Pas Vilniaus vaivada L. Bocianskį atsilankę sąjungos atstovai įteikė jam protestą, o Vilniaus radijas per Naujuosius metus Lietuvos lenkams padarė specialų pranešimą. Lietuvą už lenkų persekiojimą 1936 m. sausio 1 d. puolė laikraštis „Kurier Wileński“, po kelių dienų – sausio 5 d. – ir laikr. „Słowo“. Sausio 5 ir 19 d. Viln. anuje, o sausio 19 d. Švenčionyse surengti antilietuviški mitingai. Toliau straipsnyje išvardyta 20 lenkų valdžios priešlietuviškos veiklos faktų: Tautinio Vilniaus lietuvių komiteto pirmininko K. Stašio pakvietimas pas vaivada „Viln. rytojaus“ gruodžio 25 d. Nr. 101 konfiskavimas už TVLK pareiškimo išspausdinimą, lietuviškųjų organizacijų susirinkimų draudimas, kratos Vytauto Didžiojo gimnazijoje, Šv. Kazimiero dr-jos ir M. Šlapelienės knygynuose, kelių dešimčių Šv. Kazimiero dr-jos skyrių ir lietuviškų

skaityklų uždarymas, mokytojų nubaudimas ir ištremimas...

J. Naviko bylą Vilniaus m. teismas svarstė 1936 m. rugpjūčio 27 d. ir spalio 9 d. Pasak spalio 12 d. paskelbto nuosprendžio, kaltinamasis nubaustas 1 mėn. arešto ir 150 zl pabauda. Vietoj konfiskuoto laikraščio išleistas Nr. 19a su daugiau kaip puse balto p. 1.

Dėl kažkokios korespondencijos konfiskuotas „Viln. rytojaus“ 1936 m. kovo 13 d. Nr. 22. Anot „Kurier Wileński“, numeris konfiskuotas už neteisingas žinias apie policijos santykius su gyventojais lietuviams. Paskui išleistas su baltu ploteliu Nr. 22a.

Vilniaus m. storastos pavaduotojas J. Černichovskis 1936 m. balandžio 27 d. paprašė Apyg. teismo patvirtinti „Viln. rytojaus“ kovo 24 d. Nr. 25 areštą ir patraukti atsakomybėn ats. redaktorių J. Naviką. Priežastis – laikraščio vedamasis straipsnis „Skaudi pamoka“. Mat jame rašyta, jog 1931 m. lenkų valdžios atlikto visuotinio gyventojų surašymo duomenys neatitinka tikrovės (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 892).

Kovo 17 d. Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje buvo susirinkusi grupė lietuvių inteligentų pasiklausyti lietuvių mokslo draugijos pranešimo. Pranešėja – Vilniaus St. Batoro universiteto Kraštotyros seminaro asistentė R. Turska. Pasak jos, Vilniaus vadvijoje tikrų lenkų labai mažai, o gyvena tik aplenkė lietuvių ir baltarusiai. Lenkiškai daugiau kalbama dvaruose. Visi Lietuvos bajorai yra nutautę lietuviai. Lietuvoje irgi yra nutautusių lietuvių lenkiškos salos, pirmiausia apie Babtus ir Vandžiogalį Kauno apskrityje.

Apyg. teismo viceprokuroras S. Odinecas liepos 31 d. apkaltino J. Naviką pagal BK 23 ir 170 str. Byla perduota Vilniaus m. teismui. J. Navikas rugsėjo 9 d. nubaustas 6 savaitėmis arešto ir 300 zl pabauda, kurią buvo galima pakeisti į 60 dienų areštą. Išėjęs laikraščio kovo 25 d. Nr. 25a su puse tuščio pirmojo puslapio.

Atsiliepdamas į Vilniaus m. storastijos prašymą, viceprokuroras S. Odinecas 1936 m. liepos 31 d. J. Navikui pateikė ir antrą kaltinimą pagal BK 23 ir 170 str. – už „Vilniaus rytojaus“ balandžio 3 d. Nr. 28 straipsnį „Lietuvių bylos“ (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 889).

Konfiskuoto laikraščio numerio nepavyko rasti. Tarp Vilniaus m. teismo bylos dokumentų yra straipsnio vertimo į lenkų k. santrauka. Joje pateikta informacija apie 12 faktų – už lietuvišką veiklą teismo atsakomybėn lenkų valdžios trauktų asmenų, Šv. Kazimiero dr-jos aktyvistų.

Vilniaus m. teismas spalio 2 d. J. Naviką nuteisė 1 savaite arešto ir 200 zl pabauda, kurią buvo galima pakeisti į 20 dienų areštą. Išleistas kitas balandžio 3 d. Nr. 28 su baltu plotu vietoj teksto (matyt, turėtų būti Nr. 28a).

Vilniaus m. storasta T. Velioveiskis 1936 m. gegužės 2 d. kreipėsi į Apyg. teismo prokurorą su prašymu patvirtinti „Viln. rytojaus“ balandžio 7 d. Nr. 29 areštą, o J. Naviką patraukti į teismą. Laikraštyje „nusikalstamos“ trys korespondencijos, pasak kurių „administraciniai Lenkijos valdžios organai neobjektyviai žiūri į Lenkijos piliečius lietuvius, be teisinio pagrindo atlikdami daug kartų ir kurstydami aplinkinius gyventojus prieš lietuvių savarankišką lavinimosi organizacijas“. Spaustuvėje „Ruch“ buvo užsakyta 5 000 egz., bet iki atvykstant policijai spėta atspausdinti tik 325 egz., kurie ir konfiskuoti (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 891).

Korespondencijoje iš Valkininkų „Kratos skaityklose“ rašoma, jog lietuviškose skaityklose Čižiūnų, Pošalčių, Krūminių ir Dzegcių (Mielupių) kaimuose policija padarė kratas, paėmė knygų, žurnalų. Iš Butvydonių kaimo (Valkininkų valsč., koresp. „Paėmė knygas“) pranešta, kad „Ryto“ skaityklos vedėjas K. Dukša ištremtas 3 metams už 30 km; atplėšęs skaityklos duris, policininkas kovo 31 d. paėmė visas rastas knygas. Korespondencijoje iš Lydos apskr. Beniakainių valsč. Kaniūkų k. „Ką daro mokytojas Obuchovič“ aprašyta vietos mokytojo Aleksandro Obuchovičiaus antilietuviška veikla – agitacija prieš lietuviškas draugijas ir kt.

Viceprokuroras S. Odinecas birželio 27 d.

apkaltino J. Naviką pagal BK 23 ir 170 str. Byla perduota Vilniaus m. teismui. Šis ją nagrinėjo rugpjūčio 27 d., o pakartotinai spalio 9 ir 12 d. J. Navikas nubaustas 1 mėn. arešto ir 150 zl pabauda. Pastaba teismo protokole: „Nuosprendis teisingas, bausmė patenkinama.“ Išėjo laikraščio Nr. 29a su baltu plotu p. 3 vietoj korespondencijų.

Dėl straipsnių „Akis į akį“ ir „Nedarbas inteligentų tarpe“ 1936 m. liepos 23 d. konfiskuotas „Viln. rytojaus“ liepos 24 d. Nr. 58. Neaišku, kas tuose straipsniuose rašyta, nes konfiskuoto numerio nepavyko rasti. Išėjo Nr. 58a su daugiau kaip puse balto p. 1 ir baltu ploteliu p. 2.

Konfiskuotas 1936 m. rugsėjo 1 d. Nr. 69. Pretekstas – vedamasis straipsnis „Tėvai, neužmirškite savo pareigų“ ir korespondencija iš Apso valsč. Miliūnų kaimo (dabar Baltarusijos Breslaujos r.). Vėliau išėjusiame Nr. 69a yra beveik pusė balto p. 1. Tačiau korespondencija „Keičia lietuviškus laukų pavadinimus“ yra ir pakartotiniame numeryje. Matyt, rašinėlis perredaguotas. „Šiemet nuo pat pavasario Miliūnų sodžius skirstomas į viensėdžius. Atvažiavę kamarnikai (matininkai) tuojau norėjo uždrausti vietos žmonėms lietuviškai kalbėti, bet jiems tai nepavyko.“ Inžinieriai lietuviškus laukų pavadinimus keitė į lenkiškus. „Visus šiuos pavadinimus surašė ir pagrasino vietos ūkininkams, kad jie dabar savo laukus vadintų ne lietuviškai, bet lenkiškai. Kurie esą neklausysią, gausią menkesnį sklypą. Tačiau žmonės inžinierių klausyti neketina ir toliau yra nusistatę savo lietuviškos žemės laukus vadinti tik lietuviškai.“

Vilniaus m. vicesorasta J. Černichovskis 1935 m. rugsėjo 28 d. prašė Apyg. teismo prokuroro patvirtinti „Viln. rytojaus“ rugsėjo 18 d. Nr. 73 areštą ir patraukti J. Naviką atsakomybėn už str. „Nubausti 26 lietuviai“ (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 781).

Straipsnelyje (aut. Kaimynas) priminta, jog laikraščio liepos 31 d. Nr. 59 buvo rašyta apie „vytutinį“ kryžių Neravuose netoli Druskininkų. Birželio 24 d. pašventintas 12 m. aukščio kryžius buvo su dviem skersiniais ir nudažytas trimis lietuvių tautinėmis spalvomis. Druskininkų policijos komendantas Glovackis (*Głowacki*) kaltę už kryžių suvertę valstybinės mokyklos mokytojai J. Mudėnui ir mokytojai P. Večkui. J. Mudėną birželio 19 d. Gardine tardė saugumo referentas. Kryžiaus pašventinimo dieną policija nubaudė 5 ūkininkus ir abu mokytojus po 2 zl (vieną ūkininką 3 zl). Mokytojai nubausti, kad neturėjo dokumentų važinėti dviračiais, o ūkininkai – kad gaisrinės kopėčios prie jų namų ne tiesiai stovėjusios, kad per mažos buvo gaisrinės šluotos, kad neužkelti kiemo vartai ir kt. Reikalauta, kad kryžius būtų perdažytas viena spalva. Rugpjūčio 20 d. gauti Gardino apskr. storastos įsakymai apie kitas bausmes: mokytojams – po 50 zl, 24 ūkininkams – po 15 zl.

Vilniaus m. teismas (teisėjas Fr. Bochenškis = *Bocheński*) bylą prieš J. Naviką pagal BK 23 ir 170 str. išnagrinėjo 1936 m. kovo 25 d. Pasverta, kad nusikaltimas padarytas iki 1935 m. lapkričio 11 d. ir pagal 1936 m. sausio 2 d. amnestijos įstatymą 6 str. negalėjo būti atleistas, o nuteistasis, nepriklausomai nuo piniginių pabaudos, galėjo būti nubaustas kalėti iki 6 mėn. Tačiau, atsižvelgus į prokuroro siūlymą, amnestijos įstatymo 3 str. 1, 10 ir 13 p. pagrindu teismo procesą prieš J. Naviką nutarta nutraukti.

Vilniaus m. storasta T. Velioveiskis 1936 m. gruodžio 12 d. prašė Apyg. teismo prokuroro patvirtinti „Viln. rytojaus“ lapkričio 20 d. Nr. 92 2742 egzempliorių areštą (užsakyto 5 000 egz. tiražo likusios dalies nespėta atspausdinti). Laikraščio numeryje „priešiški“ buvę du straipsniai: „Dar apie pradžios mokyklas“ ir „Ko reikalavo storastijos referentas“; dėl juose pateiktos neteisingos informacijos galimi vieši neramumai (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 1027).

Pirmame straipsnyje polemizuojama su laikraščiu „Kurier Wileński“. Pasak pastarojo, Vilniaus mokyklų kuratorijos ribose (kuratorija apėmė Vilniaus, Naugarduko ir Balstogės vaivadijas) buvo 167 lietuviškos ir

„Kelio“ ir „Vilniaus rytojaus“ konfiskavimai.

Julius Navikas

Vytautas Valentinas ČESNULIS, Vilnius

Atkelta iš 13 p.

pusiau lietuviškos mokyklos, kuriose mokėsi 11 541 vaikas, kai štai „Viln. rytojaus“ žinio-
mis 1933–1934 mokslo metais buvo tik 69 to-
kios mokyklos su 3 740 mokinių. Iš 15 tūkst.
lietuvių tautybės vaikų Vilniaus mokyklų
kuratorijos teritorijoje 1936 m. valstybinėse ir
privačiose pradinėse mokyklose mokėsi tik 4
tūkst. vaikų. Abejotini ir Varšuvos laikraščio
„Gazeta Polska“ pateikti skaičiai.

Antrojo rašinio pavojingumą savo pranešime patvirtinęs Vilniaus-Trakų apskr. Saugumo sektoriaus vadovas. Straipsnyje pasakojama, jog lapkričio 5 d. į Valkininkų valsčiaus įstaigą buvo pakviesti Šv. Kazimiero ir Lietuvių ūkio draugijų skyrių pirmininkai ir nariai daugiau kaip iš 20-ies kaimų. Atvykėliams kalbėjo Vilniaus-Trakų apskr. storastijos saugumo referentas Lebeckis. Jis pareikalavo, kad skaityklose ir draugijų butuose iki gruodžio 1 d. būtų iškabinti Lenkijos prezidento portretai ir lenkų ereliai, kad ūkio draugijos skyriai svarstyti tik grynai ūkiškus klausimus, kad iš bibliotekų būtų išimtos Kaune spausdintos legalios knygos, kad statomi kryžiai būtų nudažomi viena spalva... Nepaklusnieji būsia griežtai baudžiami.

Kaltinamąjį aktą prieš J. Naviką pagal BK 23 ir 170 str. Apyg. teismo prokuroras St. Goltovskis (*Goltowski*) parengė 1937 m. kovo 15 d. Dviem savaitėms arešto ir 50 zl pinigine pabauda J. Navikas nuteistas Vilniaus m. teisme 1937 m. balandžio 27 d. Birželio 9 d. Apyg. teismo prokuroro pavaduotojas priėmė J. Naviko apeliacinį skundą, tik jo pasekmės nežinomos. Išėjo laikraščio Nr. 92a su daugiau kaip puse balto ploto p. 1 (vietoj str. apie mokyklas) ir daugiau kaip trečdaliu „išbaltinto“ p. 2 (vietoj str. apie storastijos referentą).

Vilniaus apyg. teismas 1936 m. lapkričio 21 d. nepatvirtino miesto storastijos įsakymu spalio 26 d. areštuoto „Viln. rytojaus“ spalio 27 d. Nr. 85 konfiskavimo už str. „Knygnešys Antanas Jursėnas“. Todėl lapkričio 27 d. Nr. 94 įdėtas str. „Apygardos Teismas neužtvirtino „Vilniaus Rytojaus“ konfiskavimo“. Teismo pranešime redakcijai sakoma: „Išklausius prokuroro pasiūlymo nutarta: 1936 m. spalio 27 d. lietuviško laikraščio „Vilniaus Rytojus“ 85 (773) Nr. suėmimo neužtvirtinti, nes straipsnio „Knygnešys Antanas Jursėnas“ turinys neturi nusikaltimo žymių. Pirmiausia, ten yra suteikta žinių apie faktus, kurie buvo dar prieš karą. Šalia to trūksta įrodymų, kad tie faktai pramanyti ir nesitampa su tiesa.“

Str. apie knygnešį perspausdintas Nr. 94. Žinių apie brolių straipsnio autoriui, nors jo pavardės nėra, suteikusi sesuo Julė Jursėnaitė. Antanas Jursėnas buvo gimęs 1867 m. Mielagėnų valsč. Dvarapieviu kaimu. Į knygnešių darbą jaunuoli įkinkė Daugėlišio klebonas J. Burba; jiedu susipažino Ceikiniuose, kai Antanui buvo vos 18 metų. Knygas Antanas imdavo iš Daugėlišio valsč. Rizgūnų sodžiaus. Kun. Burba raginęs mielagėniškius, kad šie pasirūpintų gauti kunigą lietuvi. Ant. Jursėnas parašė prašymą vyskupui. „Nesulaukęs iš Vilniaus atsakymo, pats nuvažiavo pas vyskupą. Ka jis Vilniuje padarė, aš nežinau. Tik po kiek laiko pasigirdo, kad mūsų klebonas Sabaliauskas perkeliamas, o jo vieton skiriamas buvęs Švenčionių vikaras Placidus Šarkauskas, pagarsėjęs lietuviškų knygų platinimu.“

Vilniaus m. storastos T. Velioveiskio 1936 m. lapkričio 30 d. įsakymu konfiskuotas „Viln. rytojaus“ gruodžio 1 d. Nr. 95 dėl straipsnio „Melas plaukia iš vieno šaltinio“. Jame, pasak konfiskuotojų, rašyta apie tariamą Varšuvos ir Vilniaus lenkų spaudos bei Vilniaus radijo antilietuvišką kampaniją, „paremtą klenda ir provokacijomis, nukreiptomis prieš Lenkijoje gyvenančius lietuvius“ (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 1024). Areštuoti 1 062 egzemplioriai iš užsakytų 5 000 egz., nes kitų nespėta atspausdinti. Archyvo byloje laikraščio numerio nėra, nepavyko jo rasti ir bibliotekose.

Gruodžio 12 d. storasta prašė Apyg. teismo prokuroro numerio areštą patvirtinti. Apyg. teismo viceprokuroras St. Goltovskis 1937 m. vasario 24 d. apkaltino J. Naviką

pagal BK 170 str. Byla perduota Vilniaus m. teismui, kuris ją sprendė balandžio 7 d. J. Navikas nuteistas 2 savaitėms arešto ir 20 zl pinigine bauda, ją pakeičiant 2 dienom arešto. 1937 m. gruodžio 31 d. J. Navikas padavė apeliaciją Apyg. teismui, kuris ją priėmė, tačiau apie jos pasekmes žinių neturime. Išleistas laikraščio Nr. 95a su daugiau kaip puse tuščio p. 1.

1936 m. gruodžio 4 d. Vilniaus m. teisme nagrinėtos dvi J. Naviko bylos. Abi bylos atidėtos.

Pasak „Viln. rytojaus“ 1936 m. gruodžio 15 d. Nr. 99 informacijos, Vilniaus m. storastijos įsakymu už straipsnius „Po 17-kos metų“ ir „Sugretinimai“ konfiskuotas laikraščio gruodžio 11 d. Nr. 98.

Pirmajame straipsnyje rašoma, jog laikraščio gruodžio 8 d. Nr. 97 buvo pranešta apie Tautinio Vilniaus lietuvių komiteto veiklos sustabdymą. Tai padaryta Vilniaus m. storastos T. Velioveiskio gruodžio 4 d. sprendimu. „... Tautinio Viln. Liet. Komiteto veikimo sulaukimas bus smūgis ne tik mūsų, bet ir lenkų visuomenei. Nepamirškime, kad per 17 savo veikimo metų Komitetas rūpinosi ne vien šio krašto lietuvių [reikalais], bet podraug patarnaudavo ir lenkų visuomenei. Ne kartą į Komitetą kreipdavosi ne tik eiliniai lenkų visuomenės nariai, bet ir visa eilė aukštų asmenų.“

„Sugretinimuose“ pažymėtas Lenkijos žemės ūkio ministro pareiškimas, kad šalių kaimuose yra labai didelis gyventojų perteklius. Viename žemės plote Lenkijoje turi išgyventi kaimo gyventojų du kartus daugiau, negu Vokietijoje, ir tris kartus daugiau, negu Olandijoje. Netgi 1921 m. Vilniaus ir Naugarduko vaivadijose 49,6 % ūkininkų turėjo ne daugiau kaip po 5 ha žemės. Per 15 metų šis nuošimtis padidėjo, nes ūkiai susmulkėjo. Lenkijoje nesimoko apie 1 milijonas mokyklinio amžiaus vaikų; Vilniaus vaivadijai proporcingai tektų apie 30 tūkst. Vilniaus krašte daug nuveikė lietuviškos švietimo ir ūkio draugijos. „Trumpai viską suglaudus reikia pasakyti, kad mūsų draugijos sodžiuje dirbo ne tik savo tautai, bet ir valstybei naudingą ir svarbų kultūros darbą. To darbo vaisiai yra visiems žinomi ir suprantami. Juos turėtų teigiamai įvertinti kiekvienas sveikai galvojęs žmogus.“

Viln. apygardos teismas laikraščio konfiskavimą už tuos straipsnius panaikino. Motyvai (cituojuama pagal „Vil. ryt.“ 1937 m. sausio 19 d. Nr. 6): „Straipsnio „Po 17-kos metų“ žinios nėra tokios, kad galėtų, Teismo nuomone, sukelti viešąjį neramumą. Straipsnis „Sugretinimai“ nepabrėžia visai, kad Vilniaus krašte lenkų valdžia blogai veda ūkį, tik nurodo visiems žinomą faktą – vyresniosios kartos tarpe didelį skaičių analfabetų ir iškelia lietuviškų draugijų nuopelnus skleidžiant švietimą ir žemės ūkio kultūrą.“ Išėjo gerokai „pabaltintas“ laikraščio Nr. 98a, o abu straipsniai paskui perspausdinti 1937 m. Nr. 6.

„Viln. rytojus“ 1936 m. gruodžio 18 d. Nr. 100 paskelbė informaciją apie Vilniaus m. storastos įsakymu konfiskuotą laikraščio gruodžio 15 d. Nr. 99; numeris konfiskuotas už vedamąjį str. „Dėl priekaištų“ ir str. „Vietovardžiai, pavardės, gramatika ir etika“.

Str. „Dėl priekaištų“ primintas gruodžio 11 d. Nr. 98 pranešimas apie Šv. Kazimiero draugijos veiklos sustabdymą Balstogės ir Vilniaus vaivadijose (Ašmenos, Lydos ir Voložino apskrityse draugija dar galėjo veikti). „Lietuvio, Lenkijos piliečio, jausmai ir mintys yra kiek kitokios, negu piliečio lenko. Šio krašto lietuvis yra ne tik Lenkijos valstybės, bet ir lietuvių tautos dalis, kuri turi savo skirtingą praeitį ir dabartį, savo idealus.“ „Susidurdami su lenkų visuomenės atstovais juntame, kad mūsų jausmų nenori suprasti daugiausia tie, kurie mums prikiša nelojalumą. Mūsų nuomone jiems nepatinka vis augas šio krašto lietuvių tautinis susipratimas ir jų noras turėti savo kultūrinės ir ekonomines organizacijas...“ Lietuviai taip pat negali užmiršti tų laikų, kada kai kurie mūsų tautiečiai per dvarus, mokyklas ir bažnyčias lenkėjo, o kai kas norėtų tuos laikus sugrąžinti. Mūsų veikla yra savo tautinių žymių saugojimas. „Jei šie

mūsų siekiai vadinami nelojalumu, tai tas verčia mus daryti išvadą, kad mus norima nutautinti.“

Antrajame straipsnyje (aut. M. V., greičiausiai R. Mackonis) pabrėžiama, kad okupuotoje Pietryčių Lietuvoje išdarkomos lietuviškos pavardės, ypač kaimuose, kartais skiriasi net tos pačios šeimos asmenų pavardės, sulenkinami lietuviški vietovardžiai. Tautiečiai raginami laikytis lietuviškumo. „Vietovardžiai, pavardės yra toks pat brangus mūsų turtas kaip ir kalba. Patys mes būdami lietuvių tautos vaikai, savo tėvų motinų pastatytojo paminklo negriaukime.“ Išėjo „Viln. rytojaus“ Nr. 99a su tuščiomis vietomis vietoj minėtų straipsnių.

Vilniaus m. storastos pavaduotojas J. Černichovskis sulaukė „Viln. rytojaus“ 1937 m. sausio 12 d. Nr. 4 tiražą ir vasario 4 d. prašė Apyg. teismo prokuroro pritari šiam jo veiksmui, nes laikraščio vedamajame straipsnyje „Niekio naujo“ pasisakoma prieš buv. Lenkijos žemės reformų ministrą ir buv. Vilniaus universiteto rektorių prof. V. Stanevičių (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 1023). Praėjusių Kalėdų švenčių proga laikraštis „Kurier Wileński“ išspausdino profesorius straipsnį apie Lietuvos ir Lenkijos ginčą, dėl blogų valstybių santykių, kaip ir kiti lenkų politikai, kaltę versdamas tik Lietuvai.

„Viln. rytojaus“ straipsnyje sakoma: „Kai svarbiais klausimais rašo didieji žmonės, tai paprastai laukiama, kad jie ką nors naujo pasakys, kad pareikš vieną kitą naują mintį, iškels naują sumanymą. Paprastai taip esti todėl, kad daug ko negali, nors ir labai norėtų, pasakyti eilinis žurnalistas, tai daug daugiau gali pasakyti žymesnė visuomenėje vietą užimantis asmens. **Naujų minčių laukėme ir iš prof. Stanevičiaus.** Deja, jo straipsnyje, kuriame dar kartą išdėstyta Lietuvos – Lenkijos ginčo istorija, nėra nė vienos naujos minties ir ne tik naujos, bet trūksta ir drąsnio išsireiškimo.“ „Atrodo, kad arba gerbiama autoriui trūko pilietinės drąsos, arba ir jis nieko daugiau negalėjęs išgalvoti, kaip tik kartoti tai, ką kiekviena proga daro žinomi ir nežinomi lenkų publicistai.“

Viln. apygardos teismas vasario 11 d. priėmė labai savotišką nutarimą: dėl straipsnio dalies laikraščio areštą patvirtinti, t. y. tą tekstą reikėtų išbraukti, o dėl kitos teksto dalies areštą panaikinti. J. Navika kovo 15 d. tardė Vilniaus m. policijos Tardymo skyriaus pareigūnas A. Frydenštalis (*Friedenstal*). Kovo 17 d. Apyg. teismas ats. redaktorių nubaudė 1 savaitę arešto ir 100 zl pabauda, nors Apyg. teismo viceprokuroras St. Goltovskis dėl kaltės įrodymų stokos kovo 25 d. nutarė tyrimą J. Naviko byloje nutraukti. Kaip pasielgta su teismo paskirta bausme, neaišku.

„Viln. rytojaus“ 1937 m. sausio 22 d. Nr. 7 tiražas areštuotas už vedamąjį straipsnį „O dabar Švenčionėliai ir Adutiškis.“ Vilniaus m. storasta T. Velioveiskis vasario 16 d. prašė Apyg. teismo prokuroro areštą patvirtinti, nes straipsnyje nekaltai užsipultas Švenčionėlių klebonas Boleslovas Bazevičius (*Bazewicz*), neva pagarsėjęs antilietuviška veikla, persekiojantis lietuvius ir t. t. (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 1025).

Straipsnyje priminta, kad laikraščio sausio 15 d. Nr. 5 rašyta, jog kai kuriose mišrioje parapijose lietuviai bažnyčiose daromi antraeilais tikinčiaisiais ir nustumiami į paskutinę vietą. Pateiktas Kalesninkų (Šalčininkų r.) parapijos pavyzdys, kai vikaras Zamanas ne kartą išjuokęs lietuvių kalbą; nemokėdamas lietuvių kalbos, jis skaito pamokslus „lietuviškai“ ir piktina žmones. Klebonas Voronovičius neleidžia lietuvių chorui giedoti prie vargonų, o tik žemai. Arkivyskupija į tai nereaguoja. Toliau rašoma: „Kai savo metu pagarsėjęs priešlietuvišku darbu Adutiškio vikaras kun. Bazevičius buvo paskirtas Švenčionėlių klebonu, lietuvių visuomenės šitokių paskyrimu buvo nepaprastai nustebinta. Naujas Švenčionėlių klebonas, pasiūtęs parapijos šeiminku, susyk suskirstė parapijiečius į dvi dalis: nelietuvius sūnus ir lietuvius posūnius. Pirmiesiems – viskas, antriesiems – trupiniai. Maža to, kun. Bazevičius, nemokėdamas lietuviškai, beveik kas sekmadienis sakydamas pamokslus, darkė viešai mūsų kalbą ir sukeldavo bažnyčioje

žmonių juoką.“ Iš lietuvių tik reikalaujama, kad jie padėtų statyti bažnyčia.

„Adutiškyje dabar klebonauja nemėgstas lietuvių kun. Vaičiūnas, anksčiau dirbęs Vilniuje ir Varėnoje.“ Šiam sakiniui tenka griežtai paprieštarauti. Nežinia kuo, gal kokiu asmeniškumu, pagrįstas toks rašymas. Kun. Juozas Vaičiūnas (1894–1962), poeto Petro Vaičiūno ir gydytojo prof. Viktoro Vaičiūno brolis, dirbęs vikaru Vilniaus Šv. Rapolo bažnyčioje ir Aušros vartuose. Garsėjo jaudinančiais pamokslais, patraukusiais daugybę klausytojų. Atkeltas į Varėną 1934 m. balandžio mėn., ėmė čia organizuoti lietuvišką kultūrinę veiklą ir kt. Lietuvių ėdiko arkivyskupo R. Jalbžkovskio jau į 1935 m. vasaros pabaigą iškeltas į Adutiškį. Vėliau klebonavo Dūkšte ir Šv. Dvasios bažnyčioje Vilniuje. Po E. Basio buvo Vilniaus vyskupijos lietuviškosios dalies valdytojas 1948–1949 m., šias pareigas perdavęs vyskupui K. Paltarokui. Paskui dar kunigavo Druskininkuose ir Švenčionyse, kur ir mirė.

Apyg. teismo viceprokuroras St. Goltovskis 1937 m. kovo 31 d. apkaltino J. Naviką pagal BK 23 ir 170 str. Byla Vilniaus m. teisme svarstyta gegužės 13 d. Dėl kaltės įrodymų stokos teismas J. Naviką išteisino. Tačiau nenurimo kunigas B. Bazevičius. Anot jo, nuo darbo Švenčionėliuose pradžios – 1934 m. gegužės 3 d. – jį puola lietuvių spauda, ypač „Vilniaus rytojus“, likviduota Šv. Kazimiero dr-ja stengėsi atitraukti lietuvių nuo naujos bažnyčios statybos. Pamaldos vyksta pagal Bažnyčios vadovybės 1914 m. pasiūlytą tvarką. Kun. Bazevičių kaip liudytoją birželio 9 d. apklausė Švenčionėlių policijos vyresn. budėtojas M. Manševskis (*Manszewski*); tą pačią dieną jis išklausė ir kitą liudytoją – policijos seržantą V. Galdzickį (*Galdzicki*). Todėl viceprokuroro St. Goltovskio prašymu Apyg. teismas birželio 12 d. apsvarstė jo apeliaciją ir Vilniaus m. teismo 1937 05 13 nuosprendį dėl J. Naviko nekaltumo nutarė anuliuoti. Tik archyvo byloje nėra apeliacinės išvados ir nežinome, kaip baigėsi ši byla.

Vilniaus m. storasta T. Velioveiskis 1937 m. birželio 13 d. prašė Apyg. teismo prokuroro patvirtinti „Viln. rytojaus“ birželio 8 d. Nr. 44 areštą dėl str. „Vėl bado pavojus.“ „Minėto straipsnio autorius šiumečio derliaus būklę Lenkijoje apibūdina sutirštintomis spalvomis ir tendencingai kaip katastrofišką, ateičiai sudarydamas blogiausius žmonių pragyvenimo horoskopus ir pranašaudamas valstybėje visuotinį badą“ (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 1032).

Straipsnyje rašoma, kad tų metų pavasaris buvo labai nepalankus žemės ūkiui. Nebuvo lietaus. Žiemkenčiai – rugiai ir kviečiai – daug kur pražuvo. Dobilų, pievų, mišinių derliai taip pat blogi. Labai daug daržovių ir vaismedžių derliaus sunaikino šalna. „Iš to matome, kad šių metų vasara labai liūdna. Bet dar liūdnesnė bus žiema ir ateinantis pavasaris. Vargas vargą stumia, žmonės kankina, traukia vis į didesnį skurdą. Daugiausia, žinoma, teks nukentėti mūsų krašto ūkininkams, nes čia žemės ūkio kultūra žemiausia, o pagalbos iš kur nors sunku tikėtis.“

Apyg. teismas birželio 18 d., apsvarstęs storastos prašymą, nutarė „Viln. rytojaus“ areštą panaikinti, nes straipsnyje pateikti faktai „nėra melagingos žinios BK 170 str. požiūriu“. Nusikaltimui nepasitvirtinus, to paties teismo prokuratūra liepos 1 d. nutarė nutraukti J. Naviko teisminį persekiojimą.

Vilniaus m. storastos pareigas ėjęs J. Černichovskis 1937 m. liepos 8 d. prašė Apyg. teismo prokuroro patvirtinti „Viln. rytojaus“ birželio 15 d. Nr. 46 areštą dėl korespondencijos iš Beniakinų valsč. Kaniūkų kaimo ir straipsnelio „Dėl lenkiškų parašų Lietuvos bažnyčiose“. Ypač kenksmingas pastarasis rašinėlis, nes „parastos spaudos klaidos priedanga sudaroma aiški iliuzija, jog lenkiškus užrašus Lietuvos bažnyčiose laikraštis laiko kiaulyste ir šitaip padarė BK 152 str. numatomą nusikaltimą“ (korespondencijai iš Kaniūkų pritaikytas BK 170 str.). Numerio nespėta išplatinti. Apyg. teismas liepos 15 d. Černichovskio prašymą patvirtino (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 1031).

Gyvenimo simfonija neturi pabaigos

Kalba, pasakyta per 85-ųjų Vytauto Landsbergio gimimo metinių šventę Vilniaus rotušėje, 2017 m. spalio 20 d.

Dr. Arvydas ANUŠAUSKAS, Vilnius

Kiekvienas žmogus kuria savo gyvenimą, kurį kartais gali lyginti su koku nors muzikiniu kūrinium. Kartais kuria per visą gyvenimą taip ir nepažindami nė vienos natos, nesusimąstydami, ką sukūrė ir kaip jo gyvenimas nuskambės. Bet dabar aš noriu pakalbėti apie gyvenimo simfoniją, kuri buvo kuriama žmogaus, turėjusio ir turinčio svajonių. Jų ne viena įgyvendinusio ir turėjusio įtakos mūsų dabarčiai bei turėsiančio įtakos ateičiai. Apie Vytauto Landsbergio gyvenimo simfoniją.

Istorija viską sustato į vietas. Lietuviai tauta, praradusi savo valstybę pusei amžiaus, pogrindyje turėjo saugoti savo istorinę atmintį. Ir tie pogrindžio archyvai buvo ir mūsų šeimose. Šeimose, kuriose buvo perduodamos vertybės, laisvės siekis ir gyvenimo patirtis. T. y. mokėjimas svajoti ir kurti tai, kas tuo metu tavo tautai reikalinga. Vytauto Landsbergio šeimos šaknyse galime matyti gilų romantizmą, ir kuomet kalbame apie jo senelius – šiuolaikinės lietuvių kalbos tėvą Joną Jablonskį ar draudžiamos lietuvių kalbos platintoją Gabrielių Žemkalnį-Landsbergį. Tą patį romantišką atsidasvimą matome, kai kalbame apie jo tėvą, pirmųjų Nepriklausomybės kovų savanorį, žymų architektą, kūrusį Lietuvoje bei Australijoje Vytautą Landsbergį-Žemkalnį (1893–1993). Šeimoje buvo intelektualų romantikų kompanija, kur buvo bendraujama ir su Pranu Mašiotu, ir Izoraičiais, ir su Urbšiais, ir Baliu Dvarionu, dailininkais, dainininkais, aktoriais. Romantizmas ėjo greta su šeimoje ugdomais humanistiniais pagrindais. Ir čia galime prisiminti akių gydytoją, motiną Oną Jablonskytę-Landsbergienę (1894–1957), kuri buvo apdovanota Pasaulio teisuolio titulu už vaikų gydytojos Frumos Gurvičienės dukros Belos gelbėjimą. Kas gali paneigti, kad visa ši romantiška, humanistinė ir intelektualinė atmosfera neturėjo įtakos ateities pasirinkimams.

Humanizmas neatsiejamas nuo meilės savo šaliai. Kapitonas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis tai galėjo parodyti ir mūšio lauke, ar patekęs į nelaisvę, kai visą savaitę badaudamas ėjo iš svajotą laisvę. Tokių pavyzdžių Landsbergių šeimoje buvo ne vienas. Pavyzdžiui buvo ir vyresnis brolis Gabrielius, kuris būdamas penkiolikmetis gimnazistas su draugais buvo įsteigęs pagrindinę jaunimo organizaciją, platino pogrindinį antinacinį laikraštėlį. Ir net, kaip prisimena V. Landsbergis, duodavo ir jaunesniajam broliui iššauti iš kariško šautuvo. Jį suėmė 1944 m. kaip Reicho priešiną, bet gyvybę išgelbėjo tėvas. Išgelbėjo, bet į Lietuvą sugrįžo tik po 15-os metų.

Tėvas ir sūnus susitinka jau kitomis istorinėmis aplinkybėmis. Romantiškos sielos žmogus, V. Landsbergis-Žemkalnis ir pats svajojęs apie muziko karjerą ir pinigus investuodavęs į muzikos instrumentus, rado savo sūnų jau pradėjusį muzikologo karjerą. Nežinau, ar tuo metu sūnus tėvui pasakojo apie savo pirmą dvikovą su Maskva. Tiesa, ta dvikova buvo prieš šachmatų lentos. 18-ame Lietuvos vyrų šachmatų čempionate 1951 m. kovo mėn. dalyvavo ir trys didmeistrai iš Rusijos, tarp kurių buvo Tigranas Petrosianas. Čempionate debiutavęs Vytautas Landsbergis užėmė septintą vietą, bet sužaidė lygiosiomis prieš sunkiausiai įveikiamu vadintą būsimą pasaulio čempioną T. Petrosianą. Po metų Lietuvos vyrų šachmatų čempionate dalijosi antrą ir trečią vietas su tą kartą nugalėtu Vladu Mikėnu, savo laiku laimėjusiu prieš garsius pasaulio čempionus, A. Aliochiną. Šachmatininko igūdžiai, manyčiau, padėjo gerokai vėliau, kuomet reikėjo sunkiausioms Lietuvai akimirkomis, ieškoti nestandartinių eismų ir apskaičiuoti būsimas perspektyvas.

Iš tėvų ir senelių patirties ėjęs dvasinis romantizmas ir humanizmas jau buvo suradęs savo kelią per Vytauto Landsbergio pradėtą muziko kūrybinį ir mokslinį-pedagoginį darbą. Jis jau buvo suradęs savo Čiurlionį. Visą gyvenimą Mikalojaus Konstantino Čiurlionio kūrybą tyrinėjęs ir grojęs V. Landsbergis sakė, kad šio menininko kūryba autentiška, nebanali, kartais žaisminga, stilizuota ir neišsemiamą. Muzikologijoje gal Ezopo kalbos buvo mažiausia, bet visi žinojo, kas

Jubiliejaus proga Vytautą Landsbergį sveikina Genadijus Baturinas

Vytautas Landsbergis su žmona Gražina Ručyte-Landsbergiene

ideologiškai kontroliuojamoje sovietinėje visuomenėje gali būti tarp parašytų eilučių. Jei muzika sukuria ryšį tarp žmonių, tai muzikologas galėjo pasakyti, kaip tai yra kūrėjo išreiškiama. V. Landsbergis yra pripažinęs, kad „Čiurlionis, tai yra jo darbai ir asmuo, įėjo į gyvenimą kaip viliojanti asmenybė, paskui – kaip vertybė ir pareiga ją rodyti, platinti, jos pagalba šį tą nuveikti. Kam? Lietuvai, jos garbei ir jos ateičiai“. Galima drąsiai teigti, kad Lietuvoje jau tuo metu nebuvu kito žmogaus, tiek daug padariusio, tiriant ir skatinant domėjimąsi M. K. Čiurlionio kūryba.

Laisvės ir nepriklausomybės idėjos niekur nebuvo dingusios ir nuolat įvairiais būdais buvo reiškiamas nepasitenkinimas esama padėtimi ir tautine sprespauda. Tokių žmonių, atrodė, buvo nedaug, bet reikėjo žmonių, galinčių pajusti lietuviškose šeimose išsaugotą atmintį ir ją saugančių žmonių širdyse plevėsuojančias trispalves. Nuo poezijos iki muzikos, nuo sporto iki teatro – visur buvo surandama galimybių ugdyti žmogišką savigarbą, patriotizmą ir stiprinti pasitikėjimą savimi. Reaguoti į įvykius buvo galima visai. Štai prasidėjus sovietinei invazijai į Afganistaną, jau 1980 m. V. Landsbergis atsakė savaip, eilėmis „Akmenistanas“:

*Išvykstu aš, mama, toli.
Tenai, gražioj šaly,
Galiu negražiai numirti
O gal, jeigu laimė lydės,
Vėl glausi mane prie širdies –
Beprotį ar beširdį.*

Ateiti į tautinio atgimimo Sąjūdį su tokiais bagažu galėjo ne kiekvienas. Mokslininkas, pedagogas ir čiurlionianų lyderis, sąlyginai kalbant „užvožia fortėpiono dangtį“. Ir pradeda politiko kelią tuo metu, kai dar ne visi suprato, jog pagaliau ir į Lietuvą grįžta politika. Sovietinio režimo liberalizavimas pakėlė uždangą, bet nuleisti jos nebesugebėjo. Visuomenėje pripažinimą turintys ir autoritetingi žmonės kėlė laisvės, demokratijos ir tautos atgimimo idėjas. Simboliniai žodžiai „tauta“, „Tėvynė“, „Lietuva“ staiga atgauna savo tikrąją prasmę ir viešumoje.

Tai turėjo didžiulės įtakos. Dar iki Nepriklausomos valstybės atstatymo režimas buvo priverstas toleruoti valstybinę simboliką, pasmerkti Molotovo–Ribentropo pakto padarinius. Būsimeis mūsų politikams tuo metu buvo surašytos ir, matyt, į Maskvą nusiųstos personalinės charakteristikos. „Užsispyręs ir gudrus“ – buvo parašyta apie Vytautą Landsbergį, kuris jau buvo išrinktas Sąjūdžio lyderiu. Jau tuo metu apie Landsbergį pradėti kurti mitai. Kai Maskvoje pasirodė pirmieji straipsniai apie Lietuvos sąjūdį, vieni Tarybos nariai buvo giriami, kiti kaltinami. Tai, ko gero, buvo pirmoji ataka, siekiant veikti Sąjūdžio tarybos pirmininko rinkimus. Nors ir anksčiau, ir vėliau (1990 m. sausio mėn.) V. Landsbergis ragino vertinti žmones, atsižvelgiant į jų nuveiktus darbus, o ne pagal formalią partinę priklausomybę, kvietė visus ugdyti didesnę toleranciją tarpasmeniniuose santykiuose, „nes kilniose pastangose atkurti žmoniškumą ir glūdi Sąjūdžio esmė“, jam skirta Maskvos propagandos ir dezinformacijos dozė buvo vis didinama.

Kaip prieš dvidešimt metų V. Landsbergis pats įvertino tą laikmetį: „Išmokome

naudotis *perestrojka*, dėl kurios iš pradžių turėjome iliuzijų [...]. Maskvos rankose tebebuvo visa politinė ir teisinė valdžia, kuri ten sprendė: duoti ar neduoti, atidėti ar pažiūrėti, kiek duoti. Darėsi aišku, kad nieko iš to neišeis, kad reikia siekti ne vien tik ekonominio, bet ir politinio savarankiškumo, visateisiškumo, o tai reiškė nepriklausomybės!“ Užsispyręs V. Landsbergis 1989 m. su Sąjūdžiu jau pradėjo ruošti Valstybės atkūrimo planą.

Mes skrisime į Lietuvą

*Dar keturiolika sekundžių.
Ten Atlantas. Belanka
nekyla.
Well, Stasy.
Gal dar suspėtume stabdyti?
Nestabdysim.*

Toks trumpas 1987 m. kūrinėlis atspindėjo ir vėlesnę perspektyvą. Nesustoti. Siekti, atrodyt, neįmanomų dalykų ir pasiekti Lietuvą. Kai 1990 m. atėjo laikas apsispręsti, ką rinkti į parlamento pirmininko postą, Sąjūdžio Seimo Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis buvo juo išrinktas ir tai nulėmė tolimesnę įvykių raidą, nors dažnas tų įvykių amžininkas jautė, kad dirbti gali tekti ir trumpai, jei komunistinis režimas savo pavergoje šalyje ives kokią nors agresyvesnę diktatūrą.

1990 m. kovo 11-ąją valstybės istoriniam testinui įforminti reikėjo teisinio konstitucinio pagrindo, buvo atsiribota nuo pirmosios sovietinės jurisdikcijos ir jau tautos valia paskelbta Lietuvos Aukščiausioji Taryba. Atstatant 1938 m. Lietuvos Konstitucijos galiojimą ir atsižvelgiant į naujas istorines aplinkybes ją sustabdžius ir priėmus Lietuvos Respublikos laikinąją pagrindinę įstatymą, simboliškai atkuriamas buvęs Lietuvos istorinis-teisinis valstybingumas. Su aktu dėl Lietuvos nepriklausomybės atstatymo, deklaruotas Lietuvos valstybės vientisumas ir nedalomumas, akcentuojama ištikimybė tarptautinės teisės principams. Latvijos Liaudies fronto pirmininko pavaduotoja Sandra Kalnietė rašė, kad „su Landsbergio išrinkimu Lietuva pasiuntė pasauliui žinią, jog joje prasideda nauji laikai [...]. Nepriklausomybės aukso šviesa jau liejosi per Lietuvą. Ar tuo metu kas nors susimąstė apie purvą, kuriuo Baltijai teks bristi? [...]“ Sprogimai, provokacijos, grasinimai, žudynės... „Gera, kad tą kovo 11 d. vakarą negalvojome apie grėsmę. Buvo šventės akimirka. Nesėkmės, negailestingumas užsimiršta, o džiaugsmas visuomet lieka mums. Nuo Lietuvos nepriklausomybės akto prasidėjo sovietų imperijos griūtis“.

Laisvas pasaulis jau buvo supratęs, kad Lietuvos laisvė yra tik laiko klausimas. Lietuvai nebereikėjo įtikinėti pasaulio, kad turime teisę į nepriklausomą valstybę. Laisvam pasauliui buvo svarbu – kokiomis sąlygomis ir kada tai įvyks bei ką darys Kremliaus šeiminkai. Didžiosios Britanijos premjerė Margaret Thatcher (Margareth H. Thatcher), kuri dar 1967 m. balsavusi prieš susitarimą su Maskva, kad pastaroji Baltijos šalių auksu padengtų savo skolas, 1990 m. lapkritį Londone Landsbergiui patarė elgtis labai atsargiai: „Paraginu abi puses imtis derybų, nors aiškiai supratu, kad būtent laisvė yra galutinis Baltijos šalių tikslas.“ Va-

karų diplomatai, užbarikaduotą Parlamento pastatą pravardžiaavę „bunkeriu“, ne kartą vėliau rašė, jog suklydo.

Ginant Lietuvos interesus tarptautinėje arenoje V. Landsbergis buvo be konkurencijos pati ryškiausia figūra. Ir jau viena labiausiai mitologizuotų naujausios Lietuvos istorijos asmenybių. Vienų pagristai garbinamas kaip Kovo 11-osios Lietuvos simbolis ir kūrėjas. Mažumos vertinamas kaip jų gyvenimo lemiamų pokyčių kaltininkas. Bet neabejotinai to meto istorijoje yra rašomas šalia didžiausių Europos politikų, kurie lėmė pokyčius. Prancūzijos užsienio reikalų ministras Rolanas Diuma (Roland Duma) 1991 m. rugpjūčio pabaigoje apsilankęs Lietuvoje prisiminė: „Pagaliau atvykome į parlamentą, laikinąją vyriausybės būstinę. Čia dirbo manęs laukiantis Vytautas Landsbergis, lietuvių išsilaisvinimo siela. [...] Pakilus laiptais mane pasitinka Vytautas Landsbergis. Jau buvau sustikęs šį besišypsantį, malonų, apkūnų vyrą iškilia kakta, kuris fotografus ir televizijų operatorius sveikindavo kaip ir Winstonas Churchillis karo metu, – rodydamas simbolinį pergalės ženklą V. Landsbergis buvo populiarus. Jis Nepriklausomybės paskelbimo autorius.“

Tauta susigrąžina savo valstybę. Ir visi valstybės kūrybos sunkumai gula ant jos pečių. Kažkada V. Landsbergis apibendrino, kad politika yra valstybės kūryba: kaip kad galima kurti muziką, galima kurti ir valstybę, dėl to vienas kitą papildančius akordus, motyvus. Nes „laisvė – tai ne atsilaidavimas, kad būtų patogiau miegoti, o ėjimas iš nelaisvės, kai kiekvienas žingsnis atskleidžia naujus horizontus“.

Ar Kovo 11-oji jau istorija ir V. Landsbergis tos istorijos dalis? Be abejonės, taip. Nes istorija nėra abejinga tokiems žodžiams, kaip garbė ir sąžinė, idealizmas ir pasiaukojimas. Jie leidžia mums pakilti virš dabarties ir lyg iš laiko perspektyvos įvertinti tai, kas buvo savo laiku pasiekta ne tik valios pastangomis. Šiuose mano pranešimo fragmentuose negalėsi išsistiekti Vytauto Landsbergio, kaip 1990–1992 m. – Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamosios Seimo pirmininko, Lietuvos delegacijos deryboms su SSRS vadovo, kaip Baltijos valstybių Tarybos vieno vadovų veiklos apžvalga. Norvegų tautos Taikos premijos laureatas savo labdaringa veikla daugeliui vaikų įkvėpė geresnės ateities viltį, suteikė kūrybos galimybes. Kaip teko skaityti užsienio universitete pasakytoje jo kalboje: „mūsų tikėjimą, kad laimėsime, ir šitą žmoniškumo kovą stiprina prisiminimai apie vaikų laiškus, kurių gaudavom 1989–1991 metais. Vaikai rašė, kad jie viską supranta ir viską prisimins. Mano vienintelis noras yra, kad jie norėtų dainuoti.“

Ir pats V. Landsbergis atvėrė savo kitokios kūrybos galimybes. Nuo septintojo dešimtmečio dar ir kūres eiles, parašęs daugiau nei 800 eilėraščių, iki šiol savo ironija, metaforomis, nutylėjimais ir eksperimentais, žodžius dėliodamas pagal ritmus ir muzikinius principus, varo į neįviltą literatūrologus. Politikas pripažino: „jeigu pasiseka, poezija gali pasakyti daugiau.“ Eilių ironija ir prasisiverziantis sarkazmas slepia susirūpinimą Lietuvos ateitimi. Neabejotinai dar daug neparašyta ir daug kas nepasakyta bei liko už kadro. Gyvenimo simfonija neturi pabaigos.

Jono Česnavičiaus nuotr.

Sveikiname

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo pirmininką Vytautą LANDSBERGĮ, švenčiantį 85-erių metų sukaktį.

„Vorutos“ redakcijos darbuotojų viešnagės V. Landsbergio namuose metu, 2016 m.

Vytautas Landsbergis yra vienas iš Lietuvos valstybės atkūrėjų. 1990 m. kovo 11 d. buvo išrinktas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pirmininku, vadovavo parlamento sesijai, kuomet buvo paskelbta, kad atkuriamą Lietuvos Respublikos Nepriklausomybę. Pagal Laikinąją Konstituciją jis tapo aukščiausiu valstybės pareigūnu – valstybės vadovu.

Prabėgus tiek metų Vytauto Landsbergio nuopelnai Lietuvos valstybei dar akivaizdesni, geriau matomi ir suprantami, todėl gražaus jubiliejaus proga traktiečiai sąjūdininkai sveikina vieną iš Sąjūdžio kūrėjų ir mūsų valstybės vadovų 85-ųjų gimimo metinių proga. Vytautas Landsbergis nuolatosi įvairiose Trakų rajono vietose, bet niekada nepamiršta aplankyti Trakų Dievo Motinos šventovės. Jis prisimena Trakų sąjūdininkus, randa laiko susitikti su jais ir pagerbti juos.

Linkime Lietuvos valstybės atkūrėjui naujų knygų, naujų susitikimų su Lietuvos piliečiais ir Trakų Dievo Motinos palaimos.

„Vorutos“ ir „Trakų žemės“ laikraščių darbuotojai:
Aušra Virvičienė, Irma Stadalnykaitė,
Jolanta Zakarevičiūtė, Stanislava Žuravskė,
Jurgita Jakienė, Vaidotas Buišys,
Juozas Vercinkevičius

VšĮ „Pagėgių krašto turizmo informacijos centras“

Šereikos g. 5-3, Vilkyškiai, LT-99254
Pagėgių r. sav.
Mob. tel. +370 656 18551
El. paštas ticpagegiai@gmail.com

Martyno Jankaus muziejus

Muziejaus adresas:
Martyno Jankaus g. 5
Bitėnai, Lumpėnų sen.,
LT-99265 Pagėgių sav.

Muziejaus darbo laikas:
Antradienis–Penktadienis 8.30–17.00
Šeštadienis 8.30–16.00
El. paštas: m.jankausmuz@gmail.com
Tel. 8 441 42736
Mob. tel. +370 656 15021

Vaclovas Michnevičius – vienas žymiausių XIX a. pabaigos ir XX a. pirmos pusės Lietuvos inžinierių, architektų

Atkelta iš 11 p.

visi duomenys išsaugoti Lietuvos archyvuose, žymi dalis dokumentų saugoma buvusios Rusijos imperijos archyvuose. Antrasis šio žymaus architekto gyvenimo laikotarpis, tai aktyviausi, kūrybiškai vaisingiausi gyvenimo metai, įnešę deramą indėlį Lietuvos ir Gudijos architektūroje.

Architekto Vaclovo Michnevičiaus kūrybinė veikla 1915–1936 m.

Trečiasis V. Michnevičiaus gyvenimo laikotarpis susijęs su jo kūrybine veikla Pirmojo pasaulinio karo metu, pokariu ir tarpukariu. 1915 m. V. Michnevičius kaip karininkas buvo pašauktas tarnauti Rusijos armijoje (tiesė kelius). Daug senųjų architektų į pokario Vilnių nebesugrįžo, o V. Michnevičius persikėlė į Kauną, kur vadovavo Žemaičių plento (Kauno-Klaipėdos ruožo) tiesimo darbams. Po karo jis perėmė Strebeikių dvarelį ir 1919 m. įsidarbino Kaune, Kelių ir plentų valdyboje, vyresniojo inžinieriumi. 1925 m. nesėkmingai pretendavo į Kauno miesto architekto pareigas, neturėdamas įtakingos paramos paskyrimo nesulaukę. Daug jėgų atidavė Lietuvai labai reikalingo Žemaičių plento tiesimui, 1925 m. parašė knygėlę „Vieškeliai ir paprastieji keliai, jų taisymas ir laikymas“. Tačiau nemažai dėmesio jis skyrė ir architektūrai. 1930 m. Kauno totorių draugijos iniciatyva Kaune buvo pastatyta mūrinė musulmonų mečetė. Šios mečetės autoriai – architektai Vaclovas Michnevičius ir Adolfas Netyksas. Mečetės planą sudaro kvadratinė maldu patalpa ir stačiakampis tambūras, prie kurio prijungtas bokštas – minaretas. Virš minareto ir kupolo iškeltos smailės su pusmėnuliais. Mečetės statyba truko vienerius metus. 1972–1973 m. mečetė remontuota pagal architekto Z. Dargio projektą. 1996 m. gruodžio 23 d. Kauno mečetė įrašyta į LR kultūros paveldo objektų sąrašą. Paminėsiu, kad Kauno musulmonų mečetės minaretas – tai vienas iš dviejų minaretų, esančių Lietuvoje. V. Michnevičius, projektuodamas mečetę su minaretu Kaune, turbūt buvo susipažinęs su minaretu Kėdainiuose, kuris yra miesto centrinio parko pakraštyje. Kėdainių minaretas paskelbtas architektūros paveldo objektu. Kultūros ministerijos Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos užsakyму Vilniaus universiteto Mokslinio tyrimo sektoriaus Inžinerinės fotogrametrijos laboratorijos darbo grupė 1978 m. atliko Kėdainių senamiesčio pastatų fasadų, Kėdainių minareto fotogrametrines

Žemių Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčios pagrindinis fasadas. Tomo Duxso nuotr.

nuotraukos darbus, geodezinius matavimus. Šių eilučių autoriui tuo metu teko sudarinėti Kėdainių minareto brėžinius: planą, skersinį ir išilginį pjūvius. Grįžkime prie kitų architekto V. Michnevičiaus darbų Kaune. Yra žinoma, kad jis rekonstravo Kauno kunigų seminarijos pastatų kompleksą. 1929–1930 m. pagal jo projektą buvo užstatytas antstatas ant istorinio buvusio Kauno bernardinų vienuolyno vakarinio korpuso. Paskutinė V. Michnevičiaus bažnyčių projektų banga – 1928–1934 m. laikotarpis, kai architektas ir toliau projektavo neogotikinio stiliaus bažnyčias. 1930 m. architektas V. Michnevičius parengė Ukmergės Šv. Petro ir Šv. Povilo bažnyčios perstatymo projektą, jam buvo pavesta ir techninė priežiūra. V. Michnevičius taip pat rūpinosi bažnyčių restauravimu, rekonstravimu. 1928–1930 m. pagal jo projektą buvo pastatyta Perlojos Švč. Mergelės Marijos ir Šv. Pranciškaus Asyžiečio bažnyčia. Vėliau, 1931–1934 m., pagal V. Michnevičiaus projektą, vadovaujant klebonui Stanislovui Mikelkevičiui, pastatyta mūrinė Barzdų Kristaus Karaliaus bažnyčia Šakių rajone. Talentingiausias Lietuvos sakralinės architektūros kūrėjas V. Michnevičius reformatų bendruomenės išgytame sklype Kaune, Ožėskienės gatvėje, 1934 m. suprojektavo neogotikinių formų Evangelikų reformatų bažnyčią Kaune.

Tęsinys kitame numeryje

Muziejus laikraštyje Nr. 23 (493)

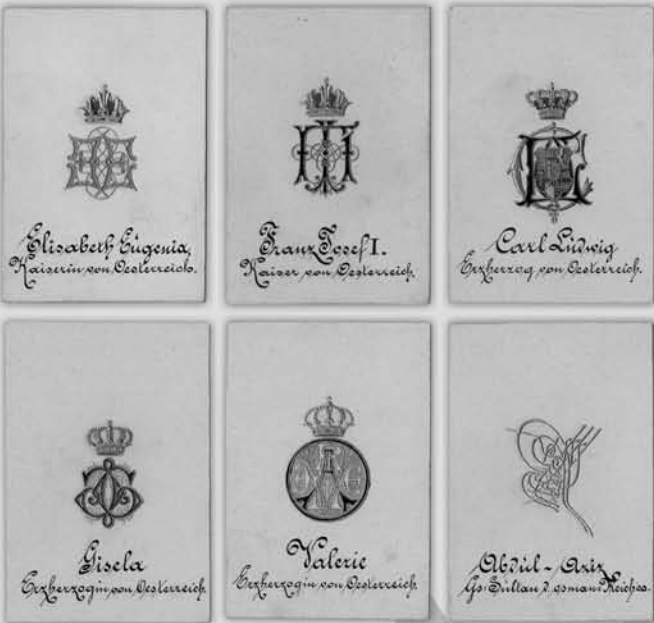
XIX a. aristokratų vizitinės kortelės

Vizitinių kortelių atsiradimą kai kurie autoriai sieja su Senovės Kinija, kiti teigia, jog ši neverbalinė komunikacijos priemonė atsirado XVII a. karaliaus Liudviko XIV dvare, kuriame formavosi ir dabartinė etiketo samprata. Vizitinė kortelė buvo ne tik neatsiejama aristokratų luomo atstovų bendravimo priemonė, bet ir įrankis, padedantis susipažinti su įtakingais žmonėmis. XIX a. vizitinė kortelė buvo privalomas kiekvieno aukštuomenės nario atributas.

Aristokrato „darbas“ – būti tik luomo atstovu – kito jau nuo XVIII a. pab. ir jau XIX a. kilmingieji buvo ir politikai, ir karininkai, ir verslininkai. Tuo pačiu metu aristokratija keitėsi vizitinėmis kortelėmis – šis veiksmas ilgainiui buvo siejamas su daugybe taisyklių bei ritualų, kurių buvo privalu laikytis, nenorinti įžeisti griežtai šiomis normomis besivadovavusių aukštuomenės atstovų. Keitimosi etiketas arba tradicija buvo tokia – aristokratas, siekiantis vizito ar naujos pažinties, atvykęs į svečius liokajui įteikdavo savo kortelę. Kortelę perskaitęs namų šeimininkas nusprendė, ar priimti svečią ar ne. Nesant šeimininkui, aplankytojo namuose palikta vizitinė kortelė buvo ženklas, koks

asmuo buvo apsilankęs ir tikisi būti priimtas su vizitu. Ypatingomis progomis, kai lankydavosi daug vizituotojų, buvo pastatomos specialios kortelėms skirtos dėžutės ar sidabrinis padėklas – šias korteles peržiūrėjęs namų ar puotos šeimininkas matydavo, kas buvo apsilankęs. Taip pat pagal kortelę buvo reikalinga puotos ceremonmeisteriui atvykusio svečio vardui bei titului paskelbti. Saviti buvo ir aukštuomenės diktuojami reikalavimai vizitinių kortelių dizainui – kortelė tapo kiekvieno didiko priemone pabrėžti savo titulų ir turtų gausą – dailiai spalvomis, auksu, sidabru išpiešiant ant kortelės vardo ir pavardės, kartais – tėvavardžio, pirmųjų raidžių monogramas ar visą savininko vardą, vainikuojamas karūna, pavaizduojant visus titulus, herbų, regalias.

2016 m. Trakų istorijos muziejus įsigijo daugiau nei pusantro šimto aristokratų vizitinių kortelių kolekciją. Joje, šalia pasaulio galingųjų valdovų bei garsiausių ATR, Rusijos Imperijos, Europos kilmingųjų vizitinių kortelių, yra ir dvi kortelės su Osmanų Imperijos sultono Abdul – Azizo (1830–1876) sidabro ir aukso spalvos parašo faksimilėmis. Būtent šios kortelės padėjo identifikuoti

XIX a. aristokratų vizitinės kortelės.

visą kortelių kolekciją – šis monarchas pirmasis iš visų Osmanų Imperijos sultonų 1867 m. su oficialiai vizitais keliavo po didžiąsias Europos valstybes, o tų pačių metų liepos 24 d. Koblence buvo oficialiai pristatytas Prūsijos karališkajai šeimai. Tad darytina prielaida, jog aptariama kortelių kolekcija galėjo priklausyti šios monarchų šeimos atstovams. Kolekcijos „puošmena“ – Austrijos imperatoriaus Pranciškaus Juozapo I (1830–1916), jo sutuoktinės Elžbietos Vitelsbach, kitaip vadinamos Sisi (1837–1898), poros dukterų – Gizelos (1856–1932) bei Marijos Valerijos (1868–1924), taip pat imperatoriaus brolio, Austrijos ercherco Karlo Liudvigo (1833–1896) vizitinės kortelės. Jos iliustruoja ne tik praeities aristokratų bendravimo ypatybes bei ritualus – už jų slėpi dviejų Habsburgų atstovų šeimų istorija, išgyventos tragedijos bei netektys, jų įtaka vėlesniems politiniams įvykiams ir pasaulio geopolitiniams pokyčiams.

Istorijos skyriaus vedėja
Alvyga Zmejevskienė

Ekspozitai pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Kitas numeris išeis 2017 m. lapkričio 25 d.

Voruta® Visos prekių ženklų teisės saugomos 917713921067018	Prenumeratos indeksai 0135, 0136	Redakcinė kolegija: Dr. Arūnas Bubnys, prof. habil. dr. Alvydas Butkus, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, doc. dr. Vladas Terleckas, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, dr. Jurgita Žasinaitė-Gedminienė, doc. dr. Dalia Urbanavičienė, dr. Aldona Vasiliauskienė, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, Algirdas Žemaitaitis, Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius).	Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia projektą Lietuvos valstybės kūrėjai – Vasario 16-osios akto signatarai.
		© Voruta, 2017. Visa medžiaga (rašiniai), pateikta laikraštyje „Voruta“, yra VšĮ „Vorutos“ fondas (įmonės kodas 181392738, PVM mokėtojo kodas LT813927314) nuosavybė. Laikraščio straipsnius kopijuojant ar platinant būtina nuoroda.	Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel./faks. (8 528) 51 266, El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com Interneto svetainė www.voruta.lt.
		© Voruta, 2017. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimt aštuntieji leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VšĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738, as. LT025015100014000155, Trakų kredito unija, kodas 50151. Direktorė Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina kartą per mėn. Apimtis – 4 sp.l. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel/ faks: (8 528) 51 266, „Tele2“ mob. 8 605 11117. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel. 8 605 11 117. Spausdino AB spaustuė „Titnagas“, Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai. Tiražas 1000 egz.	Redakcija: Vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius (el. p. vorutosfondas@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com, tel. 8 605 11117), Irma Stadalnykaitė (redaktorė, 8 603 11117), Jolanta Zakarevičiūtė (istorija, publicistika), Jurgita Jakienė (dizainerė, el. p. leidykla@voruta.lt, 8 603 11 117), Stanislava Žuravskė (būhalterė, tel. 8 603 11 117, tel/faks. (8 528) 51 266, el. p. buhalterija@voruta.lt), Aleksandras Adamkavičius (etninės žemės), Aušra Virvičienė (publicistika, el. p. avirviene@voruta.lt), Jonas Česnavičius (fotografija), Vytautas Valentinas Česnulis (bažnyčios istorija), Evelina Kislych-Šochienė (publicistika), Martynas Buišys (internetas).